ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2019 m. birželio 14 d. Nr. 11 (1315) Kaina 1,20 Eur

Tų laikų geležinkelių peronuose liko išbarstytos mano tikėjimo žmonių altruizmu skeveldros ..... p. 2

Turime reikalų su paprastąja Realpolitik *be moralinių įsitikinimų* ..... p. 3

Koks mūsų santykis su smulkiosios prozos tradicijos centrais, autoritetais? ..... p. 11

Parduodu savo sapnus

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

Devintą valandą ryto, kai skaisčiai švietė saulė, o mes pusryčiavome „Habana Riviera“ viešbučio terasoje, milžiniška jūros banga galingu smūgiu į orą pakėlė pakrantės gatve važiuojančius ir ant šaligatvio stovinčius automobilius ir vieną jų tiesiog įsmeigė į viešbučio sieną. Tai atrodė lyg dinamito sprogimas, į smulkiausias šukes ištaškęs vestibiulio vitražus ir pasėjęs paniką visuose dvidešimtyje pastato aukštų. Daugybę laukiamajame stoviniuojančių turistų smūgio banga švystelėjo lauk kartu su baldais, kai kuriuos jų sužeidė krintančių stiklų kruša. Būta nepaprastai galingos bangos, juk tarp pakrantės sienos ir viešbučio driekėsi plati dviejų juostų gatvė, per kurią banga peršoko, ir jai dar pakako jėgos vitražams sutrupinti.

Linksmieji kubiečių savanoriai, padedami gaisrininkų, mažiau nei per šešias valandas surinko nuolaužas, vienus jūros vartus užtaisė, kitus – sutvirtino, viskas grįžo į savo vietas. Tą rytą niekas nesirūpino sienoje įstrigusiu automobiliu, nes manė, kad tai vienas iš tų, stovėjusių ant šaligatvio. Kai kranas galiausiai jį ištraukė, vairuotojo vietoje rado saugos diržais prisegtą moters kūną. Smūgio būta tokio stipraus, kad neliko nė vieno sveiko kaulelio. Negyvėlės veidas buvo išdarkytas, bateliai iširę, rūbai suplyšę į skutelius, be to, ji mūvėjo gyvatės formos žiedą su akimis iš smaragdų. Policija nustatė, kad tai būta naujojo Portugalijos ambasadoriaus namų šeimininkės. Paaiškėjo, kad į Havaną ji atvyko kartu su ambasadoriaus šeima prieš penkiolika dienų, o tą rytą naujuoju automobiliu važiavo į turgų. Skaitant žinutę laikraštyje jos vardas man nieko nesakė, tačiau gyvatės su smaragdo akimis žiedas mane intrigavo. Deja, man nepavyko išsiaiškinti, ant kurio piršto jį mūvėjo.

Tai buvo nepaprastai reikšminga informacija, būgštavau, kad toji moteris galėjo būti ta pati, kurios niekada nepamiršiu, nors jos tikrojo vardo niekada nežinojau, ir kuri nešiojo tokį patį žiedą ant dešinės rankos smiliaus, kas, ypač anais laikais, buvo labai neįprasta. Pirmą kartą ją sutikau prieš trisdešimt ketverius metus Vienoje, kai sykį Lotynų Amerikos studentų užeigėlėje valgiau dešreles su virtomis bulvėmis ir gurkšnojau pilstomą alų. Tos dienos rytą atvykau iš Romos. Vis prisimenu tą nepaprastą įspūdį, kurį padarė jos prabangi sopraniška iškirptė, suglebusios lapių uodegos ant palto apykaklės ir egiptietiškas gyvatės formos žiedas. Tąkart man pasirodė, kad ji buvo vienintelė austrė prie ilgo medinio prekystalio, nesustodama tauškė pradžiamokslio ispanų kalba, lyg trinksėtų metalinėmis detalėmis. Visgi ji gimė Kolumbijoje, tarpukariu dar būdama visai mergaitė išvyko į Austriją studijuoti muzikos ir dainavimo. Mūsų pažinties dieną jai turėjo būti apie trisdešimt metų, kuriuos, atrodė, praleido ne pačiais geriausiais būdais, gražuole jos niekaip nebūtum pavadinęs, be to, buvo pradėjusi senti pirma laiko. Nepaisant to, ji buvo nepaprastai žavinga. Ir kartu gąsdinanti.

To meto Viena vis dar buvo senasis imperatoriškas miestas, tačiau, po Antrojo pasaulinio karo atsidūręs tarp dviejų priešiškų jėgų, jis sėkmingai virto į nelegalios prekybos ir šnipų rojų. Negalėjau įsivaizduoti tinkamesnės aplinkos šiai pabėgusiai tėvynainei, vien iš lojalumo savo šaknims valgiusiai studentiškoje užeigėlėje ant gatvės kampo ir grynųjų turėjusiai tiek, kad leido sau pavaišinti visus ten susirinkusius. Ji niekada nepasakė tikrojo savo vardo, vadinome ją pagal Lotynų Amerikos studentų išgalvotą greitakalbę – Frau Frida. Kai tik ją man pristatė, džiugaus nekantrumo apimtas paklausiau, kaipgi nutiko, kad ji atsidūrė tokiame tolimame ir kitoniškame nei vėjo glostomos Kindijaus* uolos pasaulyje, ir ji žaibiškai atšovė:

– Aš pardavinėju savo sapnus.

Tiesą sakant, tai buvo vienintelis jos užsiėmimas. Kai tik ji, trečioji dukra iš vienuolikos klestinčio krautuvininko vaikų šeimos, gyvenusios senajame Kalde, išmoko kalbėti, namuose įvedė tradiciją pasakoti sapnus prieš pusryčius – laiku, kai pranašiški gebėjimai yra itin gyvybingi. Būdama septynerių ji susapnavo, kad vieną iš jos brolių nunešė potvynio srovė. Motina vien iš religinio prietaringumo sūnui uždraudė tai, kas jam labiausiai patikdavo, – maudytis dauboje. Tačiau Frau Frida jau turėjo savitą pranašysčių aiškinimo sistemą.

– Tas sapnas, – sakė ji, – nereiškė, kad brolis nuskęs, o tik tai, kad jam nederėtų valgyti saldainių.

Išaiškinimas, kad penkerių metų berniukas negali valgyti savo sekmadieninių saldumynų, atrodė tikra niekšybė. Įtikėjusi dukros pranašiškomis galiomis motina ėmėsi griežčiausių priemonių, kad būtų paisoma šio perspėjimo. Vis dėlto per patį pirmąjį jos neapsižiūrėjimą vaikas paspringo karameliniu rutuliuku, kurį paslapčiomis bandė suvalgyti; išgelbėti jo nepavyko.

Jan Beran. Muzikantai. 1968

Frau Frida nemanė, kad šis jos talentas galėtų tapti pragyvenimo šaltiniu, iki tol, kol šaltą žiemą Vienoje gyvenimas jai įgriso iki gyvo kaulo. Nusprendė paprašyti darbo pirmuose namuose, kurie jai pasirodė tinkami gyventi, o paklausta, ką mokanti daryti, ji pasakė teisybę: „Sapnuoti.“ Namų šeimininkei pakako vieno trumpo paaiškinimo, kad ją priimtų už atlyginimą, kurio užteko tik smulkioms išlaidoms, tačiau jai leista gyventi puikiame kambaryje, o maisto gaudavusi triskart dienoje. Pusryčiams buvo skiriama daugiausia dėmesio, nes būtent šiuo laiku norėdami sužinoti savo artimiausią likimą prie stalo susėsdavo visi šeimos nariai: tėvas – rafinuotasis finansininkas, motina – linksma moteris, dievinanti romantišką kamerinę muziką, bei du vienuolikos ir devynerių metų vaikučiai. Visi, būdami religingi ir būtent dėl šios priežasties linkę į archajiškus prietarus, mielai priėmė Frau Fridą vien dėl to, kad ji savo sapnais išburdavo jiems kiekvieną dieną.

Tą ji darė be priekaištų ilgą laiką, ypač karo metais, kai realybė buvo niūresnė už košmarus. Ji vienintelė per pusryčius galėjo nuspręsti, ką kiekvienas tą dieną turi veikti ir kaip tą turi daryti, kol galiausiai jos prognozės tapo vieninteliu autoritetu namuose. Jos valdžia šeimoje pasidarė absoliuti, nė menkiausias atodūsis neištrūkdavo be jos nurodymo. Kaip tik tomis dienomis, kai svečiavausi Vienoje, mirė namų šeimininkas. Jo būta tokio maloningo, kad testamentu jai paliko dalį savo investicijų su sąlyga, kad iki pat savo sapnų pabaigos ji sapnuos šeimos nariams.

Vienoje praleidau ilgiau nei mėnesį, kartu su studentais dalindamasis nepritekliumi, mat laukiau pinigų, bet jų taip ir negavau. Netikėti dosniosios Frau Fridos apsilankymai užeigoje būdavo lyg šventė mūsų skurdžioje kasdienybėje. Vieną iš tų naktų apimta alaus pakurstytos euforijos ji tik man vienam girdimu ir įtikinamu balsu pakuždėjo, kad nebedelsčiau daugiau nė minutės.

– Atėjau pasakyti, kad naktį sapnavau tave, – sušnabždėjo ji. – Privalai tuoj pat išvykti iš Vienos ir negrįžti čia artimiausius penkerius metus.

Jos įtaiga buvo tokia, kad tą pačią naktį sėdau į traukinį, bildantį į Romą. Poveikis buvo toks stiprus, kad nuo to karto esu įsitikinęs, jog man pavyko išvengti didžiausios nelaimės, apie kurią niekada nieko taip ir nesužinojau. Po šiai dienai nesu grįžęs į Vieną.

Prieš tą nelaimę Havanoje dar vieną sykį teko matyti Frau Fridą, tiesa, nelauktomis ir netikėtomis, regis, net mistinėmis aplinkybėmis. Tai nutiko, kai Pablas Neruda pirmą kartą po Pilietinio karo atvyko į Ispaniją – stabtelėjo pakeliui savo ilgoje ir lėtoje jūrinėje kelionėje į Valparaisą. Visą rytą praleidome kartu antikvariniuose knygynuose ieškodami vertingų egzempliorių, Porteryje jis nusipirko seną išblukusią knygą nuplėšytais viršeliais, už ją paklojo tiek, kiek uždirbdavo per du mėnesius Rangūno konsulate. Minioje jis judėjo lyg koks luošas dramblys, o kiekvienu daiktu domėjosi su vaikišku smalsumu, pasaulis jam regėjosi tartum prisukamas žaisliukas, kuriuo jis ir išrasdavo patį gyvenimą.

Nepažinojau jokio kito žmogaus, kuris taip tiksliai atitiktų mūsų įsivaizdavimą apie Renesanso laikų popiežių, – tokio ėdraus ir tokio rafinuoto. Visada, net pats to nejausdamas, jis diriguodavo užstalei. Jo žmona Matilda savo vyrui užrišdavo seilinuką, kuris labiau būtų tikęs kirpykloje nei valgomajame, tačiau tai buvo vienintelė priemonė, padedanti išvengti maudynių padažuose. Diena „Carballeira“ viešbutyje buvo išskirtinė. Jis suvalgė tris omarus, išskrodęs juos chirurgiškai tiksliai, drauge akimis rydamas visų kitų sėdinčių prie stalo patiekalus, vis paragaudamas iš kiekvieno su tokiu pasimėgavimu, kad praeidavo bet koks noras toliau valgyti kad ir Galisijos moliuskus, Kantabrijos vėžiagyvius, Alikantės vėžius ar Kosta Bravos jūrų agurkus. Nepaliaujamai lyg koks prancūzas kalbėjo apie įvairius kulinarinius delikatesus, ypač apie priešistorines Čilės jūrų gėrybes, jam brangias iki širdies gelmių. Staiga jis nustojo valgyti, patiesino omaro ūsus ir tyliai man pakuždėjo:

– Kažkas už nugaros nepaliaujamai žiūri į mane.

Žvilgtelėjau jam per petį – teisybė. Už jo nugaros, per tris staliukus, sėdėjo akiplėšiškos povyzos moteris senamadiška skrybėle ir violetiniu šaliku, ji iš lėto kramtė ir stebeilijosi į jį. Iškart ją pažinau. Pasenusi ir stora, bet tai buvo ji, su gyvatės žiedu ant smiliaus.

Ji keliavo iš Neapolio tuo pačiu laivu kaip ir Neruda, tačiau jie nebuvo susitikę. Pakvietėme ją išgerti kavos prie mūsų staliuko, pakurščiau, kad papasakotų apie savo sapnus ir taip nustebintų poetą. Tačiau jam tai nedarė jokio įspūdžio, ir nuo pat pokalbio pradžios laikėsi savo – sapnų išaiškinimais jis netikįs.

– Aiškiaregė yra tik poezija, – sakė jis.

Nukelta į p. 4►

* Kindijus – vienas iš Kolumbijos rajonų (*vert. past.*).

Dekonstruojant pajamų nelygybę: Lietuva pro globalią prizmę

Lietuvoje kas nors vis iš naujo įžiebia diskusiją apie socialinę atskirtį. Prieš porą mėnesių viena Vilniaus gyventoja socialiniame tinkle „Facebook“ papylė panegirikos apie gerėjantį sostinės aukštesnės vidurinės klasės gyvenimą, neatsiejamą nuo *brunchų* savaitgaliais už 20 eurų, ciberžolės latės ir „Balenciaga“ batų. Pižoniškas tekstas sulaukė daug kritikos – štai ekonomistas Justas Mundeikis konstatavo, kad šis Lietuvos „elitazzz“ nemato realybės.

Ironiška, kad prieš pat šio rašinėlio pasirodymą Europos Komisija pristatė ne tokią optimistišką ataskaitą apie Lietuvos ekonominę ir socialinę būklę. Dokumente pabrėžiama, kad, nepaisant smarkiai augančios ekonomikos, skurdas ir nelygybė Lietuvoje išlieka vieni didžiausių ES ir kad šalyje egzistuojanti mokesčių ir socialinių išmokų sistema šią problemą sprendžia prastai. Be to, kaimo gyventojai patiria dvigubai didesnę skurdo ir socialinės atskirties riziką negu miesto gyventojai.

Šįkart, užuot kaip įprasta skandinęsi savigailoje, pamėginkime suvokti Lietuvą platesniame kontekste. Kitaip tariant, kaip pajamų nelygybė šiandien atrodo pasaulyje ir ar Lietuvos padėtis tokia jau unikali?

Rodikliai ir istorinis kontekstas

Nors glaudžiai susijusios, socialinė atskirtis ir pajamų nelygybė nėra tas pats. Socialinės atskirties kriterijai gali būti subjektyvūs kiekvienai šaliai, o štai su pajamų nelygybės rodikliais viskas yra daug paprasčiau. Geriausiai žinomas Gini koeficientas, kurio atskaitos taškai yra 0, reiškiantis, kad visų šalies gyventojų pajamos yra tokios pačios, ir 1, nurodantis, kad vienam šalies gyventojui priklauso visos šalyje sugeneruojamos pajamos. Tačiau Gini nepasako, *kaip* pajamos yra pasiskirsčiusios šalies viduje, todėl dažnai paprasčiau skaičiuoti, kokia dalis šalyje sugeneruojamų pajamų priklauso turtingiausiam gyventojų sluoksniui, paprastai 10 arba 1 proc.

Buvęs JAV prezidentas Barackas Obama nelygybę yra pavadinęs „iššūkiu, kuris apibrėžia mūsų laikus“. Tačiau didžiąją žmonijos istorijos dalį pajamų nelygybė buvo mažai kvestionuojamas *status quo.* Viską pakeitė pramonės perversmas, suteikęs šansą prakusti didesniam skaičiui žmonių. Taigi, didžiąją praėjusio amžiaus dalį nelygybė (šiuo atveju skaičiuojama kaip turtingiausiam 1 proc. šalies gyventojų priklausanti visų šalyje sugeneruojamų pajamų dalis) turtingiausiose pasaulio valstybėse mažėjo. Tačiau devintajame dešimtmetyje nelygybė pradėjo sparčiai augti anglakalbėse šalyse, bet išliko stabili (arba ne taip sparčiai auganti) Vakarų Europoje ir Japonijoje, vienu atveju suformuodama U, o kitu L formos kreivę („World Inequality Database“, WID, duomenys).

Visų šių valstybių tuo metu išgyvenami ekonominės globalizacijos procesai buvo panašiai intensyvūs. Supaprastinus vieną esminę globalizacijos pasekmę turtingoms valstybėms – turtinguosius ji linkusi paversti dar turtingesniais, o vargšus dar labiau nuskurdinti. Nebent, žinoma, šalis imasi stiprinti socialinę apsaugą, ko ir ėmėsi nelygybę pažabojusios Vakarų Europos šalys ir Japonija ir ką ignoravo anglakalbis pasaulis. Literatūroje šis reiškinys dar žinomas kaip globalizacijos kompensavimo hipotezė.

Kol pasaulis išgyveno šiuos procesus, Lietuvoje praėjęs amžius pasibaigė drastiškais politiniais ir ekonominiais pokyčiais. Šiandien socialinės apsaugos stiprinimas yra ne kartą pabrėžtas ir jau aptartoje Europos Komisijos ataskaitoje, nepamirštant paminėti, kad Lietuva yra viena iš šiai sričiai mažiausiai išleidžiančių ES šalių.

Dabartinės tendencijos

Dar sykį išgirdus, kad štai lietuviai ir vėl „-iausi“ Europos Sąjungos kontekste, derėtų nepamiršti, kad kalbama apie itin pažangią šalių grupę. Europa yra žemiausią pajamų nelygybę turintis pasaulio regionas. Palyginkime: 10 proc. turtingiausių europiečių priklauso 37 proc. regiono šalyje sugeneruojamų pajamų, Brazilijoje ir Indijoje šis skaičius siekia 55 proc., o Viduriniuose Rytuose net 61 proc. (WID 2016 m. duomenys). Na taip, gal dažnai ir esame „-iausi“ kokiu nors neigiamu požiūriu, bet tokie esame „kietų“ šalių klube.

Nelygybės augimas Lietuvoje toli gražu nėra unikalus. Pirma, šis procesas būdingas visoms pokomunistinėms visuomenėms ir aiškiausiai matomas jis buvo išsyk po Sovietų Sąjungos žlugimo. Antra, 2000–2015 m. Gini koeficientu matuojamos pajamų nelygybės augimas buvo fiksuojamas 34 šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, o mažėjimas – 50 pasaulio šalių. Sąrašą valstybių, kuriose nelygybė šiuo laikotarpiu skirtingais tempais augo, sudaro turtingos Vakarų visuomenės, tarp jų ir socialdemokratijos rojumi laikoma Švedija.

Problematika: grįžtant prie kompromisų meno

Narplioti ekonominių pajamų nelygybės priežasčių nesiimsiu, nes neoliberalios ekonominės politikos kritikų ir taip pakanka. Jurgis Valiukevičius portale „Gyvenimas per brangus“ pagauliai aprašo lietuvių nenorą bent kiek kritiškiau atsiliepti apie laisvąją rinką, bijant, kad tokie pasisakymai iškart bus įvertinti kaip sovietinė nostalgija. Deja, tokie kompleksai tik stabdo kokybiškos, nuo senosios nomenklatūros nepriklausomos kairiosios politinės minties vystymąsi Lietuvoje.

Na, o pajamų nelygybė yra vienas esminių kairiųjų ir dešiniųjų ginčo taškų. Tiek vieni, tiek kiti yra reikalingi kokybiškai diskusijai. Taip mąstant, lozungas, kad politika yra kompromisų menas, nebeatrodo tokia jau nuvalkiota banalybė: kompromisų reikia ne tik konfliktuojantiems politinio elito interesams suderinti, bet ir geriausiems sprendimams susidariusioje situacijoje rasti.

Viešosiose apklausose respondentų dažnai teiraujamasi, ar skurde gyvenantys žmonės patys dėl to kalti. Didelė JAV visuomenės dalis nė neabejodama sutinka su šiuo teiginiu. Nesunku nuspėti, ką apie tai manytų ir naujasis Vilniaus „elitazzz“. Galima tik priminti, kad su globalizacija susidūrusios Vakarų Europos šalys ir Japonija priėmė tam tikrus visuomenės interesui reikalingus politinius sprendimus ir bent kuriam laikui nelygybės augimą pažabojo. Tą jos padarė toli gražu nesužlugdydamos laisvosios rinkos ir kapitalizmo. Ir be jokių kompleksų.

– MARIJA SAJEKAITĖ –

Atvažiavau

Į grūste pergrūstą keleivinį traukinį, nors ir buvau per vargą nusipirkęs bilietą, įsėsti nepavyko.

Vagonus aplipusi, savadarbiais faneriniais lagaminais ir visokiais maišais apsikarsčiusi minia po aibės gerų niuksų į šonus mane nustūmė šalin.

Galų gale, kai jau buvau likęs kone paskutinis ir aukštai iškėlęs rankoje oficialų, valstybės ženklais pažymėtą bilietą priartėjau prie palaimingojo šiltai prikvėpuoto vagono durų, palydovas, nė nežvilgtelėjęs į mano popierėlį, trinktelėjo jas prieš pat mano nosį.

Pokariu čia turėjo vertę tik agresyvi ir grubi jėga, neskaitant, žinoma, atvirų kyšių.

Tų laikų geležinkelių peronuose liko išbarstytos mano pauglystėje idealizuoto tikėjimo žmonių altruizmu ir sąžine skeveldros. Ekstremaliomis aplinkybėmis absoliuti dauguma žmonių išpažįsta tik dvi filosofines kategorijas: individualizmą ir egoizmą.

Pastovėjau lauke. Sausis. Šalta. Naktis. Galvoje vienintelė mintis – turiu išvažiuoti, privalau. Reikia mokyklon.

Toliau ant bėgių, pūsdamas tirštus anglių dūmus, ruošėsi išvykti prekinis traukinys. Ant vieno vagono rusiškas užrašas: MINSK–KLAIPĖDA. Išeitis! Į vidų nepateksiu, bet tarp vagonų yra buferiai. Stori plieniniai vamzdžiai su bukais lėkštiniais galais.Važiuojant jie turi bjaurią savybę judėti, barškėti, daužytis vienas į kitą. Jei ant jų užsiropštęs atsiremsi į galinę vagono sieną, mirtinai rizikuodamas nusprūsti žemyn po ratais, gali sau keliauti su zuikio bilietu. Tik nenorėk, kad tokį akivaizdų įžūlumą toleruotų net ir prie visko pripratę sovietiniai geležinkelininkai.

Traukinys, tankiai trinksėdamas per bėgių sandūras, skrodžia nakties tamsą, lekia per snieguotus laukus. Buferiai po kojomis dreba, trūkčioja, trinksi. Geležinkelio pabėgiai apačioje pasiutusiai bėga, susilieja į vieną pilką juostą. Bet užvis baisiausia – vėjas. Neįtikėtinai piktas, smarkus, švilpte švilpdamas traukia per visą kūną iš visų pusių, mano ploną paltelį košia kiaurai. Nėr tokios vietos, kad nuo jo pasislėptum.

Valandos slenka baisiai lėtai, kankinančiai. Seniai nebejaučiu nei rankų, nei kojų. Šaltis persmelkė kiekvieną ląstelę. Kūnas kažkur pradingo, tapo lengvutis, efemeriškas, sąmonė užsisklendė, akys iš nuovargio merkiasi, nieko nebemato, smilkiniuose nepaliaujamai spengia. Ryškus, nepailstantis, budintis išliko tik vienas vienintelis jausmas – laikykis, laikykis, kas bebūtų – laikykis, nenukrisk.

Auštant traukinys priartėja prie Klaipėdos. Platus posūkis ties Giruliais. Čia jau niekaip nebeištveriu. Nebeišsilaikau. Mediniais delnais braukdamas vagono sieną pradedu svirti į šoną, nenugalima išcentrinė posūkio jėga atplėšia mane nuo vagono, šaižiai barškančių buferių ir sviedžia kažkur žemyn. Jau krintant per kojas trenkia pralekiančio vagono kampas ir aš, kūlversčiais sukdamasis, atsimušu į kietą pylimo gruntą. Palei pat galvą, pašiaušdami plaukus, praūžia paskutiniai mazutu dvokiantys traukinio ratai.

Guliu kaip sudžiūvęs rudens lapas po šaltu žiemos dangumi, bet man visai nebešalta, nežinau, kiek laiko, nejaučiu, ar ilgai. Pagaliau instinktyviai bandau pajudėti, pakrutinti nors vieną pirštą, bet jie manęs visai neklauso. Kažin, ar jie iš viso yra? Gal ir manęs nėra, tik sapnuoju? Pamažėl, po truputį grįžtančios sąmonės kampučiu pradedu suvokti: o vis dėlto aš gyvas!.. Gyvas, Viešpatie!.. Atvažiavau…

Buržuazinis nacionalistas

Kai grįždamas iš paskaitų į Kauno universiteto studentų bendrabutį – Trečiuosius, buvusius Ateitininkų, rūmus – prasmunki pro cerberį – nuolat koridoriuje už stalelio budintį ir demonstratyviai Stalino raštus skaitantį rūmų komendantą, seną komunistą Sabaliauską, – užlipi į patį viršutinį, penktą, aukštą ir atveri tiesiai priešais laiptus esančias duris, pirmiausia išvysti dvi metalinių kareiviškų lovų eiles, galais išrikiuotas palei šonines sienas, o kambario viduryje – seną vienišą stalą su pora daug ko mačiusių taburečių nudaužytais kampais. Ten ir norėdamas ko nors daugiau nebepristatytum – kambarys prigrūstas ligi galo, vos telpa dvylika it kokiems apaštalams skirtų vietų. Tik ties durimis paliktas šiek tiek platesnis tarpas.

Senbuviai iš karto sumos – čia ne kieno kito, o pirmakursių, fuksų, kambarys. Aukštesniųjų kursų studentams, aišku, tiems, kuriems teko laimė gauti vietą bendrabutyje, buvo palaipsniui gerinamos sąlygos – skiriami vis mažesni, labiau pritaikyti, patogesni kambariai: nuo dvylikaviečių, kaip mūsiškis, iki šešiaviečių ir net – svajonių viršūnė – dviviečių.

Mūsų dvylikavietis dėl akivaizdžių priežasčių anaiptol nepretendavo būti ta palaiminga sala, kur galėtum ramiai atsidėti mokslams, ruošti užduotis, o juo labiau braižyti brėžinius, projektuoti. Todėl po paskaitų, iš braižyklų ir bibliotekų bendrabutin grįždavom vėlai, tik permiegoti.

Ir kokių tik specialybių atstovų čia nebuvo – nuo hidrotechnikų ir elektrikų, studentų žargonu linksmai pravar-

Nukelta į p. 10 ►

Bekasant pamatų duobę: apie rinkimus po rinkimų

Šie prezidento rinkimai buvo pirmieji, po kurių nuoširdžiai norėjosi atsidusti ir pasidžiaugti, kad „politinę diskusiją“ socialiniuose tinkluose pakeis senos geros pėdų nuotraukos paplūdimyje, buvusių klasiokų naujagimiai ir vienadieniai *memų* drugeliai. Buvo kažkada laikai, kuriuos vaizdų ir gincų perkrautos smegenys prisimena lyg ramias atostogas: kandidato veidas žvelgdavo *tik* nuo skelbimų lentos prie kaimo parduotuvės ir tarp nupoliruotų senolių TV reklamose. Agitacija buvo tolima ir vienpusė, tad nesunku buvo ją atmesti kaip pagamintą, surežisuotą, nupirktą, žodžiu – netikrą. Ir skleisdavo ją beveidžiai galingųjų veidai, o ne iš tikrųjų rimtais reikalais susirūpinę draugai ir artimieji. Visi kolektyviai, stachanovietiškai nudirbome daug neapmokamo darbo, už kurį vos prieš kelerius metus viešųjų ryšių ir reklamos agentūros būtų susirinkusios gražaus pinigėlio (susirinko, aišku, ir dabar). Visaliaudinė agora atsivėrė ne tam, kad laikytųsi Ženevos konvencijos ir imtų belaisvius. Gerus porą mėnesių viešosios erdvės šūkiu buvo 2004 m. reperio P. Diddy išpopuliarintas „Vote or Die“ („Balsuok arba mirk“). Arba, tiksliau, atsižvelgiant į naująjį, suasmeninta, horizontalų agitacijos pobūdį, „Pietų parko“ išpopuliarinta parodija „Vote or I’ll Motherf--king Kill You“ („Balsuok arba aš tave, b--t, užmušiu“).

Nesigińcysiu, kalbėjimas arba rašymas apie rinkimus *per* rinkimus yra reikšmingas užsiėmimas – nors tikrai ne toks reikšmingas, kokiu jį tuos porą mėnesių laikėme. Vis dėlto rašymas apie rinkimus *po* rinkimų daug žavesnis vien tam tikra laisve ir atsipalaidavimu. Nebelikus „arba–arba“, atsiveria daugiau erdvės niuansams, „ir“ bei „bet“, ramesnei diskusijai su tais ir tomis, kurios, nepaisant vis pasikartojančių susipriešinimų dėl svarbių dalykų, visgi stovi toje pačioje įsivaizduojamų barikadų pusėje. O svarbiausia – atlaisvėja kelias kairės taip mėgstamai kolektyvinei melancholijai: kas nutiko, kad visuomenė, vis dar neatsigavusi po 2009-ųjų krizės, prezidentu išsirinko bankų statytinį? Liberalus susitaikymas su „demokratijos žaidimo taisyklėmis“ („na ką gi, ne mano kandidatas, bet tokia liaudies valia“) čia visiškai nepriimtinas. Ne, tokie rinkimai ir toks prezidentas yra nesąmonė ir liūdesys – ir kas dėl to kaltas?

„Abu labu tokiu“

Ko gero, keisčiausias ir paradoksaliausias kalbėjimas šiuose rinkimuose buvo kalbėjimas apie ekonominę politiką. Viena vertus, apie „gerovės valstybę“ kalbėta daug, Nausėda netgi savo rinkimų programą taip pavadino. Kita vertus, „pagrindiniai“ kandidatai arba nesiteikė atskleisti, kokių struktūrinių pokyčių bus imtasi, kad toji gerovės valstybė pagaliau ateitų, arba žadėjo, kad viskas bus kaip buvę, tik labiau. Nausėda kryžiumi gulė už tai, kad „Lietuvai reikia daugiau savininkų“, Šimonytė nė per ištiestą ranką nenorėjo prisileisti minčių apie valstybės kišimąsi į viešąjį sektorių, o Skvernelis žadėjo kovoti su korupcija bei pavesti Bažnyčiai mažinti socialinę atskirtį. Verslumo, antikorupcijos ir laisvės (čia – ekonominės) sąvokos pastaruosius trisdešimt metų tiek skaptuotos atšipusia retorika, kad, priglaudęs ausį, galėtum išgirsti jūros ošimą. Apie ekonomiką daug išsamiau kalbėjo radikalios dešinės ir naujai „suradikalėjusių“ socialdemokratų kandidatai. Pirmasis, nusilenkęs mokytojams, medikams ir pensininkams, pasiūlė porą nuo proto nušokusių idėjų, įskaitant ir kvazinatūrinių mainų skatinimą bei „Skuodo litus“. Antrasis devyniolikoje puslapių išsamiai paaiškino savąją gerovės viziją, nepamiršdamas nė vieno elemento, netgi tvarios vilkų populiacijos po praūžusio kiaulių maro*. Abu surinko po beveik 5 proc. balsų. Tarsi centristo svajonėje, „visi tie radikalai“ šiuose rinkimuose liko „vienodi“: tik menkos neracionalių sektantų grupelės, nenorinčios tolygios raidos ir gyventi kaip *normaliam užsieny*.

Ekonomikos klausimą greitai ir efektyviai išsprendus, kairiesiems „radikalams“ liko vienintelė dilema: ar verta balsuoti antrajame ture, jei viskas, kas sprendžiama, yra tai, kas vadinama „kultūrine“ ar „tapatybine“ politika, „žmogaus teisėmis“ ar „laisvėmis“, ir tai nekonkrečiai, aptakiai, per aplinkui, „strategiškai“? Argumentas „abu labu tokiu“ buvo gana pagrįstai kritikuojamas, pirmiausia pirštais rodant į Nausėdos flirtą su „tradicinės šeimos“ gynėjais, tada tais pačiais pirštais badant į skirtumo nematančiųjų privilegijas. Iš tikrųjų, tai, *kas* rodo skirtumo nebuvimą, yra svarbu, kaip ir asmeninės patirties santykis su „platesnio vaizdo“ matymu. Kai Slavojus Žižekas sako, kad Hillary Clinton yra didesnė problema nei Donaldas Trumpas ir galbūt Trumpo prezidentavimas pagaliau paskatins JAV „kairę“ tapti kaire be kabučių, jis yra teisus. Kaip ir britų trockistas Markas Thomas, teigiantis, kad įmanomas ir kairysis „Brexitas“ – apribojant kapitalo judėjimą ir atmetant geležinkelių nacionalizuoti neleidžiančią ES teisę, bet paliekant atviras sienas žmonių judėjimui, o magaryčių dar ir suteikiant toriams puikią progą pademonstruoti savo nekompetenciją. Visgi į tokius optimistiškus politinės ateities planus sunku įtraukti tūkstančių žmonių nerimą dėl jiems svarbių, tiesiogiai ir materialiai jų gyvenimus veikiančių klausimų. Trumpo administracija reiškia ir ekologinės krizės didinimą, ir žalią šviesą abortų draudimams dvylikoje (kol kas!) valstijų, ir nežmonišką elgesį su tinkamų popierių neturinčiais migrantais, ir aštrėjančią įtampą su Iranu... Atpigsiantys traukinių bilietai neguodžia deportacijos grėsmę, pagausėjusius rasistinius išpuolius ir nesaugumą dėl ateities patiriančių migrantų Jungtinėje Karalystėje. Pakentėti, kol kairė (ar „kairė“) persiformuos ar sukaups pakankamai jėgų, kad galėtų įvykdyti „liaudies „Brexitą“, atrodo kaip prabanga, kurią sau gali leisti – taip, jūs atspėjote – tik tie, kas gali sau ją leisti.

Nausėda, žinoma, nėra nei Trumpas, nei „Brexitas“. Prieš kampanijos pradžią ir į jos pabaigą atlikti reveransai LGBT* bendruomenei, minint partnerystės įteisinimo galimybę ir vaivorykštės vėliavą prie prezidentūros, rodo, kad turime reikalų su paprastąja *Realpolitik* be moralinių įsitikinimų – kas, beje, stambiojo kapitalo kandidatui labai pridera. Vis dėlto nerimo dėl neaiškios „tapatumo politikos“ negalime nuneigti, ypač turint omenyje aplinkinį Lenkijos ir Vengrijos kontekstą bei pasaulinę politinio spektro dešinėjimo tendenciją. Grįžtant prie socialinių tinklų, taip pat neramu buvo stebėti ir džiaugsmingas tų kelių žmonių už manojo feisbuko burbulo reakcijas į Nausėdos išrinkimą. Nepaisant diplomatiškų Šimonytės išsisukinėjimų nuo kontroversiškų klausimų („liberalai supras, o kam konservatorius pykdyti?“), atrodo, kad bendrojoje pasąmonėje ji vis tiek buvo asocijuojama su „grėsmėmis tradicinei šeimai“ – LGBT*, moterų, vaikų teisėmis. Todėl, kai kurių liberal(i)ų teigimu, visi, nėję už ją balsuoti, nori to ar nenori prisidėjo prie šios kolektyvinės pasąmonės ir bendros nerimo atmosferos. Bet ar tikrai Šimonytė buvo asocijuojama tik su kojų nesiskutančiomis, grynakraujus lietuviukus vagiančiomis, bažnyčias deginančiomis Norvegijos lesbietėmis? Tiksliau – ar nėra šioje sodomoje ir gomoroje vietos ekonomikai?

Kas liko – tas nematomai rankai

Nebūtų klausimas retorinis, jei atsakymas į jį būtų sudėtingas – žinoma, kad yra. Iš anksčiau išvardintų terminų, skirtų apibūdinti politikai, nagrinėjančiai daugumų santykius su mažumomis ir socialinių tapatybių pinkles, visiškai tinkamas neatrodo nė vienas. Nelygiateisiškumą, galimybę būti sumuštam, pašieptam, nutildytam, neįleistam, persekiojamam vadinti „kultūra“ nesiverčia liežuvis. Terminas „tapatybės politika“ gerai išvoliotas konotaciniame purve – dešinė jį vartoja kaip pakaitalą „tolerastijai“, o kairė asocijuoja su pralaimėjimu, individualizacija, tikra ar įsivaizduojama kolektyvinio subjekto mirtimi. „Laisvės“ tuščiaviduriškumą jau minėjau. „Žmogaus teisės“ būtų visai nieko, jei į jas būtų įtrauktos ir ekonominės to žmogaus teisės – teisė į būstą, maistą, išsilavinimą, sveikatos apsaugą, teisingą užmokestį už darbą... Vėlgi, pastangų išplėsti šią sampratą yra, bet dažnai jos pateikiamos per antidiskriminacijos prizmę. O antidiskriminacija, kaip ir antikorupcija, šalia pagrindinės gerosios naujienos – kovos prieš akivaizdžią neteisybę – visuomet dar meiliai šnabžda į ausį ir kitą žinią: „Pagrindai geri, mums reikia tik pašalinti trūkumus, reikia daugiau to, ką jau turime, ir viskas susitvarkys.“

Duobės, kurioje prasmego Šimonytė, kaip ir vis platėjančio kanjono tarp nejautriųjų „socialiai atskirtųjų“ ir tolerantiškųjų „laikinai nepasiturinčių milijonierių“, neįmanoma nepastebėti palyginus pirmojo ir antrojo rinkimų turo rezultatus. Pirmąjį turą laimėjusi Šimonytė antrajame ture ne tik nesusirinko nė vieno pralaimėjusio kandidato rinkėjų, bet net ir gavo trimis tūkstančiais balsų mažiau nei pirmajame. Techniškai žiūrint, tie 440 tūkst. jos rinkėjų galėtų būti laikomi „socialiai atskirtaisiais“, daugmaž Vilniaus dydžio sala priešiškų masių apsupty-je. Nei ši duobė, nei šis kanjonas nebuvo iškasti pernakt. Kaip ir beveik visuose prieš tai buvusiuose rinkimuose, skėsčiojant rankutėmis tenka pripažinti, kad tai yra ilgo įdirbio (ar *nedadirbio*?) rezultatas. Ir tos saujelės nebalsuojančių arba labai išrankių kairiųjų tikriausiai nebūtų pakakę šioms kiaurymėms užpildyti. Ypač turint omeny, kokie liesi jų kūneliai, išvarginti sojų dietos ir nuolatinės širdgėlos dėl kiekvieno apleisto vaiko Globaliuose Pietuose.

Žmogaus teisių nesujungus su ekonominiu teisingumu, abiejuose pasakojimuose atsiveria didelės spragos, kurias lengvai užpildo demagogija. Nenuostabu, kad pažeidžiamų visuomenės grupių diskriminacija nejaudina asmens, nepriklausančio šioms grupėms, bet kasdien einančio į pažeidžiamą darbą, gaunančio pažeidžiamą algą ir grįžtančio į pažeidžiamą būstą. Nenuostabu, kad (liberalaus) feminizmo laimėjimai matomi kaip puolimai prieš šeimą, kai, trupant socialinės apsaugos institucijoms, norint išgyventi, šeiminiais ryšiais tenka kliautis vis dažniau. Nenuostabu, kad imame žaisti „priespaudų olimpines“ ir varžytis negandomis, kai jaučiamės bejėgiai – kai nėra įgalinančių kolektyvinių organizacijų, belieka didžiuotis kančia ir peštis dėl išėdų. Taip, už didžiausio šalies banko atstovą balsuojanti darbo klasė veikia prieš savo interesus. Bet, palikdami ekonominę politiką nematomai rinkos rankai, liberalai taip pat veikia prieš savuosius, paradoksaliai vesdami link jau minėtos „kuo blogiau, tuo geriau“ situacijos, – taip pat, kaip ortodoksinės kairės vyrukai prieš kelias pastraipas, taria „pakentėkit, mes dabar kitais reikalais užsiėmę“.

P. S. O kas vis dėlto kaltas?

Nieku gyvu nenorėdamas įžeisti negausios BDSM bendruomenės, visgi pasakysiu: saviplaka nėra pats sveikiausias dalykas. Tuos, kurių galvose gyvena labai aiškus aktyvistės (-o) paveikslas, tai nustebins: atsakomybė už visą pasaulį ir neišperkama kaltė už jo trūkumus nėra geras kelias į politizavimąsi ar kolektyvinį subjektą. Jei esminis šėtono triukas yra įtikinti visus, kad jis neegzistuoja, tai vienas pagrindinių vėlyvojo kapitalizmo ir postmodernios demokratijos *bajerių* – kaltę už visas negandas „nuleisti“ ant galutinio vartotojo (-os) / balsuotojo (-os) pečių, to (-os), kuris (-i) iš tikrųjų turėjo labai mažai įtakos toms negandoms atsirasti ir dar mažiau galios jas ištaisyti.

Todėl „Vilniaus liberalo“ apkalta gyvena tame pačiame loginiame lauke (nors ir kitoje jo pusėje) kaip ir prasivardžiavimas „runkeliais“. Todėl verta ir teisinga aiškiai pasakyti: kalčiausi dėl Nausėdos išrinkimo prezidentu yra Nausėda ir už jo, su juo ir jame stovintis stambusis kapitalas. Jei labai norisi kaltę išdalinti „viduriniam sluoksniui“, tikriems ar įsivaizduojamiems klapčiukams – galime kaltinti populiariąją žiniasklaidą ir jai blogą įtaką darančias viešųjų ryšių agentūras. 2017-aisiais, dar iki paskelbtas apie dalyvavimą prezidento rinkimuose, Nausėda populiariausiuose naujienų portaluose pasivaidendavo bene kasdien. Kad žurnalistų kontaktų sąrašuose jis buvo labai aukštai, galima matyti ir iš puokštės temų, kurias aptariant prisireikė banko prezidento patarėjo ekspertizės. Be įprastinių makroekonominių temų, tais metais kandidatas į prezidentus taip pat domėjosi: teatro kritika, LDK istorija, grožine literatūra, kavos kainomis Lietuvos kavinėse, VMI kvitų loterija, salotų baro Vilniaus g. finansinėmis problemomis, „Brexitu“, vokiškąja Klaipėdos praeitimi, patarimais prasiskolinusiems, Dubajaus ekonominiu stebuklu, protestais prieš „veltėdžio mokestį“ Baltarusijoje, išaugusiomis kainomis Kaziuko mugėje, vaistinių nuosavybės reguliavimu... Net jau klasika tapę istoriniai išrinktojo prezidento pasisakymai apie tai, kaip nebus 2009-ųjų krizės, tik „oras išeis iš burbulo“, arba kad įvedus eurą „kai kas netgi atpigs“, negalėjo tapti kliūtimis neblėstančiai visų reikalų patarėjo šlovei. Ko gero, žinokit, neturėjome net menkiausio šanso.

– TOMAS MARCINKEVIČIUS –

* Kandidatų programų analizė paremta Benedikto Gelūno straipsniu „Prezidento rinkimai: gerovės valstybės pažadai ir ko tikrai nerinkti“ portale *gyvenimasperbrangus.net*.

Artemidė: nuo gimdyvių globėjos iki feminizmo simbolio

Nuotrauka iš *www.metmuseum.org*

Senovės graikių merginų gyvenimo tikslas buvo santuoka. Mergaitės nuo mažų dienų buvo ruošiamos, kaip būti geromis žmonomis ir namų šeimininkėmis. Senovės graikų kalba žodis „ištekėti“ reiškė „būti pakinkytai po jungu“, tai byloja apie merginos laisvės apribojimą. Štai kaip Euripidas dramoje „Hipolitas“ apibūdina merginą Jolę, pažadėtą Herakliui: „Augo Eurito rūmuose lyg kumelaitė žvitri nepažinusi vyro dukra.“ Vyrų dominuojamoje visuomenėje moteris buvo supančiota tuometinėmis normomis ir kaip naminis gyvulys įkinkyta į moterims primetamas pareigas. Mergaitės tėvas spręsdavo už ją, kai ji dar nebuvo sulaukusi santuokinio amžiaus, o susituokus sprendimus už moterį priimdavo vyras. Mirus vyrui ar tėvui, moteris privalėjo turėti globėją, *kyrios*, juo galėjo tapti sūnus, brolis ar kitas artimas vyriškosios giminės atstovas. Šiame senovės Graikijos kontekste deivės Artemidės figūra mums įdomi ir net išskirtinė: ši deivė gyveno ne pagal nusistovėjusias tradicijas, bet taip, kaip pati norėjo, tačiau tai jai nesukliudė būti moterų globėja.

Artemidė, Apolono sesuo, Dzeuso ir Leto duktė, medžioklės deivė, dažnai vaizduojama su lanku ir strėlėmis. Ji taip pat globojo laukinius gyvūnus ir vaikus, kurie senovės Graikijoje buvo lyginami su gyvūnais, todėl buvo visiškai suprantama, kad ta pati deivė rūpinosi ir laukine gamta, ir vaikais. Deivė globojo jaunuolius, tiek merginas, tiek vaikinus, taip pat saugojo gimdyves. Artemidė, kaip ir Atėnė bei Hestija, liko skaisti, ji pati atsisakė santuokos. Homeriniame himne Artemidės garbei ji, vos sulaukusi trejų metų, savo tėvo Dzeuso prašo: „Leisk tavo dukrai visą laiką likti skaisčiai ir turėti daug skirtingų vardų, kad Apolonas negalėtų su ja varžytis. […] Paskirk prie mano palydos šešiasdešimt Okeano dukrų, kurios visos būtų tokio amžiaus, kad dar nedėvėtų diržo. […] Duok man kalnus. Prašau tik vieno miesto tavo nuožiūra. Artemidė retai kada ateis į miestus.“

Renesanso dailininkai mums paliko romantizuotas deivės reprezentacijas: Artemidė dažnai vaizduota besimaudanti nimfų draugijoje. Tačiau senovės graikai šią deivę matė kiek kitaip. Homeras Artemidę vadina gyvūnų valdove, liūte, galinčia užpulti moteris, bei moterų ir laukinių gyvūnų žudike. Artemidė gali nužudyti gimdyvę vos tik panorėjusi, todėl moterys aukodavo prieš gimdymą ir po jo, kad pamalonintų deivę. Tad Artemidė ne tik skaisti mergelė, bet ir arši medžiotoja, moterų žudikė. Homeras Artemidę taip pat apibūdina kaip nekaltybės deivę ir mergaičių chorų vadovę (M. S. Jensen, „Artemis in Homer“, *From Artemis to Diana: The Goddess of Man and Beast*, 2009, p. 51–60). Šie epitetai susiję su ritualais, kuriuos merginos ir vaikinai atlikdavo prieš pereidami į suaugusiųjų pasaulį. Dalyvavimas choruose buvo vienas iš perėjimo ritualo etapų jaunoms miesto piliečių dukterims.

Artemidės šventyklos dažniausiai buvo statomos už miesto ribų, nuo civilizacijos nutolusiuose kampeliuose: prie pelkių, kalnų papėdėse, miestų pasienyje. Helenistiniu laikotarpiu Artemidės šventyklos dažniau statytos miestuose, ypač Mažojoje Azijoje. Tačiau archajiniu ir klasikiniu laikotarpiais, norint aplankyti deivės Artemidės šventyklą, reikėjo išeiti už miesto ribų, atsidurti laukinėje gamtoje, kurią globojo deivė. Istorikas Pierre'as Ellingeris Artemidę vadina pavojų deive, nes, norint ją aplankyti, reikėdavo išdrįsti atsidurti pavojingoje situacijoje, o tai ypač galiojo merginoms, kurios turėdavo nusigauti į deivės šventyklą tam, kad atliktų perėjimo ritualus. Galime tik numanyti, kokie pavojai tykodavo merginų vietovėse, nutolusiose nuo civilizacijos.

Cituotame homeriniame himne yra frazė apie mergaites deivės palydoje: „Visos būtų tokio amžiaus, kad dar nedėvėtų diržo.“ Diržas senovės graikėms turėjo svarbią simbolinę reikšmę, jį dėvėdavo ištekėjusios moterys, tad Artemidė pageidauja savo palydoje jaunų mergaičių, kurios dar nesulaukė pirmųjų brandos ženklų. Viena žymiausių vietų, kur buvo atliekami perėjimo ritualai, – Artemidės šventykla Braurono mieste. Mergaitės šventykloje buvo mokomos, kaip pereiti iš „laukinės“ būsenos ir galiausiai tapti žmonomis. Baigiamasis ritualas vadinosi *arkteia*, graikų kalba tai reiškia „vaidinti mešką“. Mergaitė, užsidėjusi kaukę, šokdavo priešais deivės altorių, vaizduodama esanti meška. Po šio ritualinio šokio ji buvo pasiruošusi tekėti.

Spartoje merginoms buvo nuskutama galva. Šis plaukų netekimas reiškė merginos subrendimą, ji jau nebuvo maža mergaitė, kurios ilgi plaukai galėjo laisvai plaikstytis. Nuskusti merginai plaukus reiškė ją sutramdyti ir prisijaukinti atimant iš laukinio Artemidės pasaulio ir įvedant į civilizuotus Heros ir Afroditės pasaulius. Spartoje vaikinų perėjimo ritualai vykdavo Artemidės Ortijos šventykloje. Ksenofontas pasakoja, kad prie deivės altoriaus buvo išdėliojami sūrio gabalai, o vaikinai turėjo kuo daugiau jų pavogti. Prie altoriaus budėdavo sargyba ir plakdavo vagišius. Jaunuolių tikslas buvo kuo ilgiau ištverti plakimą, taip parodant ištvermę.

Aristofanas komedijoje „Moterys Tesmoforijų šventėje“ Artemidę vadina „deive su šimtu vardų“. Graikų dievai turėjo daug epitetų, šiandien tyrinėtojai juos linkę vadinti onomastinėmis formulėmis. Šios vardų formulės iškalbingos tyrinėjant graikų religiją, nes apibūdina dievą ar deivę. Kaip pavyzdį galime paminėti Artemidės epitetą Lochėja, reiškiantį „gimdymo globėja“. Tai nereiškia, kad deivė praranda kitas galias, tiesiog pridedant epitetą sustiprinamos deivės kaip gimdymo globėjos galios. Šių vardų sąrašas būtų labai ilgas. Artemidė nebuvo išimtis, visi graikų dievai turėjo daug epitetų. O jei eisime dar toliau, reikia paminėti, kad ši taisyklė galioja ne tik graikams, bet ir visam senovės pasauliui.

Nenoromis peršasi mintis, kad Artemidės įvaizdis galėjo skatinti moteris išsilaisvinti ir atsisakyti santuokos. Tačiau tai nebuvo taip paprasta, deivė asocijavosi su laukiniu pasauliu, tad moteris, nusprendusi sekti Artemidės pavyzdžiu, pasilikdavo laukinės būsenos. Kaip pavyzdį galime paminėti Hipolitę, amazonių vadę, kuri atsisakė santuokos ir atsidavė Artemidės globai bei amžinai skaistybei. Santuokos atsisakymas nebuvo teigiamas dalykas, jos galėjo atsisakyti deivė, tačiau mirtingoms moterims tai buvo prievolė. Galime prisiminti Danaidžių mitą, kuriame pasakojama, kaip merginos, atsisakiusius tekėti, turėjo už tai kentėti mirusiųjų karalystėje. Merginų tėvas Danajas, bijodamas, kad Delfų orakulo pranašystės išsipildys ir būsimieji žentai vestuvių naktį nužudys jo dukras, įsako dukroms nužudyti vyrus. Už padarytą nusikaltimą Danaidės mirusiųjų karalystėje turi pripildyti kiauras statines vandens, merginos pasmerktos amžinai atlikti šią neužbaigiamą užduotį. Aischilo tragedijoje Danaidės vaizduojamos kaip besipriešinančios vestuvėms ir nenorinčios tekėti, jos vyksta pas Argo karalių prašyti pagalbos ir apsaugos. Proito dukterys taip pat nenorėjo tuoktis, sulaukusioms santuokinio amžiaus joms buvo pasiųsta Heros beprotystė, todėl merginų tėvas, padedamas mago, kurio vardas *Hippodamos* reiškia „arklių tramdytojas“, ir Artemidės Hemeros, turėjo „civilizuoti“ šias merginas, kad jos priimtų normalų merginos likimą – santuoką.

Kartais net nesusimąstome ne tik kad graikų kultūra labai svarbi šiandienos pažinimui, bet ir kad, tarkim, senovės graikų dievų atvaizdų lengvai surandama šiandieninėje kultūroje. Atėnės statula šiandien stovi priešais Austrijos parlamento rūmus, daugelio taip mėgstami laisvalaikio bateliai vadinami graikų pergalės deivės Nikės vardu. Artemidės įvaizdis mums vis dar daro įtaką. Psichoanalitikė Jeana Shinoda Bolen neseniai išleido knygą, kurioje teigia kiekvienoje šiuolaikinėje moteryje matanti deivės Artemidės archetipą. Autorės praktinė patirtis dirbant psichoanalitike, mitologijos studijos ir dalyvavimas feminisčių judėjime leido atpažinti Artemidės figūroje ypatingą moteriškos psichikos funkciją. Artemidė yra švento moteriškumo gidė, kuri ragina moteris tapti nepriklausomas ir užsitikrinti psichinę autonomiją. Pasak Carlo Gustavo Jungo, mes vadovaujamės tam tikrais elgesio modeliais, kurie yra giliai mumyse įsišaknijė. Autorės teigimu, Artemidė yra moterų judėjimo simbolis. Šiandieninės moterys gali įkūnyti Artemidės archetipą, ko iki šiol jos negalėjo padaryti. Artemidė atsisakė santuokos, pasirinko likti skaisti, gyventi viena, atsisakė bet kokios vyriškos draugijos. Artemidės bruožų galime įžvelgti turint šiuolaikinę nepriklausomą moterį.

– VILMA LOSYTĖ –

Parduodu savo sapnus

► Atkelta iš p. 1

Po pietų neišvengėme pasivaikščiojimo po La Ramblą, tyčia atsilikau su Frau Frida, kad be pašalinių ausų atgaivintume savo prisiminimus. Ji papasakojo, kad pardavė turtą Austrijoje ir dabar vieniša gyvena Porto mieste, Portugalijoje, namuose, kuriuos apibūdino kaip dirbtinę pilį ant kalvos, nuo kurios matyti visas vandenynas iki pat Amerikų. Nors pati to nepasakė, tačiau iš pasakojimo supratau, kad sapnas po sapno ji užvaldė visus savo paslaptingųjų Vienos šeimininkų turtus. Tai manęs nė kiek nenustebino, visuomet maniau, kad tie jos sapnai buvo ne kas kita kaip triukas išgyventi. Taip jai ir pasakiau.

Ji prapliupo juokais.

– Tu toks pat įžūlus kaip ir anksčiau, – atšovė.

Tačiau kaipmat nutilo, nes likusi grupės dalis sustojo ir laukė, kol Neruda savo čiliečių šnekta pasikalbės su *Rambla de los Pajaros* papūgomis. Kai vėl grįžome prie mudviejų pokalbio, Frau Frida pakeitė temą:

– Beje, – tarė ji, – jau gali grįžti į Vieną.

Tik dabar sumečiau, kad praėjo trylika metų nuo to laiko, kai susipažinome.

– Nors tavo sapnai ir prasimanymas, vis tiek niekada ten negrįšiu, – pasakiau. – Tiesiog dėl visa ko.

Trečią po pietų mes su ja atsisveikinome, nes turėjome palydėti Nerudą į jo šventąją siestą. Jis prigulė mūsų namuose iškilmingai atlikęs paruošiamuosius veiksmus, kurie kažkuo priminė japonišką arbatos ceremoniją. Vienus langus reikėjo atidaryti, kitus uždaryti tam, kad oro temperatūra būtų būtent tokia, kokios reikia, o tam tikros rūšies šviesa būtų nukreipta teisinga kryptimi, be to, kambaryje turėjo būti absoliuti tyla. Neruda iš karto užmigo, tačiau, mūsų nuostabai, pabudo po dešimties minučių lyg koks kūdikis. Kai atsigavęs įėjo į saloną, jam ant skruosto matėsi pagalvės įspausta monograma.

– Sapnavau tą moterį, kuri sapnuoja, – pasakė.

Matilda paprašė, kad jis papasakotų sapną.

– Sapnavau, kad ji mane sapnuoja, – tarė.

– Čia iš Borcheso, – pasakiau jam.

Jis nusivylęs žvilgtelėjo į mane.

– Jau parašė?

– Jei dar neparašė, tai kada nors parašys, – atsakiau. – Bus vienas iš jo labirintų.

Šeštą valandą po pietų su Neruda užlipome į laivą; atsisveikinęs su mumis poetas kaipmat prisėdo prie stalo ir žalio rašalo parkeriu, kuriuo paišydavo gėles, žuvytes bei paukštelius savo knygų dedikacijose, ėmėsi rašyti darnias eiles. Iki pirmojo pranešimo laive mėginome surasti Frau Fridą ir tik jau lipdami iš laivo, manydami, kad mums taip ir nepavyko atsisveikinti, pamatėme ją stovinčią ant turistų denio. Ji taip pat buvo ką tik pabudusi po siestos.

– Sapnavau poetą, – pasakė ji.

Apstulbęs paprašiau, kad papasakotų savo sapną.

– Sapnavau, kad jis mane sapnuoja, – toliau kalbėjo ji, tačiau mano nustėręs žvilgsnis ją išmušė iš vėžių. – Ir ko tu tikiesi? Kartais tarp tokios gausybės sapnų gali pasitaikyti vienas kitas, kuris neturi nieko bendro su realiu gyvenimu.

Nuo to karto jos daugiau nemačiau ir ja nesidomėjau, iki sužinojau apie gyvatės formos žiedą, kurį mūvėjo moteris, žuvusi per „Riviera“ viešbučio patvindymą. Tad nieko keista, kad po nelaimės praėjus keliems mėnesiams viename diplomatiniame priėmime nesusilaikiau apie ją nepaklausęs Portugalijos ambasadoriaus. Šis ėmėsi pasakoti su ypatingu entuziazmu ir susižavėjimu.

– Net neįsivaizduojate, kokios išskirtinės jos būta, – kalbėjo jis. – Jūs tikrai būtumėte neatsispyręs pagundai parašyti apie ją istoriją.

Ir toliau užsidegęs pasakojo neįtikėtinas detales, tačiau nepamėtėjo jokios užuominos, kuri man leistų pasidaryti galutinę išvadą.

– O jeigu konkrečiau, – primygtinai paklausiau. – Ką ji veikė?

– Nieko, – atsakė su juntamu nusivylimu. – Sapnuodavo.

1980 m. kovas

Vertė Evaldas Galvanauskas

Malda žiedan

„Malda žiedan“ (*mantraḥpuṣpam*) – taip sąlygiškai galime pavadinti vieną iš plačiai paplitusių hinduistinių maldų. Šis tekstas atkeliauja iš „Taitiryja aranjakos“, sudarytos I tūkstantmetyje pr. m. e., kuri savo ruožtu įeina į „Jadžurvedos“ tekstinį kūną ir yra vedinės tradicijos dalis. Dabar ši mantra atliekama dievybės pagarbinimo apeigos (pūdžos) pabaigoje, aukojant gėlių žiedlapius. Kas yra tas mistinis žiedas ar gėlė (*puṣpa-*), kuriam skirta ši malda, nežinia. Šiaip jau vandenų žiedu laikomas lotosas, bet šioje mantroje žiedas greičiausiai simbolizuoja slėpinio apsireiškimą, lyg baltų Rasos šventės naktį žydintį mistinį papartį. Vis dėlto pats tekstas kalba labiau ne apie žiedo, bet apie vandenų (*ap-*) kosmologinį slėpinį. Kaip ir būdinga vėlyvajai vedų daliai, tekstas somuojamas (t. y. vis atkartojamas pakeičiant vieną prasminį sandą) iškeliant vieną pradmenį (šiuo atveju – vandenį) kaip visų kitų pradmenų pradą. Daugelyje tokių tekstų ypač išryškinamas monizmo principas – visa kas yra daugybiniai neįvardijamo (ar vis skirtingai įvardijamo) pradmens sklaidmenys. Suvokęs pradmenų hierarchiją, pats suvokėjas tampa šitos simbolinės kosminės struktūros dalimi.

Vertėjas

Kurs žįsta žiedą vandenų,
Žiedais, pekumi ir vaisiais verčias[1].
Štai mėnuo – žiedas vandenų[2].
Žiedais, pekumi ir vaisiais verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias[3].

Ugnis štai – vandenų šventovė.
Šventove verčias,
Kuris ugnies šventovę žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – ugnies šventovė.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias.

Štai vėjas – vandenų šventovė.
Šventove verčias,
Vėjo kuris šventovę žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – šventovė vėjo.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias.

Štai šita aitra – vandenų šventovė[4].
Šventove verčias,
Kuris šitos aitros šventovę žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – šitos aitros šventovė.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias.

Štai mėnuo – vandenų šventovė.
Šventove verčias,
Šventovę kurs mėnulio žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – mėnesio šventovė.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias.

Štai žvaigždės – vandenų šventovė.
Šventove verčias,
Kursai žvaigždžių šventovę žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – žvaigždžių šventovė.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias.

Perkūnija štai – vandenų šventovė[5].
Šventove verčias,
Kursai perkūnijos šventovę žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – perkūnijos šventovė.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs žįsta vandenų šventovę,
Šventove verčias.

Štai metų ratas – vandenų šventovė[6].
Šventove verčias,
Metų rato kuris šventovę žįsta.
Šventove verčias.
Štai vandenys – šventovė metų rato.
Šventove verčias,
Kurs žįsta šitai.
Kurs eldiją vandenyse iškilus žįsta[7],
Pats nūn iškyla.

Om – tat pradmens[8].
Om – tat vėjas.
Om – tat siela.
Om – tat tikra.
Om – tat viskas.
Om – tat pilnaties linksnis[9].

Vidur būtybių visalyčių skvirba slaptyje. Tu – aukurys, tu – vašat šūkis, tu – Indra, tu – Ugnis, tu – Rudra, tu – Višnus, tu – pradmuo, tu – pradėjėjas. Tu – tie vandenys[10].
Vanduo, šviesa, rasa, nemara, pradmuo, žemė, oras, svelmė, OM[11].

Om karalių karaliui, jėga atjėgiančiam!
Vaišravanai lenkiamės mesjen!
Jis, ko geidžiu, man geidžiančiam lai viešpats Kama Vaišravana duos!
Kuberai Vaišravanai – lenkiuosi ciesoriui aukščiausiam![12]

Iš vedų kalbos vertė Šarūnas Šimkus

[1] Žodis *puṣpa-* („žiedas, gėlė“) kyla iš šaknies *puṣ-* „žydėti, klestėti, tarpti, vystytis“, tad yra tarsi visos gerovės, čia išreikštos galvijų (pekaus) ir vaisių (atžalų, vaikų) simboliais, suma.
[2] Mėnulis ne tik vedų, bet ir viso pasaulio tradicijose glaudžiai susijęs tiek su vandeniu, tiek su viskuo, kas veši. Vanduo (*ap-*) čia reiškia apibendrintą pradą, nors ankstyvesnėje „Rigvedoje“ šis žodis dar išlaiko pirminę etimologinę sąsają su žodžiu „upė“ ir reiškia tekančius („gyvus“) vandenis, sroves.
[3] *Āyatana-* – daugiareikšmis žodis. Jis gali reikšti būstą, buveinę, šventovę, ugnies aukurą, todėl nuo jo vertimo priklauso ir paties teksto reikšmė. Kai kuriuose vertimuose šį žodį renkamasi versti „būstas“ ar netgi „gyventojas“, taip numanant gal net fizikinę teksto interpretaciją. Visgi labiausiai tikėtina, kad *āyatana-* čia reiškia šventovę, sakralią erdvę, kuri, nepaisant skirtingų pradmenų pavidalų, išlieka. Be to, šis tekstas susisieja su „Atharvavedos“ vėlyvosios dalies giesmėmis, kuriose žmogus prilyginamas piliai, šventovei, auksinei skryniai.
[4] *Tapas* – asketinis įkarštis, religinis užsidegimas, aitra, iš kurios, pasak „Rigvedos“ X.129 giesmės, atsirado visas pasaulis.
[5] *Parjanya-* „Rigvedoje“ vadinamas dievas, susijęs su perkūnijomis, audromis – viena iš Indros hipostazių. Vėliau reiškia tiesiog perkūniją, perkūndebesį, o epiniuose tekstuose – lietų.
[6] *Saṃvatsara-* („su vetušu [=sengaliu mėnuliu]“) – ištisi metai, visas metų laikų ratas.
[7] *Nau* – laivė, eldija, kitur vedose prilyginama kalbai ir deivei-begalybei Aditei. Čia ji, kaip posmų ciklo uždarymas, galbūt tapati tam pačiam vandenų žiedui. Tiek „Rigvedos“ X.125 giesmėje, skirtoje deivei-Kalbai, tiek daugelyje kitų arijų tekstų teigiama, esą kalba atsiranda iš vandenų, kuriuos galima suprasti kaip įkvėpimo (dvasinio užsidegimo = Agnio) sukeltas minčių sroves. Kalbos laivo metafora išreiškiama dievopi plaukianti malda kaip transcendentinė slinktis.
[8] Toliau šalia pagrindinės mantros eina pridėtiniai tekstai: dar kelios trumpos mantros ir *phala-* („vaisius“) – pagal hinduistinę liturgiją reikalingas tekstas, kuriuo kreipiamasi į dievybes, kad šios atlygintų už maldas.
[9] Šventasis skiemuo OM tapatinamas su *brahman* (nenusakomas dieviškasis pradas, Logas, Žosmė), *vāyu-* (vėjas, oras), *ātman* (siela, savastis, patybė), *satya-* (tiesa, tikrovė), *sarva-* (viskas, visata), *purornamaḥ* (pilnatvės nusilenkimas). Šia ištarme imanentiška vandens henada per kalbą (laivę) transcenduojama į pirminę monadą, kurią simbolizuoja skiemuo OM.
[10] Nenusakomasis visatos pradmuo toliau tapatinamas su kitais dievavardžiais ir apeiginiais sandais ir vėl grįžtama prie vandens. Monada atgal išskleidžiama į henadas.
[11] Mantrinė dalis užbaigiama ir kituose „Jadžurvedos“ tekstuose pasitaikančia eilute, kurioje išvardijamos henados – pagrindiniai neįžodinamo Vienio sklaidos pluoštai: šioje giesmėje esminis vanduo (*ap-*), šviesa (*jyoti-*), rasa, gyvybės syvai (*rasa-*), nemirtingumas, nemirtingumo sula (*amṛta-*), pradmuo, Logas (*brahman*), 3 pasaulio dėmenys – žemė (*bhū-*), oras, erdvė (*bhuvas*) ir svelmė, antdangiškoji šviesa, dausos (*svar*). Vėl viskas suskleidžiama į OM monadą.
[12] Liturginis kreipimasis į turtų dievą Kuberą Vaišravaną, siekiant atlygio už pagarbinimą.

Antano Paduviečio pamokslas žuvims

Tai tekstas iš dviejų vokiečių romantinių poetų – Clemenso Brentano (1778–1842) ir Achimo von Arnimo (1781–1831) – 1805 m. Heidelberge suredaguoto ir išleisto liaudies lyrikos rinkinio „Stebuklingas berniuko ragas“ (*Des Knaben Wunderhorn*, I t. – 1805, II ir III t. – 1808).

Neradęs bažnyčioj
nė vieno kaip tyčia,
kalbėti Antanas
žuvims tuoj sumano;
šios upėj tik tviska,
jų uodegos blizga!

Žiū – karpiai ikringi
atplaukia jo linkui;
plačiai išsižioję,
jo žodį žvejoja!
Pamokslas už dyką
žuvims taip patiko!

Taip pat smailiasnukės
lydekos peštukės,
išalkusios žodžio,
bematant atskuodžia!
Net žuvys keistuolės,
badautojos uolios, –
vadinas jos menkės, –
čionai apsilankė!
Pamokslas už dyką
taip menkėms patiko!

Erškетai ir nėgės,
kur turčiai pamėgę,
žvaliai, daug nelaukę,
prie šventojo plaukia!
Vėžiai uodeguoti,
vėžliai apšarvuoti,
tikri sunkiasvoriai,
ir tie klausos noriai!
Pamokslas už dyką
vėžiams taip patiko!

Tiek žuvys didžiulės,
tiek žuvys mažulės
būriais čionai rinkos,
kad būtų protingos!
Ir lyg Dievo mokslo
jos klausos pamokslo!

Pamokslą jis baigė.
Visi išsidraikė.
Lydekos – smurtauja,
o nėgės puotauja;
pamokslas patiko,
tos pačios jos liko!

Vėžiai atbuluoja,
o menkės kvailioja,
vėl daug ryja karpiai,
pamokslo negerbia!
Pamokslas patiko,
tos pačios jos liko!

Vertė Linas Rybelis

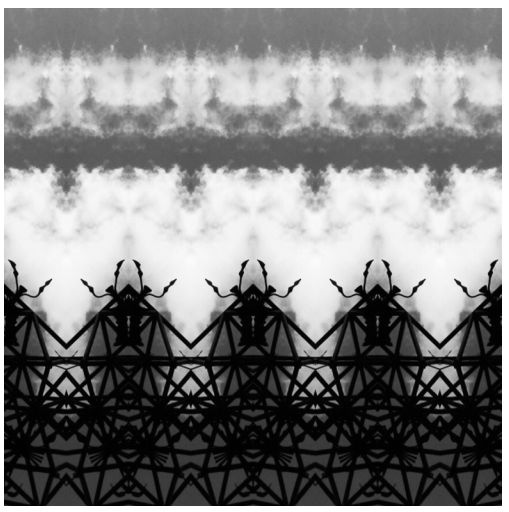

Mariaus Samavičiaus koliažas

Kapitalizmas, postmodernus identitetas ir dvi lego kaladėlės

Dvidešimto amžiaus septintasis dešimtmetis buvo lemtingas Vakarų mąstymo tradicijoje. 1967 m. filosofas Guy Debord'as išleido savo kultinį veikalą „Spektaklio visuomenė“. 1968 m. prancūzų jaunimas su Mao Dzedongo portretais išėjo į Paryžiaus gatves statyti barikadų, o Prahoje sovietiniai tankai traiškė trumpam pražydusius pavasario žiedus. O 1969 m. Amerikoje nugriaudėjo Vudstoko festivalis – jis tapo laisvės, seksualinės revoliucijos ir psichodeliniais narkotikais praskaidrintos kasdienybės simboliu. Įvyko tai, ką filosofas Jeanas-François Lyotard'as knygoje „Postmodernus būvis“ pavadino metanaratyvo griūtimi. Neliko amžinų ir neabejotinų tiesų, stabilaus identiteto ar universalaus pažinimo. Viskas tapo diskursu, todėl nuo šiol, kaip teigia garsus postmodernizmo šūkis, *anything goes*![1]

1968 m. Danijoje taip pat atidarytas pirmasis Legolendas. Šis faktas ne mažiau svarbus už ką tik išvardintus kertinius postmodernios epochos įvykius. Psichologai lego žaidimą apibrėžia kaip puikų kūrybinės destrukcijos pavyzdį. Savaime šis žaislas yra lyg prieš pasaulio sukūrimą tvyrojęs pirmykštis chaosas, todėl iš lego kaladėlių galime pastatyti viską, ko geidžia vaizduotė. Sukūrę „kažką“, lyg Platono Demiurgas, mes taip pat identifikuojame: tai yra namas, tai yra mašina, o tai yra parduotuvė, kur aš galiu nusipirkti daugiau kaladėlių. Tačiau jei norime tęsti žaidimo procesą, teks sugriauti sukonstruotą objektą ir taip panaikinti jo identitetą. Bet pats griovimo aktas atveria duris naujam kūrybingumui, todėl dabar galima sudėlioti ir įvardinti dar daugiau naujų daiktų. Nagrinėdamas žaidimo fenomeną Johanas Huizinga pastebėjo, kad žaidybinis veiksmas dažniausiai turi savo konkrečią erdvę ar laiką – žaidimas prasideda ir baigiasi arenoje, aikštelėje, ant lentos ir pan. Tačiau lego neapribotas stabilių taisyklių, nes žaisti galima bet kur ir bet kada. Štai kodėl šis žaislas tampa tobula nuolat besikeičiančio pasaulio alegorija.

Būtent tikrovės likvidumas yra „Lego filmo 2“ pagrindinė tema. Be abejo, iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad jame pasakojama apie atstūmimo baimę, asmenybės unikalumą ir – svarbiausia – draugystę. Tačiau numetus ideologinę Majos skraistę galima pamatyti, kad tai animacinis filmukas apie kapitalizmo amžinumą ir subjektyvaus identiteto nestabilumą. Kitaip sakant, tai filmas apie mūsų postmodernų būvį.

„Lego filmo 2“ kadras

Kapitalistinė apokalipsė

Jau pirmoje „Lego filmo“ dalyje pastebima dviprasmiška kapitalizmo kritika. Filme pasakojama, kaip pagrindinis veikėjas Emetas gelbsti miestą nuo piktojo verslininko monopolisto, norinčio tikrovei suteikti stabilų pagrindą, – pastarasis visas kaladėles suklijuoja „Momento“ klijais. Taip aktualizuojama minėtos kūrybinės destrukcijos priešingybė, t. y. stabili ir nuobodi kasdienybė, kur visos vartojimo alternatyvos priklauso vienam stambiam konglomeratui. Tačiau, be šių akivaizdžių nuorodų į ekonominių santykių nelygybę, kūrinyje nagrinėjama ir kapitalizmo kuriama kultūra. Lyg Karlo Marxo antstato ir bazės idėją prisiminę, filmuko kūrėjai parodo, kaip visiškai eilinis statybininkas Emetas, eidamas į visiškai eilinį savo darbą, išgeria visiškai eilinį kavos puodelį ir niūniuoja visiškai įprastą ir visiems įkyrėjusią dainelę. Būtent tai, pasak Marxo, ir yra ideologija. Ir taip diena iš dienos, kol proletariato atstovas netikėtai praregi ir supranta, kad egzistuoja alternatyvus gyvenimo būdas. Be abejo, filmo žiūrovas žino, kad tikrovėje lego konstruktorius kainuoja brangiai, tačiau pasirinkdamas žiūrėti šį kūrinį jis sąmoningai pamiršta faktą, jog kaladėlių pirkimas ar net filmo peržiūros veiksmas jį patį įtraukia į išnaudotojišką pridėtinės vertės generavimą. Būtent šiuo aspektu „Lego filmas“ toks įdomus – jis perpildytas netikros saviironijos ir pašaipos, o juk kartais taip malonu save apgaudinėti.

Antroje animacinio filmo dalyje kapitalizmas išlieka esminė tema. Nors kūrinio veiksmas prasideda postapokaliptiniame pasaulyje, filmo veikėjai vis tiek neužmiršta vartoti. Štai kodėl atkartojama pirmoje dalyje matyta pradžia – Emetas ir vėl eina į darbą, vėl išgeria kavos puodelį ir vėl niūniuoja tos pačios dainos motyvą! Knygoje „Apokalipsė kine“ Nerijus Milerius atskleidė schemą, kuri naudojama pasaulio pabaigą demonstruojančiuose filmuose. Pasak filosofo, ekrane regima nelaimė suspenduoja kasdienius įpročius, kuriuos atkurti geidžia filmo veikėjai ir žiūrovai. Neatsitiktinai apokaliptiniai filmai dažniausiai prasideda kasdienio gyvenimo ritualų scenomis: pusryčiai virtuvėje, pasiruošimas vonios kambaryje arba pabudimas miegamajame. Šią monotoniją nutraukia visuotinė nelaimė, kurią filmo pabaigoje turi pateisinti atkurtas kasdienis gyvenimas. Pavyzdžiui, apie ateivių invaziją pasakojančio filmo „Nepriklausomybės diena“ pradžioje dalis veikėjų dėvi chalatus. O paskutinėje filmo scenoje lakūnai, numušę svarbiausią ateivių laivą ir išgelbėję Žemę, susitinka su savo mylimosiomis, vaikais ir pačiu JAV prezidentu. Taip populiarusis postapokaliptinis kinas pabrėžia kapitalistinio gyvenimo būdo neįveikiamumą. Kaip ironiškai pažymėjo filosofas Slavojus Žižekas, Holivudas, kaip ir populiariosios kultūros suformuota sąmonė, kur kas lengviau įsivaizduoja pasaulio pražūtį, o ne kapitalizmo pabaigą.

Nors „Lego filme 2“ užsimenama, kad veikėjams nepavyksta atstatyti ateivių sugriauto didmiesčio, jie sugeba sukurpti savo postapokaliptinę oazę, kur vis dar stūkso vietinė kavinė, tatuiruočių salonas ar sporto salė. Kitaip tariant, pati vartojimo kultūra gali išlikti, tereikia šiek tiek pakeisti savo reikalavimus. Ir būtent subjektyvus asmenybės pasikeitimas yra antra svarbi filmo tema.

Stabilus kismas

Pats Emetas reprezentuoja konservatyvų mąstymą. Nors jis žino, kad kiekvieną atstatytą pastatą vėl sunaikins ateiviai, jis vis tiek bando atkurti savo senuosius namus, kuriuose gyveno iki lemtingų įvykių. Kai juos dar kartą subombarduoja įsibrovėliai, Emeto mergina pasako, kad „jis nesugebėjo prisitaikyti prie besikeičiančių laikų“. Šiame naujajame pasaulyje pasikeičia ne tik fizinė tikrovė, bet ir sąmonė, nes dingsta archimediškasis moralinio vertinimo taškas. Tokį nestabilumą puikiai pademonstruoja du filmo veikėjai, turintys realizuoti klasikinę gėrio ir blogio perskyrą. Iš pradžių žiūrovas supažindinamas su neapibūdinama būtybe, kas 5 sekundes keičiančia savo formą. Kaip ji pati sako, „gyvenimas yra nepastovus, nuolat besikeičiantis“, todėl ji „gali tapti bet kuo“. Filmo pradžioje žiūrovas įtaria, kad ji yra pagrindinė blogiukė. O tada netikėtai Emetui į pagalbą atskuba veikėjas, turėjęs tapti geruoju pagalbininku. Tačiau filmo pabaigoje paaiškėja, kad tai yra Emetas iš ateities, kuris visgi nusprendė prisitaikyti prie postapokaliptinio pasaulio ir pasikeisti[2].

Kūrinio atomazgoje viskas apsiverčia aukštyn kojomis, nes protagonistai virsta antagonistais ir *vice versa*. Knygoje „Takusis blogis“ Zigmuntas Baumanas ir Leonidas Donskis teigia, kad likvidžios tikrovės[3] epochoje dingsta akivaizdi perskyra tarp gėrio ir blogio. Didžiosioms moralės taisyklėms netekus savo universalaus autoriteto, tapo galimas moralinis manipuliavimas, todėl atsirado tokie terminai kaip „posttiesa“ arba „alternatyvūs faktai“. Štai kodėl Kinija kritikuoja Vakarus dėl nedemokratiško elgesio, o Rusija apsimeta, kad nekariauja Ukrainoje ar Sirijoje. Tokiame pasaulyje gyvenantis žmogus dėl informacijos pertekliaus ir jos daugiaprasmiškumo lengvai pasimeta ir nesupranta, kas yra draugas, o kas – priešas.

Tačiau nestabili tampa ne tik viešoji erdvė, bet ir žmogaus identitetas. Susikūrus moderniai valstybei tapo įprasta, kad šalies biurokratai stengiasi kontroliuoti ir privatų piliečių gyvenimą. Štai kodėl keliami klausimai, kiek cukraus ar narkotinių medžiagų kasdien (ne)gali suvartoti pilietis. Tačiau iki šiol buvo išlikusi tam tikra subjektyvi ir vidinė erdvė, kuri atribota nuo išorinio viešojo gyvenimo. Dėl jos kovojame, kai kitam pasakome, kad jis „neįlįstu mums į dūšią“. Kaip tik ji leidžia pasakyti – tai esu aš. Tačiau nūdienos pasaulyje ši erdvė taip pat pasiduoda postmoderniam nestabilumui. Tiek pirmoje, tiek antroje „Lego filmo“ dalyje dažnai juokaujama apie lengvą ir staigų veikėjų pasikeitimą. Lego žmogeliukai bet kada gali pakeisti šukuoseną, galvą ar bet kurią kitą kūno dalį. Nepatinka, kaip atrodai? Nieko baisaus, tereikia nusipirkti naujas detales ir pakeisti senas! Ši abiejuose filmukuose demonstruojama logika aktualizuoja nūdienos pasaulyje svarbią tapatybės politikos (angl. *identity politics*) temą, kai iškyla lyties, gyvybės, fizinės ir psichinės ligos ar normalumo ir kitoniškumo apibrėžties klausimai. Postmodernus mąstymas kaip tik leidžia teigti, kad visuomenės sukurtos tiesos ir prasmės neturi stabilių referentų tikrovėje, todėl jas galima perkonstruoti ir keisti. Pavyzdžiui, Judith Butler teigia, kad net biologinės lyties samprata yra socialiai sukurta idėja (tai ji vadina lyties performatyvumu). Be abejo, būtina pripažinti, kad visos šios mąstymo pastangos padėjo sukurti Vakarų visuomenę, įtraukiančią vis daugiau visuomenės paribyje esančių žmonių. Tačiau, pasak Žižeko, šios idėjos puikiai parduodamos. Tai akivaizdžiai pastebima reklamose, kuriose skamba tokios frazės kaip „atrask save“, „būk savimi“, „pamilk save“, „būk originalus“ ir pan. Girdint jas, tegali kilti klausimas – o kada gi aš save pamečiau?

Istorijos pabaiga

„Lego filmas 2“ yra kur kas sudėtingesnis kūrinys nei prieš kelerius metus pasirodžiusi pirma dalis. Filmas perkrautas įvairių idėjų ar detalių, todėl kyla klausimas, ar tai tikrai vaikams skirtas filmukas. Tačiau, kaip, tikiuosi, parodžiau šioje apžvalgoje, jis leidžia apmąstyti nestabilaus nūdienos pasaulio problemas. Ir tai yra stipriausia jo savybė – žiūrint jį teks kelti klausimus, kurie galbūt padės savarankiškai konstruoti save patį. Priešingu atveju mus sukonstruos kažkas kitas.

– VITALIJ BINEVIČ –

[1] „Tinka bet kas“ (*angl.*). Ši frazė dažnai priskiriama universalias mokslines taisykles kritikavusiam (epistemologinis anarchizmas) filosofui Pauliui Karlui Feyerabendui.

[2] Akylesnis žiūrovas pastebės, kad šiuo atveju filmo kūrėjai padarė loginę klaidą. Blogasis Emetas gali atsirasti paralelinėje visatoje, bet ne ateities pasaulyje. Tačiau ši klaida pabrėžia nestabilią postmodernią tikrovę.

[3] Kritikuodamas postmodernizmo terminą, Baumanas nūdienos tikrovę pavadino likvidžia. Šiame tekste abu terminai vartojami sinonimiškai.

Kad nesibaigtų

Molėtų rajone visą vasarą veikia dvi reikšmingos parodos: Videniškių vienuolyno muziejuje Sigutės Maslauskaitės „Šventieji, kankiniai ir herojai“, skirta palaimintajam Mykolui Giedraičiui, ir Alantos dvaro Vaidoto Žuko meno galerijoje paroda „Elvyra Kairiūkštytė – gaivališka meno mistikė“.

Melstis nemoku. Todėl manau, kad esu ieškanti katalikė, ir stengiuosi nepraleisti sekmadienio Mišių. Tai darau gana seniai (nepriskaičiuoju gėlių barstymo po baldakimu vaikystės bažnyčioje Šančiuose).

Manau esanti apdovanota išskirtiniais Dievo buvimo potyriais, kurių turėjau kelis. Jų dabar neišpažinsiu, bet šviežiu kirba noras pasidalyti.

Tiesą sakant – dviem viename. Netgi VIENYJE. Abu nutiko vieną pražystančios gegužės savaitgalį.

Sigita Maslauskaitė. Beato Michaelis addorpronobli. 2018
Sauliaus Mažylio nuotrauka

Pirmas iš VIENO

Sigitos Maslauskaitės saviieškos dievoieškoje užklupo mane Videniškių vienuolyno celėse, dabar naudojamose parodoms eksponuoti. „Užklupo“ kartoju dar kartą ne dėl literatūrinės įtaigos. Sustojau ne „kaip“, bet „iš tiesų“ įbesta į girgždančias vienuolyno grindis, kurios taisyklingais kvadratais laikė stipriai įrėminusios nerėmintą maldos pasaulį, atsivėrusį išpažinčiai klausos akims. Jos bandė ieškoti pagalbos nublukusių freskų paslaptyje, o, įkliuvusios įrėmintame aiškinamajame tekste, ūmu nubraukė žodžius „religinė tapyba“...

Religinė. Kodėl? Kad autorė yra praktikuojanti katalikė? Kad diplomuota religinio meno mokslininkė, kad tapo šventųjų gyvenimus, kad gieda Bernardinų bažnyčios chore „Langas“, kad – Bažnytinio paveldo muziejaus direktorė? Juk ne... Kitaip nebūčiau prisiminusi pirmo susitikimo su paprastu, paprastą oranžinį žiedą vaizduojančiu tapybos kūriniu paprastame Gagos (a. a. Gražinos Pajarskaitės) sodybos kambarėlyje...

„Kieno ŠITAS darbas?“ – „A, čia tokia gera tapytoja.“ Iš tų, kuriems pritinka būti ten, kur gyvena gerosios namų dvasios (pridedu mintyse).

Nuo to pirmojo sustabdymo – tylus netyčinis stebėjimas, tarsi ranka tiksliai nurodantis – kur link reikia pasukti, kad vėl ir vėl tą keistą potyrį patirčiau. Kiek gluminantį, sudėtingą, stambiais, įnirtingais teptuko kirčiais bandantį sutramdyti emociją, lyg atsiprašymą už atvirumo gėdą.

Vienas iš tokių buvusių pasimatymų – Pamėnkalnio galerijoje prieš keletą metų, kur didysis tapytojos „Angelas“, pravėrus duris, ryžtingai užtvėrė įėjimą į ten – viduje esantį jos dangų. Bet ir kiti aktyvūs parodos veikėjai – „Abraomo auka“, „Jokūbo kova“ – nesutiko likti nepastebėti. Angelo neangeliškumas prisloškė beveik velnišku agresyvumu, manau, nusakančiu jo pareigą – saugoti ir globoti. Ne švelniai motiniškai apglostant, bet tėviškai ryžtingai apnuoginant žaizdas, iš kurių dar tekant kraujui veržiasi atgailos maldos ir atlaidos atodūsiai. Sunkioji tikėjimo išbandymo akimirka. Oho – sakiau sau tada. Kažkas čia kitaip... Pakvipo šv. Teresės kančiomis ir Motinos Teresės išpažinimais...

Išsamiai suformuluotą tokios kūrybos apibrėžimą atsitiktinai randu Oscaro Wilde’o „De profundis“ ištarmėje: „Kai išorė tampa vidaus išraiška, siela įsikūnija, o kūnas spinduliuoja dvasią, kuri mums atsiveria per formą.“

Dar tiktų ir keliaujanti sentencija – „kiekvienas geras menas yra religinis menas“ – ir netgi mano mėgstamos ištaros apie vaikišką menininko sielą, anot naujai man prisikėlusio Wilde’o: „Vaikai yra modelis to, kuo turėtų stengtis tapti suaugę žmonės“ (na, čia gal labiau apie atsivėrimo dovanas).

Šįkart didžiosios jos drobės, stebuklu prasiskverbusios pro kuklias vienuolyno dureles, užvaldo dvi nedideles celes amžinam viešpatavimui, nors dar nežinai, kad vėliau, per itin nuoširdų parodos atidarymo ceremonialą, labai kleboniškas Videniškių klebonas Kęstutis Kazlauskas netikėtai ištars: „Neįsivaizduoju šios erdvės be Sigitos paveikslų... Toks jausmas, kad nesibaigtų, kad nesibaigtų...“

Kai kurie paveikslai apžiūrėti, žinomi. Bet pamatymo dovana šiandien. Ar dėl to, kad valandą važiuota atkeliavusios vasaros laukais? Kad galulaukėje vienas arklys rupšnoja jam vienam priklausančią žaliuojančią Lietuvos žemės žolę? Kad žaižaruojantis Sigitos apdaras netikėtai atkartoja mano mėlynų kojinaičių spalvą? Gal ir dėl to. Bet lyg ir ne.

Stypsau toliau, kol vienas čionykštis už nugaros sušlama: „Šitiems paveikslams reikėtų didesnio atsitraukimo.“ Ne!!! Beveik sušunku neiginį, prieštaraujantį visiems taisyklingo eksponavimo dėsniams. Atvirkščiai! Jiems reikia kuo artimesnio įsitraukimo! Ir čia pat, lyg norėdama save pačią įtikinti, liečiu platų sodrų potėpį, fiziškai nutvilkantį pirštų antenėles...

Užčiuopiu grubų apdarų sunkį, nė iš tolo neprimenantį tobulai glotnių Renesanso klosčių, jaučiu kančių ir išpažinimų svorį, užgulusį išvargintus kūnus, beveik ištirpusius, susiliejusius su sienų, grindų, pasvirusių kryžių užuominomis, – niūruma, traukianti gelmėn. Praardęs drobės foną, tikrai nerasi šviesaus Dėdės Karlo kambarėlio, žadančio auksinį raktelį.

Žodžiai! (Pagalvoju.) Atskiri jos maldos žodžiai, ieškantys esmės, tūkstančiai jų, vienas ant kito, vienas už kito, vienas už visus. Prieštaraujantys, abejojantys, susitaikantys, pakylėti ir nupuolę, – šventųjų gyvenimų liudininkai. Sluoksnis ant sluoksnio – ateities restauratoriams teks padirbėti, prisikasant iki širdies.

Pasijuntu KITO išpažintyje – palaiminto potyrio prizo laimėtoja.

O ką šituose paveiksluose pamatys chrestomatinė bažnytkaimio trobelės gyventoja, stropiai apsirišusi išvagotą veidą šilkine sekmadienio skarute, kai įspūdingas baltosios Videniškių bažnytėlės kunigas po Mišių, skirtų palaimintajam Mykolui Giedraičiui, paragins parapijiečius būtinai užsukti į vienuolyno ekspoziciją pasižvalgyti po religinio meno parodą?

Ji, aišku, suakmenės kaip ir aš. Ir nebūtinai dėl savų priežasčių. (Juk tie paveikslai negražūs!) Šįkart esu beveik įtikinta – energija nepavaldi žinioms, tik potyriams.

Rega kapituliuoja nesipriešindama.

Atidarymo metu Sigita įkvėptai pristatinėja siužetus ir veikėjus, itin atsakingai nusiteikusi kiekvienam esančiam nepalikti klaustukų. Edukacijos seansas lėtas, profesionaliu preparavimu panašus į poezijos atvejį, kai puikus profesionalas kritikas tampa puikaus eilėraščio gyvasties žudiku – iš meilės tam eilėraščiui (arba poetui).

Šiuo atveju tai lyg atsiprašymo ar abejojimo žiūrovu atvejis – gal neperskaitys, gal nesupras – juk per atvertą abstrahuotos tapybos šerdį beveik ir neįžiūrėsi nei veido bruožų, nei privalomų regalijų ar jas pakeisiančių tekstų. Na, nebent balkšvą palaimintojo klūpėjimą...

Kaip dosnu, galvoju, dalyvauju bendrystės akte – sukuriame kažką, ką patys sau ir kitiems turime išaiškinti, ir kaip vaikai atsiprašinėjame už (ne)tyčia palietą vandenį, kuris tuo metu mūsų vaizduotėje vaidino kraują (bet ar kas patikės). „Tas, kas patikės nematęs...“

Tokiems negresia nei pasikartojimų nykybė, nei pavydo nuodėmė, nei *a priori* seklus epigonų šurmulys. Patiki ne dėl to, bet... nepaisant to.

Šviesos akivaizdoje pasijunti sunkiasvoriu sutvėrimu, keturiomis įsirėmusiu į realybės molį. Mojuodamas medinio arkliuko galva „žemė–dangus–žemė“ kryptimis, nepajėgi sustabdyti žvilgsnio ties horizontu, ties kuriuo ir prasideda viskas, nes niekas nesibaigia. Tiesos rentgenas nesuklaidins reginčiojo.

Kažin kokią Mergelę Mariją nutapytų Sigita? Linksmai klausiu savęs prisiminusi žymiausius Švč. Marijos atvaizdus – nuo Rafaelio iki kaimo gryčių oleodrukų.

Antras iš VIENO

Alantos dvare, dabar – Vaidoto Žuko meno galerijoje, šeimininkas surengė įspūdingą prieš 13 metų mus palikusios menininkės Elvyros Kairiūkštytės paskutinių gyvenimo metų piešinių parodą. Surengė ir pristatymą. Pasikalbėjome.

Elvyros Kairiūkštytės skrydis – apčiuopiamas, įvykęs, palikęs nepermatomą – nors ir regimą – pėdsaką. Neįvardijamą, nesuvokiamą, neaprėpiamą, neįtalpinamą mums pažįstamu būdu – vertinimais ir palyginimais.

Jos buvimo beribėje būtyje esatis, atklydusi labai asmeninio žvaigždyno žinutėmis – paveikslais, liudija ypatingos būties įmanomybę realiai sutikto žmogaus, moters, puolusio angelo pavidalu. Paprastuose (sakytume) prasto popieriaus lakštuose juodo tušo riboženkliais išpažinusi sielą iki fizinio kūno nykties, ji nei pasakoja, nei juolab dalijasi. Ji šaukia. Klykia taip, kad tampa tylu. Sigitos tylą pajunti kaip adatos dūrį, Elvyros – kaip mirtiną ieties dygį. Bet nemiršti. Tiesiog atsitokėji kaip po tobulai įvykdytos mirties bausmės – velykiškai. Akimirkos, vertos įtikėjimo. Maldų pradžiamokslis.

„Skausmas yra apreiškimas“, – vėl pareiškia Wilde’as prieštaringame laiške draugui, o Simone Weil pritaria visu savo gyvenimu. Apreiškimais galime vadinti tuos paveikslus, kurie atkeliauja iš pasąmonės labirinto, pakrikštyto įkvėpimu. Jie paprastai ateina arba ne. Sakau, nes pati kartą pažinau tokią persmelkiančią akimirką – sutikus savąjį „Baltą paukštį, metantį juodą plunksną“. Vadinamės menininkais, nors širdies gilumoje tik menininkai žino, koks smarkiai saldžiarūgštis tos būsenos skonis. Žūtbūtinė mirties ir gyvenimo dvikova, ryškiai iliustruota pasaulio asmenybių Simone Weil, Marinos Abramović, Anos Achmatovos, Salomėjos Nėries ar Elvyros Kairiūkštytės ženklais...

„Apvaikščiojant Elvyrą“, visai nekyla mintis prasižioti apie priemones ir atlikimo technikas, atradimus, išradimus ir, ginkdie, naujoves. Elvyros piešiniams restauratorių, ko gero, neprireiks – vargu ar laiką atlaikys „laikraštinis“ to meto popierius. Gal tik tvirtas, specialistų nuomone, patikimas „sovietinis“ tušas kiek sutvirtins efemerišką baltumą, užtikrintais juodais mostais surakindamas laiką. Save ji išmeta pasauliui gryną, be spalvų ir be priemonių ir tik todėl į jos paveikslų-gyvenimų gyvenimą akivaizdžiai netelpa tokios menui įžūliai prieštaraujančios sąvokos kaip profesionalumas, meistrystė, kompozicijos įvaldymas, spalvų gama, potėpių darna, provokacija, formatas... Pastarasis, beje, egzistavo dėl jo neišvengiamo determinizmo, nes šiaip jai būtų neužtekę ne tik didžiosios ŠMC sienos, bet ir visatos erdvės, kurioje ji akivaizdžiai jautėsi labiau esanti nei veikianti.

O! Jeigu Elvyra būtų galėjusi įpirkti drobės ir dažų! O! Tai būtų davusi į kaulus tapytojams – dažna dažno mintis, bylojanti medžiagiškumo vertės (taip pat ir perkamosios) primatą. Tapyba gal visais laikais sėdėjo pirmosiose parterio eilėse, o pastarojoje epochoje (neskaitant paranormalių *postpostpost* reiškinių) galutinai užkariavo tiek mėgėjų, tiek kolekcionierių sandėliukus ir talpyklas. Todėl Elvyros piešinius vadinti kūriniais (arba paveikslais) atrodo lyg ir per didelis įvertinimas. Juolab kad jų daug ir dauguma – bespalviai.

Elvyra Kairiūkštytė. Antradienis, dieną. 1998 09 01. Vilnius
Vaidoto Žuko nuotrauka

Mane, stebinčią Elvyros piešinių fiestą, ima didelis džiugesys, nes nežinau mūsų metu kūrusio menininko, labiau už ją įrodžiusio, kad būtent piešinys, plikai nuogas, neieškantis pagalbos nei spalvose, nei faktūrose, nei rėmuose, ir yra akivaizdi menininko kardiograma, matoma plika širdimi. Aukšta jų įtampa surūšiuoja mus – kitus, kitokius, siūlydama kiekvienam atlikti savo kūrybinių galių testą.

Nukelta į p. 10►

JOLANTA SEREIKAITĖ

Šv. Kazimiero bažnyčios kupolas

Žvelgi žemyn į tuos ornamentus
Virš altorių, į tas sumūrytas arkas
Ir, rodos, bijai
Slapto troškimo nušokti,
To gundymo dykuma,
Tų klajonių nežinojimo salomis.
O čia virš skliautų džiovinama
Žuvis, įskrenda balandžiai ir laikas
Monotoniškai sukasi leidžiantis
Laiptais, kol pagaliau pajunti savyje
Ištuštėjimo pliūpsnį – kiek
Eisi tomis valandų padalomis,
Gal ten – viršuje,
Aukštybėse – šalta ir nejauku,
O štai tenai
Patvarios gelmės. Ir
Viskas sukurta iš dulkių:
Šie pastatai ir mūsų kūnai, auksas
Subyra kaip smėlio pilys ir tie juodi
Užrašai kriptose – neužbaigti freskų
Piešiniai kaskart verčia
Atminti
Tamsą, iš kurios gimėme ir kurion grįšime,
Lyg kaligrafišką eilutę
Iš psalmės.

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios sietyno laivo sapnas

Sapnuoti laivą įžengus pro šias duris
Į tirštą ir įmantrų barokinį užkampį,
Šviečiantį kristalų fejerverkų spalvomis
Tarsi keisto stebuklo įsikūnijimą,
Čia pat perlipus antkapių plokštes, jo
Fundatoriaus Mykolo Kazimiero Paco
Nusižeminimą, pažvelgus į šoną,
Kur turkų būgnai ir puošni prakartėlė,
Nors Kalėdų laikas praėjęs,
Nors išnykę visi dovanų traškesiai ir
Virš galvos – tik formų miškas,
Akantai ir šventieji, kaukės ir kriauklės,
Riterių šarvai ir herbų likučiai
Puošniame frize,
Gal tik vienas neatitikimas – vietoj
Barokinio spektaklio toks kūniškai
Monumentalus apaštalų apsikabinimas
Kaip tvirta žemė – klasicizmo inkliuzas
Šiame altoriuje, bet čia nėra nuobodu,
Apšviesti skliautai tai vienur, tai kitur,
Jaunuoliai filmuoja kažką: juk anas
Amžius kontempliavo mirties grimasas
Ir žmogaus laikinumą bei nuopuolį
Iki pragaro, jo tuščius troškimus
Priešpriešindamas dangiškai dermei,
Debesų begaliniam triumfui,
Juk viskas, kas tėra po kojomis, tik rutulys
Nuobodaus kosmoso erdvėje,
Mes tik atšvaitas, užtvindytas
Marių galaktikos,
O žemė tarsi Nojaus laivas, plaukiantis
Neaprėpiama tuštuma.
Bet šviesa šioje palubėje – ne miražas
Ir ne sapnas, nors aš nežinau,
Ar keliauju į ten ar iš ten, greitai blykšta
Mano įsivaizdavimas ir šios stiuko rozetės
Bei kartušai, Regina Pacis,
Gelbėk mus, niekas, nei sapnai,
Nei pirmapradis susidūrimas, šią
Slogią žiemą mūsų neužliūliuos,
Šį potyrio metą plyšta vaizdai,
Įsišakniję sienose, kyla link kupolo,
Kurio netvarume spindi laivas.
(Netvarumą mes juk įamžinome.)

Iš pokalbių su vaikais apie Vilnių

Kas įkūrė šį miestą?
Dievas, gal Gediminas ar Mindaugas, bet
Greičiausiai Dievas.
O kas turėtų būti ant bažnyčios?
Kryžius, bet čia ne jis,
O mėnulis, vadinasi, totorių mečetė,
Juk juos pakvietė Vytautas,
Buvo geri kariai.

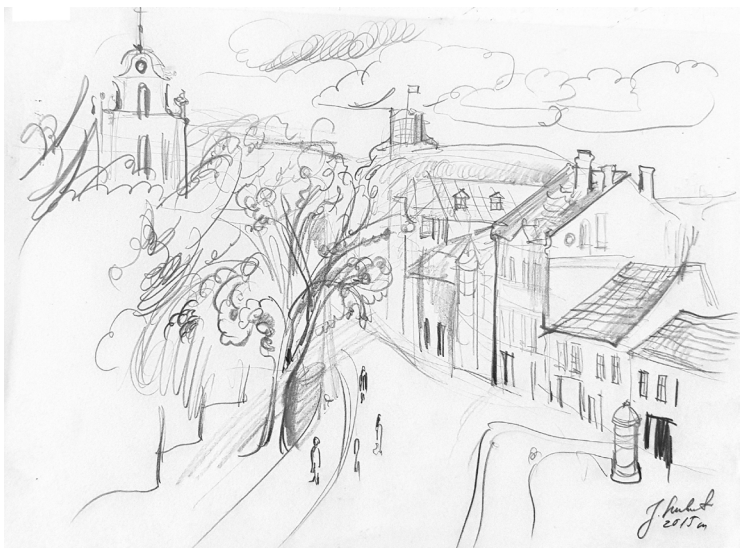

Autorės piešinys

O kas slepia savo veidą po kauke?
Gal vagis ar slaptas agentas?
Tačiau iš tikrųjų čia buvo budelis.
Butelis?
Ne, jums nereikėtų galvoti apie butelį,
Dar per anksti.
Bet ką jis veikia? Kerta galvas,
Tuomet viduramžiais egzistavo mirties
Bausmė, bet dabar mes
Gyvename demokratiškoje valstybėje.
O kaip miestiečiai sumanė ginti Vilnių
Šešioliktame amžiuje?
Pasikvietė tankus, turėjo daug šautuvų...
Vis dėlto teisus tas, kuris sako, kad
Pastatė sieną, gynybinę.
O kiek buvo sienoje vartų? *Šimtas, dešimt,*
Greičiausiai dešimt, bet aš nesu archeologė.
Ar lankėtės Bernardinų sode? *Žinoma,*
Ten supomės.
O kiek, manote, Vilniuje yra gyventojų?
Du milijonai... Gal per daug...
Ir ne trys kaip toje dainoje, daugiau nei
Penki šimtai tūkstančių, bet kas suskaičiuos
Visus čia atvykstančius.
O ar panašus į dabartinį Gedimino bokštas
Šiame paveiksle? *Ne, nėra to namelio.*
Beje, ten buvo cukrainė, o
Žinote, anais laikais nebuvo daugybės
Rajonų: Justiniškių, Žirmūnų, nei
Mindaugo tilto ir po miestą lakstė
Paršeliai.
Jiems juokinga ir jau nuobodu.
Po to eisime piešti Vilniaus,
Bet prašau – nepieškite tik televizijos bokšto.

Pal. kun. Mykolo Sopočkos hospise

Jolitos Skablauskaitės atminimui

Mirties kvėpavimas – duslus ir šniokščiantis,
Nors čia jaukus kiemas, palatose – Kristaus vizijos
Ir sudabartintos šv. Faustinos kančios,
Už lango kyla grakšti ir raibuliuojanti Misionierių bažnyčia,
Iš žaizdotos erdvės paukštis ištrūkęs
Linguoja šakose, vanduo ir ugnis keliauja lašelinėmis
Lyg gyvybės mana: ji pusiau prisikėlusi, bet
Miegas ją greitai suvysto, silpnumas –
Nuolatinė jos būsena stebint palatą pusiau
Atmerktomis akimis, siurbiant maistą per šiaudelį
Susisukusiai į kokoną lyg drugiui plėvėtais sparnais,
Kažkada čia buvęs vizitiečių vienuolynas,
Vėliau kalėjimas – tiek kaitos plūstant istorijos upei,
Ties šiomis sienomis kaip vienatvės įtrūkis
Toks skaidrus debesų spindėjimas ištveria daugiau,
Nei mes galėtume, – minutę ar net kelias,
Nors šios gėlės spindi virš čerpių stogų –
Geltoni narcizai ir rožės, atnešti kaip dovana,
Gal priminimas, kad dar esi reikalingas kažkam –
Dabar šis gyvenimas jiems kaip sapnas,
Nuskausminantis tikrovę, bet pats buvimas
Yra tik dabartis ir kontempliuoti patį netvarumą
Ir ramybę nusikračius visų įsipareigojimų, nes
Čia, po šiais restauruotais skliautais, jie
Lieka tik patys su savimi ir su Juo, kuris skleidžia
Tą švelnų garsą virš žolės ir stogų.

Senamiestis

Pilies gatvės korių vėrinys
Žvelgiant iš viršaus,
Akmenys cerkvės skverelyje
Ir bijūnai, be proto pražydę,
Tokia užmūryta dabartis
Plūstant turistams,
Istorijos tirščiams seklėjant,
Kaskart kitas atminties sluoksnis
Padengia patina mūsų veidrodžių
Šaligatvius.
Kiek neperskaitytų rankraščių
Vyniojas apie užmaršties deivių torsus,
Kiek neišspausdintų knygų, kurios
Pūva mūsų paslapčių spintose,
Nutylėtų tiesų, nepaskelbtų dogmų,
Kiek negimusių kūdikių mirksta mūsų
Praeities sąnašynuose:
Neišverktų šypsenų, sutrūnijusių savo
Būties pradžioje nusikaltėlių ir šventųjų,
Kiek neparašytų eilėraščių
Švysteli iš viršaus į sąmonę
Ir netikėtai kaip sniegas ištirpsta,
Nors dabar ne žiema...

Bernardinų sodas

Žydi rododendrai, karksi varnos,
Fontanas ištirpsta tolumoje
Prisigėręs mūsų liūdesio vandens,
Juk ką tik veikiame, tėra priklausomybės,
Anglis, medžių kamienų rievės,
Tamsžalio pavėsio taku mes einame
Ir brendame į drungną tėkmę,
Į varnų kranksėjimą, į ančių atspindžius,
Norime nerti giliau, bet akmenys
Mus sustabdo ir užmūrija
Ir pravirkdo žiedlapius beriančios gėlės,
Žemę nuo išsausėjimo saugo sliekai
Ir žingsniai, atsispaudę tamsoje,
Mums rodo vis tą pačią kryptį,
Tik išnykę seni plėvėti fontanai,
Išgenėti krūmai ir užmigę šešėliai
Uždeda antspaudus.

Žemyn

Leidžiuosi žemyn – laiptai
Išklibę ir statūs, mediniai:
Grėsmė apačioje:
Medžiais apaugę šlaitai
Lyg akstinas žvalgytis, o gal
Slėptis vis giliau į debesų nėrinius
Ar į gotikos mūrus, vienuolyno
Kiemus, mažus lyg kartoninės
Dėžutės, nors nėra lengva
Leistis, bet vis viena kopti
Aukštyn daug sunkiau,
O čia tik norėtumei nesuklupti,
Nepargriūti, juk katės lipa
Į medžius, net aukščiausius,
Lengvai uodegas išpūtę, kabinasi
Geležiniais nagais, lyg baltų
Protėvių vėlės keberiotųsi
Į kaulo kalną, ir
Sūpuojasi aukštai šakose
Kokios nors pirmykštės eglės ir
Negalėdamos nulipti kniaukia
Laukdamos eilinės TV pagalbos
Ar gailestingų žmonių, bet mes
Greičiau nusileidžiame,
Nei kopiame į viršų, juk esame
Ne angelai, net ne katės ir mūsų
Lipimas aukštyn kartais
Tebūna kritimas žemyn.
Nes savimonė bliūkšta, kaip
Beldžiasi į pašalių vieškelius.
Bet jei į mus pažvelgtų
Koks nors kankorėžis,
Kybantis ant šakos,
Aiktelėtų – ir iš kur tavo kvailumas?
Ir jei būtume katės,
Sūpuotumės ir verktume
Ant savo didingų viršūnių
Plonyčių šakų žvelgdami
Į bedugnę.

MARGARITA LOSADA VARGAS

Margarita Losada Vargas (g. 1983) – kolumbiečių poetė. Yra išleidusi poezijos rinkinį „Verčiau sudegsiu“ (*Mejor arder*, 2013). Šiuo metu dirba psichologe ir dėsto universitete. Savo, kaip literatūros kritikės ir tyrėjos, darbų yra pristačiusi Graikijoje, Čilėje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Trinidade ir Tobage.

Rauda

Per vėją lapas pažįsta kelionę
O šaka
Atsisveikindama palengva
Išplėšia dalį medžio atminties

Ko verta žmogaus širdis
Kai ir kiekvienas paukštis turi širdį?

Puikybė

Kažkas atskyla nuo sielos

Kažkas

Kažkas

Viduje svetimo
Dabar vietoj veido
Ruošiasi būti

Prognozė

Tylos pakrantėje numirs visi žodžiai
Liks tik ženklai
Buvusios balsių spalvõs

Nesigirdės sakinių
Nieko išvis

Tik padriki garsai
Migdys
Mirštančią kalbą

Kaip gimsta daiktas

Voras
Neaudžia tinklo
Jis tik jungia nebūties galus
Tam, kad iš nieko
Gimtų kažkas

Įtarimas

Giliai
Jūros dugne
Tikriausiai plyti ta pati tuštuma
Kaip ir mano viduriuose

Jaudinanti, o kartais ir ne
Bet įniršusi viską nušluoja

Staiga

Lemiama akimirka

Galvoju apie žodį
Nepasiekusį ausies
Apie žvilgsnį, atsitiktinai
Nuleistą tada, kai iki išsvajotų akių
Tetrūko sekundės

Daugiausia galvoju
Apie naktį, kuri nebegrįš
Ir apie tai, jog mano gyvenimas
Galėjo virsti kitu
Jei būčiau buvus vietoj
Jei būčiau buvus laiku

Pabėgimas

Ne dėl to, kad esu svetima
Namuose ir savo kūne
O dėl to, kad noriu
Nebenorėti

ROBERTO BOLAÑO

(1953–2003)

Robotas

Pamenu, Platonas mane įspėjo,
bet aš nekreipiau dėmesio.
Dabar esu naktiniame mirties klube
ir negaliu nieko padaryti:
erdvė – paradoksas.
Čia negali nieko nutikti,
bet aš vis dėlto esu.
Tik robotas
su neaiškia misija.
Amžinas meno kūrinys.

Musė, įkalinta musėje
Mintis, įkalinta mintyje
Marijus Santjagas*, įkalintas Marijuje Santjage

Koks jausmas, pasakyk, koks jausmas,
kai paukščiai pranyksta raudonyje,
o tu priremtas prie sienos, praplyšusios
kelnės ir sutaršyti plaukai, lyg ką tik
būtum nužudęs prezidentą.
Koks jausmas šią beveik raudoną valandą,
šią *agitprop* valandą, batai permirkę
aveniu sniege,
kur niekas tavęs nepažįsta.
Skeltas liežuvis, pažinus vienatvę, ir vaizdai,
kad likimas (toks puikus) traukia
dar toliau už kalvų.
Pasakyk, koks tai jausmas ir kokia spalva
nusidažo ryškios tavo akys.

* Mario Santiago Papasquiaro (1953–1998) – meksikiečių poetas, avangardinės infrarealistinės poezijos krypties (*Infrarrealismo*) kūrėjas (drauge su Bolaño ir kt. bendraamžiais poetais) ir svarbiausia figūra. Bolaño romano „Pašėlę detektyvai“ veikėjo Uliso Limos prototipas.

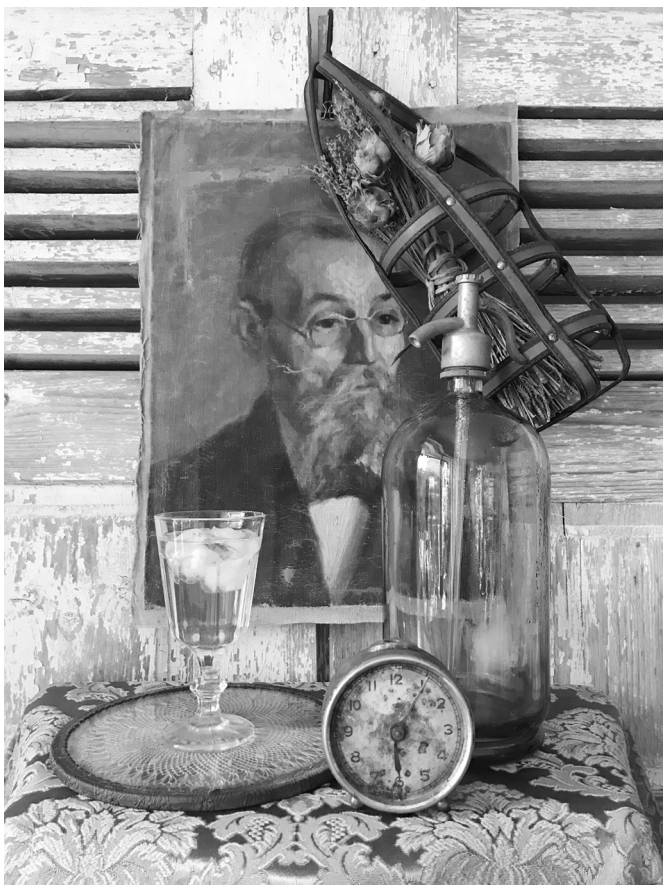

Ramunės Pigagaitės nuotrauka

Bausmė

Kiekvienas pats sau sukuria būtį
Apgyvendina tuštumą
Nubrėžia ribas savo gelmei

circulodepoesia.com
Vertė Augustė Čebelytė-Matulevičienė

Dovanosiu tau

Dovanosiu tau tuštumą (pasakė ji),
bet taip subtiliai, kad suvoksi ją
tik daugeliui metų praėjus,
kai būsi toli nuo Meksikos ir nuo manęs.
Atrasi ją, kai jos labiausiai trūks,
ir tai nebus
laiminga pabaiga,
tai bus džiugi tuščia akimirka.
Bet gal tai nors truputį
tau primins mane.

Po* biblioteka

Paslaptingo gardo kampe
knygos ar skerdienos gabalai.
Nuo kaulų ar atspausto popieriaus
styro nervai.
Vaza ar durys
į košmarus.

* Amerikiečių poetas Edgaras Allanas Poe (1809–1849).

Pavasaris

Pavasaris atmerkia vokus
vieno Gibraltaro natose.

Purviną, prastai apsivilkusią

Šunkelyje mano siela atrado
mano širdį. Sudaužytą, bet gyvą,
purviną, prastai apsivilkusią, sklidiną meilės.
Šunkelyje, kuriuo nieks nenori žengti.
Keliu, kuriuo keliauja tik poetai,
kai jie neturi ką daugiau nuveikti.
O aš dar turėjau ką nuveikti!
Visgi buvau čia: leidau save žudyti
raudonosiomis skruzdėmis
ir juodosiomis skruzdėmis, keliaujančiomis per
tuščius laukus:
išgąstis augo,
kol pasiekė žvaigždes.
Mokytas
pilietis Meksikoje gali bet ką,
maniau, bet buvau neteisus.
Naktimis mano širdis verkė. Būties upė –
giedojo karštligės lūpos, kurios, kaip vėliau supratau,
buvo mano, būties upė, būties upė,
ekstazė, sutekanti į šių apleistų kaimų pylimą.
Matematikai ir teologai, būrėjai
ir pakelių plėšikai atvyko kaip vandens būtybės
metalo realybėje.
Tik karštligė ir poezija sukelia vizijas.
Tik meilė ir atmintis.
Ne šie takai ar lygumos.
Ne šie labirintai.
Ir pagaliau mano siela atrado mano širdį.
Tiesa, ji serganti, bet gyva.

Viktorija Avalos* ir aš

Beveik visai susijungę bet labiau nei visai
skausme prarastuose gyvenimuose
tyloje kurią skausmas veiksmingai maitina
potvyniuose kylančiuose ligi mūsų
ištikimų širdžių ligi mūsų neištikimų akių
link analų kuriuos pradedame ir kurių niekas
nesupranta taip kaip mudu nesuprantame
skerdynių kurios mus atkakliai supa
skausmo srityje kurio vis daugėja
lyg mūsų apgyventi miestai būtų
begalinės ligoninės palata

* Victoria Ávalos – rašytojo motina, mokytoja.

Vertė Simonas Bernotas

Buržuazinis nacionalistas

► Atkelta iš p. 2

džiuojamų „štepseliais“, iki medikų ir architektų, vadinamų „daktarais“ ir „pendzeliais“. Ypač stulbino mus medikai: ne tik vakarais iš kišenių pasibėrę ant stalo saują žmogaus kaulų „zubrindavo“ jų lotyniškus pavadinimus – net mechanikai ir elektrikai norint nenorint išmoko kone visą skeletą (ir man pačiam įsimušė – *ossa funicularis* etc.), bet ir užkandžiaudami vietoj peilių su pasigardžiavimu naudodavo tuos pačius blizgančio plieno skalpelius, kuriais prozektoriume preparuodavo lavonus.

Kai kada jie pateikdavo dar įdomesnių „performansų“. Kartą vidurnaktį, kai visi po dienos vargų jau kietai įmigę, iš kažkur parsibaladoja vienas „daktaras“ nelabai paklusniomis kojomis, įjungia šviesą ir jau nuo pat slenksčio visa gerkle užrėkia: „O, bliacha, ko čia knarkiat kaip asilai, blia...“ Pabudę vyrai ima raminti – gulkis greičiau, baik plyšoti. Bet čia kaip žibalo į ugnį – tas, tik ir laukęs personalinio dėmesio, dar labiau užkaista, ima strakalioti, lakstyt iš vienos pusės kiton ir galop griebęs taburetę švysteli per visą kambarį kažkam į lovą. Ačiūdie, kad ne galvon. Čia jau mūsų kantrybė trūksta – stryktelim iš lovų, griebiam smarkuolį už pakarpos, paritam ant grindų, suvyniojam į jo paties antklodę, surišam, pastatom ir kaip kokį kokoną atremiam į sieną – kas mes tau per „bliacha“, stovėk, kol atauši! Mūsų „smetoninis“ inteligentiškas auklėjimas dar nebuvo tiek išgaravęs, kad toleruotų tokią įžūlią naują „kultūrą“ ir importinį slavišką „leksikoną“.

Stovi herojus valandą, kitą, visi užmigom, pagaliau pasigirsta gailus balselis: „Vyrai, paleiskit, atriškit.“ – „O kur atsiprašymas?“ – nubudę klausiam. „Dovanokit, vyrai, viskas baigta...“ „Vaistai“, nors ir ne per saldžiausia tinktūra, pasirodo, kaip tik atitiko diagnozę.

Tačiau visa tai – tik menka studentiškos būties plutelė, plikas paviršėlis, o giliai rusenančios tikrosios dvasios būsenos čia niekas nedemonstruoja, ji niekur nematoma, nežinoma, tarsi dugnan nusėdusi. Čia ne ta vieta ir ne ta aplinka, kur norėtum ir galėtum atvirą širdį parodyti. Bet vis dėlto kartais užgniaužtoji dvasia neiškentusi ima ir ištrūksta, atsiskleidžia visai kitokiu, netikėtu profiliu.

Panevėžietis Vytautas Užusienis – su juo dar teko šiek tiek toje pačioje berniukų gimnazijoje ir net toje pačioje baigiamojoje klasėje mokytis – lėtai vaikšto plačiais žingsniais palei duris ir kaip niekur nieko pabrėžtinai akcentuodamas storu, rūsčiu balsu, nutaisęs rimtų rimčiausią, bet kartu ir kreivą, ironišką miną, garsiai skiemenuoja: „Aš – bur-žu-a-zi-nis na-cio-na-lis-tas! Aš – bur-žu-a-zi-nis na-cio-na-lis-tas!“ Tipiška, kiaurai nuvalkiota stalininės propagandos, baudžiamųjų kodeksų ir prokurorų kalbų klišė, prikergiama pirmiausia „idėjiniams klasiniams priešams“, masiškai grūdamiems į NKVD – saugumo – rūsius. Baisiausias kaltinimas! Frazė, įgrisusi iki koktumo, virtusi kone anekdotu. Bet pamėgink ją pajaunizuoti! Ir dar atviru tekstu, savo paties adresu! Be to, viešai, kitų akivaizdoje. Juo labiau kai čia pat, kitoje gatvės pusėje, primindami, kur gyvename, tiesiai prieš mūsų kambario sienas, dieną naktį negesdami blizga artimiausių kaimynų – tų pačių NKVD rūmų – langai.

Ten, beje, turėjome „blatą“: rūmuose atsidėjęs dirbo mūsų marksizmo-leninizmo dėstytojas Danielius Todesas, kartu ir architektūros studentas, tardymo skyriaus viršininkas, kartais ateidavęs į paskaitas su bauginančia kariška mundiruote. Tokia artima „pažintis“, žinoma, mums garantavo, taip sakant, „be eilės…“

Gal ir tragikomiška, paradoksalu, bet argi ne taip ir yra, kaip sakė Vytautas, – tik be to kreivo sovietinio priekergio „buržuazinis“, – kas gi iš mūsų ne toks? Argi mums nebuvo – ir visuomet nebus – Lietuva Tėvynė?

Argi mes iš pat pradžių negirdėjom, nuo mažens netraukėm „Lietuva brangi…“

Karti skaudančios širdies autoironija.

Ir aitraus, neatslūgstančio mirtino pavojaus tvaikas.

– JONAS MINKEVIČIUS –

Kad nesibaigtų

► Atkelta iš p. 7

Elvyra Kairiūkštytė. Trečiadienis, dieną. 1998 08 26. Kuršėnai. Vaidoto Žuko nuotrauka

Beje, prisimename ir jos stiprius, spalvotus linoraižinius, kuriuos, ypač „ano meto“ grafikos kontekste, beveik per smulku būtų pavadinti **tik** grafika. Jie jau tada smūgiavo įtaigaus kūrinio jėga ir man atrodo visai natūralu, kad palaipsniui ji grafikos atsisakė dėl visiškos laisvės pakilti bet kurią akimirką... negaištant laiko krapštinėjimams ir spaudinėjimams. Beje, kai jos grafika paliko mūsų parodų sales, nuomones, bendrabūvius dėl gyvenimo Dievu – tarsi ištuštėjo ir mūsų grafika, ir mūsų gyvenimai.

Buvau ir tebesu to stebėtoja. Tiek savo, tiek kolegų kelyje ieškau buvusių akimirkų liudijimų... Elvyra...

Trys gyvenime išryškėję jos instinktai: pirmasis – išlikti, antrasis – išgyventi, trečiasis – sugyventi. Numirti.

Išlikti – apsisaugoti „nekaltu“ melu kompromisuose, smulkiomis mažo žmogaus gudrybėmis, prigimtiniu ir prakeiktu moters antrarūšiškumo jutimu.

Išgyventi – gyventi paveiksluose. Maksimaliai ir iki dugno. Iki padugnių. Iki dangaus.

Sugyventi – kalbėtis su savimi, tarsi savyje, kai per tai atrandamas vertas pašnekovas – Dievas. Dievas savyje ir dievinamųjų įsikūnijimai konkretybėse. Instinktyvioji apdovanotųjų uoslė – atpažinti įasmenintą tiesą asmenybėse, instinktyviai jaučiant bendro pokalbio suokalbiškumą. Tokie jai buvo jos „mylimieji“ – vyskupas Tunaitis, Eimuntas Nekrošius, gal dar kas, man nežinomas.

Numirti – prisikelti kūrinių skaistykloje, kur be krypties besiblaškančios, paukščių kūnais vilkinčios juodos jos dvasios išlaisvins kelią į Baltą Dangų.

Žūtbūtinė demonų ir dievybių kova, nežadanti jokių pergalių, finale tampa širdį veriančiom atodangom, kurių akivaizdoje matantysis negali ištverti, juolab susitapatinti, ramiai sau nutolti paviršutiniškuose savo pasėliuose... Be pažadų. Bet kažkodėl – su viltimi.

Atrodytų – nesunku nupūsti tokio pasaulio slėpinius psichinio nestabilumo nuosprendžiu. Juk pažįstama: Čiurlionis, Munchas, van Goghas etc. Riba tarp genialumo ir psichozės – netvari, bauginanti atsakomybė teisti. Ir vis dėlto, ir vis dėlto – kai žmogaus nebelieka, atsiveria jo VARTAI. Tada atsiveria ir jo tiesa.

Tokie tad buvo Elvyros baigiamieji žodžiai – užpuolę piešinių gausos ir jėgos bekompromisiškumu. Jos testamentas iš skaistyklos.

Nejučia sušnabždi labai kleboniško klebono žodžius Sigitos parodoje... „Kad nesibaigtų, kad nesibaigtų...“

Post scriptum

Vakare įsijungiu TV pultelį – „bet kur“, – matau dieviško grožio XV a. Dievo Motinos katedrą ant Sen Mišelio kalno. Dievybės apoteozę žmogaus galimybių amplitudės viršūnėje – architektūros šedevrą, atimantį žadą. Ir kas gi nutinka... Tasai žmogus po 300 metų nusavina katedrą iš Dievo „žmogaus reikmėms“ (žymioji Prancūzijos revoliucija) ir ją paverčia baisiausiu Europos kalėjimu. Žmogui tampa nebesvarbus dieviškasis grožis, nes jis pasijunta kūrėju, tik dabar – žmogiškos bjaurasties. Manau – gal ir siaubingasis Notre-Dame *gaisras bus Dievo pasiųstas ne kaip bausmė, bet kaip tiesos priminimas tikintiesiems. TIESOS, nė iš tolo neprimenančios GROŽIO.*

O gal čia viskas ir gerai – galvoju. Juk Dievui nereikia žmogiškųjų – jį garbinančių – kūrinių, laukiami tie, kurie kyla iš širdies ir joje pasilieka.

– JŪRATĖ STAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Globėjiška proza

Daina Opolskaitė. *Dienų piramidės*. Novelės.
V.: Tyto alba, 2019. 240 p.

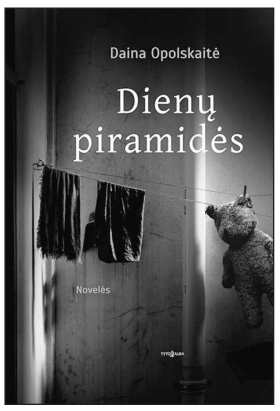

Kovo mėnesį įvykusios Dainos Opolskaitės knygos „Dienų piramidės“ sutiktuvės nustebino pristatymams retai būdingu aistringumu. Susirinkusieji palankiai vertino knygą, tačiau leido suprasti, kad juos sudomino skirtingi dalykai. Laimantas Jonušys tarė, kad jei būtų pasikliovęs vien Opolskaitės perskaityta realistinio pobūdžio novelės ištrauka, turbūt į knygą nebūtų atkreipęs dėmesio. Jūratei Sprindytei atrodė, kad autorė stipresnė tuose tekstuose, kuriuose nesiekia laimingos pabaigos ir sugriauna pusiausvyrą. Netiesiogiai paliesta svarbi tema, būdinga smulkiajai lietuvių prozai, – trapi linija tarp sekimo tradicija ir *sėkmės* tekste sulaužius lūkestį, kad tradicijos bus paisoma. Manau, taip atsitiko ne veltui: Opolskaitės proza yra puikus atvejis, galintis šią temą pastimuliuoti.

Recenzuodama novelės antologiją „Debesis ant žolės“ (2015), Sprindytė teigia, kad atgavus Nepriklausomybę, taigi jau ilgiau nei 20 metų, rašytoje novelistikoje esama „daugiau buvusio kanono patvirtinimo, o ne atnaujinimo ženklų“[1]. Kita vertus, nesu tikra, ar šis vaizdas nėra išdistiliuotas. Įprastai skiriant solidžius prozos apdovanojimus rodoma pagarba tiems, kurie ne tik pasižymi smulkiosios prozos rašymo meistryste (žinoma, įžvelgiant priešpriešą su komercijai parsidavusiu romanu), bet ir prisideda prie tradicijos saugos arba yra su jos palaikytojais gretinami, atrenkami pagal kriterijus (tarkime, atitinka „vaičiulaitiškumą“; skiriant vardines poezijos premijas to išmėsinėjimo dar daugiau). Nedidelės šalies literatūrai svarbus kultūringas požiūris į tradiciją, puoselėjimas, kuris nepriveda prie literatūros stagnavimo, vienodėjimo, kylančio iš pasitikėjimo autoritetais. Įdomu, ką šiandien toks glaudumas teikia, kiek padeda autoriaus tekstų originalumui? Juolab kad šiuo atveju jis turi įtakos Opolskaitės įvaizdžiui. Bene 18 metų rašyta knyga „Dienų piramidės“ atskleidžia, kad ne tik žanro kanono pančiai tvirti.

Novelėse Opolskaitė geba persikūnyti į daugelį skirtingų balsų. Autorė ne tik kaskart pasiūlo individualią veikėjo perspektyvą, bet ir pažymi jo patirties ribotumą. Tai išskleisti rasta adekvati, psichologizuota raiška, todėl net jausminga banalybė, kai jauna mergina bando išreikšti savo santykį su prarastu mylimuoju, yra apgalvota (novelė „Tai, kas tikra“). Tekstai dažniausiai paremti pasyviu kameriniu stebėjimu, atsiminimu. Veikėjai dėl įvairiausių priežasčių (tarkime, vienatvės, patirties stokos, traumos, nepritekliaus, nelaimingos santuokos) linkę kurtis savus neišsakomus lūkesčius, guodžiančius miražus, o meno pastimuliuoti. Recenzuodama novelės antologiją „Debesis ant žolės“ (2015), Sprindytė teigia, kad atgavus Nepriklausomybę, taigi jau ilgiau nei 20 metų, rašytoje novelistikoje esama „daugiau buvusio kanono patvirtinimo, o ne atnaujinimo ženklų“[1]. Kita vertus, nesu tikra, ar šis vaizdas nėra išdistiliuotas. Įprastai skiriant solidžius prozos apdovanojimus rodoma pagarba tiems, kurie ne tik pasižymi smulkiosios prozos rašymo meistryste (žinoma, įžvelgiant priešpriešą su komercijai parsidavusiu romanu), bet ir prisideda prie tradicijos saugos arba yra su jos palaikytojais gretinami, atrenkami pagal kriterijus (tarkime, atitinka „vaičiulaitiškumą“; skiriant vardines poezijos premijas to išmėsinėjimo dar daugiau). Nedidelės šalies literatūrai svarbus kultūringas požiūris į tradiciją, puoselėjimas, kuris nepriveda prie literatūros stagnavimo, vienodėjimo, kylančio iš pasitikėjimo autoritetais. Įdomu, ką šiandien toks glaudumas teikia, kiek padeda autoriaus tekstų originalumui? Juolab kad šiuo atveju jis turi įtakos Opolskaitės įvaizdžiui. Bene 18 metų rašyta knyga „Dienų piramidės“ atskleidžia, kad ne tik žanro kanono pančiai tvirti.

Novelėse Opolskaitė geba persikūnyti į daugelį skirtingų balsų. Autorė ne tik kaskart pasiūlo individualią veikėjo perspektyvą, bet ir pažymi jo patirties ribotumą. Tai išskleisti rasta adekvati, psichologizuota raiška, todėl net jausminga banalybė, kai jauna mergina bando išreikšti savo santykį su prarastu mylimuoju, yra apgalvota (novelė „Tai, kas tikra“). Tekstai dažniausiai paremti pasyviu kameriniu stebėjimu, atsiminimu. Veikėjai dėl įvairiausių priežasčių (tarkime, vienatvės, patirties stokos, traumos, nepritekliaus, nelaimingos santuokos) linkę kurtis savus neišsakomus lūkesčius, guodžiančius miražus, o meno patirtis sukilninti. Tuo skirtingi Opolskaitės veikėjai artimi. Rutininiuose gyvenimuose, kuriuose normalizuotas susvetimėjimas, netektys, nusikaltimai, ligos, jie savaip siekia „duotų“ patyrimų gylio, kuris nepastebimai leistų atitrūkti nuo kasdienybės („Tai, kas tikra“, „Stebuklingas žmogus“, „Niekada“), natūralumo, ramybės ir tvarkos („Skola“, „Karūnos“, „Tik tvanas“). Kiekvienoje novelėje leisdama matyti kito akimis, net jei sukurta nuo suvokėjo pasaulio labai nutolusio žmogaus perspektyva (provincijos mergaičių, nelaimingų, pagal patriarchalinį modelį gyvenančių šeimų, senos kartos inteligentų), Opolskaitė pristato veikėją kaip atpažįstamą, jautriai artimą ir išvengia, pavyzdžiui, socialinės atskirties dramatizavimo.

Šių netriukšmingų tekstų dinamiką palaiko ryškus neatitikimas tarp intensyvios, bet siauros pasakotojo percepcijos ir prislopintos išorinio veiksmo logikos. Dėl atskleidžiamo veikėjo patirties ribotumo šalia esančiųjų poelgiai ir intencijos įžiūrimi tik punktyriškai, lieka nepažinūs ir subjektyviai supoetinti (beveik visada – iš meilės, jokiu būdu ne iš neapykantos), tačiau yra ne mažiau svarbūs. Ir tai yra šios autorės tekstų stiprybė: romiai išdėstytas dominuojantis naivumas, aklumas, kaip tik dėl to, kad sykiu pajėgiame įžvelgti ne viską ir šis tas kaupiasi iš pažiūros nereikšmingose detalėse, suvedžioja ir parengia nuostabai dėl artėjančio finalo – tragizmo ar galimo nušvitimo. Kai kuriais atvejais taip nutinka dėl sudėtingesnio pasakojimo sumanymo. Didžiausia drama išlieka ten, kur finalas atviresnis. Taip Opolskaitės novelistika parodo, kad vien pasyviai įsijausti į tekstą nepakanka, o skambūs teiginiai, iškeliantys novelės meistrystę liudijantį juvelyriškumą, teksto nevienkartiškumą[2], metaforiškas rašytojos gabumų išaukštinimas[3] turi pagrindo.

Vis dėlto prozoje siūloma apgaulė teksto nuoširdumu konkuruoja su Opolskaitės, kaip ir vyresnės kartos autorių, tekstams būdingu šališku etiniu pasaulėvaizdžiu. Ar merginos įtūžis „Karūnose“ kyla ne todėl, kad ji – paauglė, kuri paaugs ir, matyt, susipras, o kol kas tik nujaučia, kaip viskas turi būti? Ar nenutuokiame, kad bejėgis Gustavas yra gerasis veikėjas, o jo laisvamanė Džina – ta blogoji („Tik tvanas“)? Šis šališkumas, numanomo lėmėjo vaidmuo, mano požiūriu, veikia ne teksto labui.

Daugelį metų rašytoms novelėms būdinga ta pati kryptis, leidžianti teigti, kad netobulame gyvenime atsitinka taurių dalykų, kad pamatiniai ramsčiai nekinta – menas kaip prieglobstis, žmogaus gyvybės vertė, pagarba kitam, tikra meilė ir buvimas savimi. Opolskaitės proza užprogramuota klasikine prasme ieškoti žmoguje žmogaus, anapus įvairiausių pareigybių ir kitų „tuštybių“ – funkcionuoja per nuosaikų santykį su autoritetais (Aputis, Granauskas, Vilimaitė, Vaičiulaitis). Todėl nenuostabu, kad netikėtai destruktyvūs kai kurių veikėjų veiksmai, staiga viską pakreipiantys į pražūtį, gali nustebinti. Tačiau taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio, nes „Dienų piramidės“ – globėjiška proza, kuri ilgainiui virsta numanomą empatiją teisinančia konstanta. Trauma, poelgio nelegalumas bus pateisinti, pavyzdžiui, iš krikščioniškos perspektyvos. Tad bet koks pusiausvyros suardymas – dar viena kompensacijos forma, siekiant, kad ką nors paaukojus ateityje būtų daugiau šviesos. O jei ir ne – tai vis tiek patiriama laimė kažkur yra, nors ir nutolusi, apie ją galima pasakoti, pažadėti.

Tai, kas nenuobodžiai ir gyvai rašančiai Opolskaitei rūpi, yra universalu, tačiau nebūtinai aktualu. Pastarųjų metų kontekstas rodo, kad aktualumą vis dažniau suvokiame iš santykio su pasauliu (todėl neretai plečiasi temų ir problemų laukas), o ne matuodami kūrinio vertę iš jo paties (kaip jis gabiai parašytas, kiek jis poetiškas, juvelyriškas). Antrasis raiškos dėmuo pakeri, įtraukia, o štai pirmasis kelia abejonių. Ši globėjiška proza kyla iš kančios, nukreiptos į šviesą, empatijos, kuri susilieja su veikėjų pasyvumu. Veikėjai, kurių akimis stebime aplinką, dažniausiai (išskyrus „Skolą“, „Niekada“) nėra kaltininkai, jiems pakanka būti liudytojais. Todėl originaliai, įtaigiai atskleista psichologizuota veikėjo percepcija, kurią sieju su Opolskaitės novelių stiprybe, drauge turi ir trūkumą, nes funkcionuoja viena kryptimi, didaktiškai. Viena vertus, dėl to atrodo, kad ji yra pajėgi pagilinti pasaulio supratimą, kita vertus, atsitraukus atokiau, užliūliuoja ir leidžia prisimerkti nuo papildomų problemų. Ne reiškinio, bet patyrimo, ne tikrovės, bet tikrumo afišavimai, vedantys į mentalinę priebėgą, pamokančią saviguodą, jų neturi ir nesprendžia, nes siūlo gerai pažįstamą vertybių diskursą.

Santykis su realybe novelėse vis dar pakeičiamas aukštesne valia, lemtimi. Šiuo požiūriu, kitaip nei Valdas Papievis, Opolskaitė naratyvo neaukoja dėl būties kontūro, tačiau veikėjai vargiai modeliuoja savo gyvenimus: „Jis atsistojo nuo pietų stalo, tarytum kas būtų pakėlęs, ir nuėjo, tarytum kas būtų paėmęs ir nuvedęs už rankos. [...] Gustavas nežinojo, kaip pranešti dukteriai apie savo apsilankymą ir norą pasikalbėti“ (p. 152–153); „Jis nepaliko manęs, atsiuntė ją žinodamas, kad neišsikapanosiu. To neįmanoma suvokti, bet aš turiu aibę progų kasdien tuo įsitikinti“ (p. 70). Kai kurios situacijos atskleidžia stebėtinai ribotą veikėjų savivoką, gebėjimą interpretuoti ir vertinti (net ir praeitį), yra apibrėžiamos pojūčiais, intuityviais numanymais („Žodžiai, tik žodžiai, kuriuos reikia pasakyti ir kuriuos skausmingai norisi išgirsti. Ir visai nesvarbu, kad tai tik jų kūnai, kad tų žodžių sielos seniai mirusios, o jų gyvybė klaidžioja ir galia klaidžioja kažkur praeityje“, p. 220).

Pasaulis, kurį vaizduoja Opolskaitė veikėjų aprangos detalėmis, kalbėsena, tik imituoja panašumą į šių laikų kasdienybę. Tekstas gali atrodyti skoningas ir semantiškai klusnus, bet tik kalbos lygmeniu, dėl išplėsto palyginimo dailumo: „Viskas nutiko taip greitai, tiesiog kosminiu greičiu, jos ranka išniro čia pat kaip erdvėlaivis, nematomos jėgos valdomas dronas, staigiai praskriejo man pro skruostą“ (p. 42). Pusėje „Dienų piramidžių“ novelių funkcionuoja siaurą vaizduotės plotą atveriantys simboliai (grotų, ledo, tvano, brandos egzamino, Mergelės Marijos ir pan.). Nors jie teksto struktūroje yra veiksmingi, atsiranda parengtame kontekste, bet dėl šabloniškumo įtampą verčia dirbtine, formalizuota, grąžina į išeikvotą vėlyvojo sovietmečio prozai būdingą dviprasmybės teritoriją. Norintys interpretuoti noveles iš jų gali prigliaudyti papildomų archetipinių ar krikščioniškų dimensijų ar mėginti įminti, kaip autorei pavyksta niuansuoti simbolį. Man atrodo, tai kaip tik paryškina įsitvirtinusią klišę apie buitinių prozos rūpesčių kilnų vertybiškumą ir ją verčia numanoma. Nepaisant temų ir charakterių amplitudės, vaizduojamų miesto ar provincijos situacijų, svarbi dalis novelėse panaudotų priemonių išlieka senamadiškos.

„Dienų piramidės“ leidžia mėgautis tekstu ir svarstyti, koks mūsų santykis su smulkiosios prozos tradicijos centrais, autoritetais, atgimstančiais šiuolaikinėje prozoje. Tad ir džiugu, kad gabiai autorei, gebančiai įtaigiai rašyti psichologizuotą prozą, paskirta Europos Sąjungos literatūros premija, ir paradoksalu – Opolskaitės vertybių diskursas gana toli nuo jos dvasios, nes reprezentuoja (post)sovietinę Rytų Europos kultūrą. O ji dar sykį primena pasaulį žmogelių, pramokusių iš anuometinio užgujančio santykio su sistema tvirtinti savo tylaus ir tyro išbuvimo galimybę. Todėl verta palikti atvirą klausimą, ar Opolskaitės ir panašaus pobūdžio proza aktuali būtent tuo, kad yra neaktuali. Kodėl?

– NERINGA BUTNORIŪTĖ –

[1] Jūratė Sprindytė, „Novelė, kanonas, raktas („Debesis ant žolės: lietuvių novelės antologija, 1994–2014“)“, *Metai*, 2015, Nr. 1. Prieiga internete http://tekstai.lt/zurnalas-metai/787-2015-m-nr-1-sausis/7825-jurate-sprindyte-novele-kanonas-raktas-debesis-ant-zoles-lietuviu-noveles-antologija-19942014

[2] Monika Bertašiūtė, „Žanras, kuriam jaučiamas alkis: kuo įdomios novelės?“, *15min.lt*, 2019-02-21. Prieiga internete https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/zanras-kuriam-jauciamas-alkis-kuo-idomios-noveles-286-1106440

[3] Plg.: „Kitas būdas nustebinti, nors ir neatsietinas nuo pirmojo, yra dar esmingesnis, ir tai jau svarbiausias talento žybsnis, atperkantis visą nykią arba tariamai neįdomią realistinę medžiagą, nes būtent taip pilkokas buities audinys, arba metalas, meno alchemijos būdu paverčiamas auksu.“ Laimantas Jonušys, „Gebėjimas nustebinti“, *Literatūra ir menas*, 2019, Nr. 9. Prieiga internete http://literaturairmenas.lt/literatura/laimantas-jonusys-gebejimas-nustebinti

GEDIMINAS MARTIŠIUS

Sonetai Vilniui

Šitas miestas kaip sapno noktiurnas
kartais būna jam neramu
kai pamato – eina keliu
koks keistuolis elegiškai purvinas

Šitas miestas jam sako brolau
einam dviese prisėsime parke
negirdėsim kaip medžiuose darkos
senas vėjas ir bus mums ramu

Palydėti žvilgsniu praeivį
kai nuo skruosto jam ašarą braukia
gailestinga ranka seno laiko

Ir staiga tik mėnuo keleivis
tik nustebęs tik žiūri kad laukas
pilnas meilės kuri neaplanko...

•

Šitas miestas kartais džiazuoja
ir tada net miškais per naktis
atskambėjusi fleitos mintis
seno aukuro laiką kartoja

Jam nereikia daugiau ežerų
nepasiekiamų rudenį tylų
ir dangoraižių mėlynų
jam tik reikia – muziką lėtą

Kad girdėtų keisti jo vaikai
išsibarstę nutolę kaip sapnas
jis ateina naktim iš senų

Atvirukų spalvotų noktiurno
paklausyti čiurlioniškos muzikos
iš paveikslų seniai užmirštų

ŠIAURĖS ATĖNAI
2019 m. birželio 14 d. Nr. 11 (1315)

Kavinė-bufetas

Dangus šėlo. Vieni debesys skriejo į pietus, kiti – į vakarus, paskui jų keliai kryžiavosi, o saulė, vis bandydama prasiveržti pro tas stumdynes, raudonavo lyg įpykęs storulis. Atrodė, kad kažkas tapė dangų pasiėmęs rankon pomidorą, bet iš tikro tik traiškė sunokusį vasaros auksą, nusivylė ir numetė traiškinį paveiksle, paskui nukratęs ranką pažėrė rausvus gabalėlius kur pakliuvo. Ši vakaro netvarka mane žavėjo. Jaučiausi taip, kaip laimingos filmų poros, pabaigoje iš lėto einančios link besileidžiančios saulės, o jų šešėliai driekiasi ilgi lyg ateivių. Aš irgi ėjau su saule priešakyje, tik vienas dalykas mane skyrė nuo filmų herojų – šalia žingsniavo nedidelis ir tvirtas mano močiutės siluetas, o mudviejų rankose siūbavo „Vilniaus prekybos“ maišai su tuo, kas mums atrodė geriausia, – krabų lazdelės, bulvių traškučiai, kumpis ir šakotis. Mes ėjome iš trumposios pamainos bufete.

Mariaus Samavičiaus nuotrauka

Kavinė-bufetas vadinosi „Vėtrungė“. Daugiaaukštis namas, kurio keli aukštai veikė kaip viešbutis, buvo sulipdytas iš geltonų plytų ir stovėjo tarp gamyklos ir gyvenamųjų namų. Jis priklausė statybos trestui ir priimdavo atvykusius statybininkus arba keliautojus iš Lenkijos, Rusijos ir Vokietijos. Kavinė-bufetas veikė pirmame aukšte ir jai vadovavo mano močiutė. Nelygios grindys po linoleumu girgždėjo ir cypė, žmonės zujo pirmyn atgal pro ūsuoto budėtojo kabiną, kurioje raudonas „Šilelis“ rodė tai „Godzilą“, tai „Skrenda gervės“, o sargas, kaip įprasta, dėvėjo liemenę ir sėdėjo atsilošęs, besiilsintis. Mes dirbome, nes buvo vasara, o gyvenimas, maniau, ir buvo labiausiai gyvenamas vasarą. Aš dėvėjau dryžuotus marškinėlius ir žydrą sijoną, pasiūtą iš tėvo marškinių. Man buvo trylika.

Jos buvo trys – Janina, Malvina ir Antanina. Su tėvu lažinomės, kad Lietuvoje nerasi vyresnės moters, kurios vardas nesibaigtų „-ina“, ir nors tėvui prieštaravau, bufeto moterys išdidžiai nešiojosi savo vardo „inines“ karūnas ir buvo tarpusavyje panašios vienu kitu auksiniu dantimi, didelėmis krūtinėmis, zodiakų pakabučiais ir džiaugsmu, kai jas visas pavadindavai mergaitėmis.

Tai buvo atsarginių išėjimų, butelių be banderolių ir rūkymo patalpose laikas, pažymėtas jaunų pensininkių galvosūkio, iš kur gauti pinigų, tai buvo vyrų, tampančių dėžes, perkančių auksą, prekiaujančių bet kuo, laikas; kai skolintojai šaudė skolininkus, o skolininkai – skolintojus, kai sėkmė to, kas dirbo autoservise, ėjo apsikabinusi neviltį to, kas dirbo bibliotekoje, o tie, kas turėjo daržą, stengėsi pusmetį išsiversti be maisto parduotuvės, ir nedidelis butas kainavo tiek pat, kiek labai gerų batų pora. Moterys sukosi kaip galėjo. Antanina ruošė maistą, Janina jį pardavinėjo, o Malvina plovė indus ir rinko maisto likučius katėms iš rūsio: Grišai Rasputinui ir Pilkutei. Aš visoms padėjau.

Antanina mėgo gaminti koldūnus. Iškočiodavo tešlą ir mikliai spausdavo stikline skritulius, klijuodavo juos pirštais ir į verdantį vandenį žerdavo koldūnus lyg smulkius pinigus. Spėju, kad ją hipnotizavo pasikartojantys veiksmai, leido užsimiršti niūniuojant melodiją, ir net mūsų katės, tupinčios po stalu ir žvelgiančios į garuojančius puodus, švelniai lingavo lyg kažkada buvusios gigantiškos skulptūros, per civilizacijos amžius susitraukusios iki jaukaus pusmetrio su kailiu. Dar Antanina mėgo virti šaltieną, gaminti „namynę“ mišrainę ir balandėlius. Kaip bežiūrėsi, gaminti valgį jai tiesiog patiko. Mano darbas buvo nešioti indus, maisto produktus ir butelius, įdėti sumuštinius į krosnelę, pašaukti močiutę, kai kas ateina, padėti susitvarkyti vakare „po visko“ ir kartais, kai išdrįsdavau, stovėti už prekystalio. Be to, dar buvo piešimas.

Viskas prasidėjo tuomet, kai dienos metu niekas neateidavo, mes sėdėdavome virtuvėje ir aš ėmiau piešti tuščioje važtaraščių pusėje. Piešiau princeses, katinus, medžius rudenį ir kitas vaikiškas klejones, kol sykį Antanina paprašė, kad nupieščiau jos portretą. Tą aš ir padariau. Išraiškinga ilga nosis, daug plaukų viršugalvyje ir mažokai šonuose, truputį išsprogusios akys, viena ausis matosi kiek daugiau nei kita… negalėjau patikėti, kaip tiksliai man pavyko – Antanina buvo kaip iš akies lupta. Kai kūrinį pakėliau, stojo tyla. Močiutė greitai nužvelgė mane, Antaniną, Malviną ir mūsų tiekėją Jurkuvėną. Visi tylėjo, o paskui Antanina prunkštelėjo ir nenorėdama imti savo portreto sumosavo rankomis. Nesuprasdama šios dinamikos, padėjau savo piešinį į šalį. Tuomet pasirodė moteris, neturinti galūnės „-ina“, dar viena mūsų virėja, vardu Elvyra, ir Antanina piktokai mostelėjo – nupiešk ir ją!

– Taip? – susidomėjo Elvyra. – Gali nupiešti mane?

– Galiu, – atsakiau kukliai, bet su dar didesniu tikrovės kopijuotojos uolumu ėmiau piešti virėją.

Ji turėjo dvigubą pagurklį ir vertikalias skruostų raukšles, truputį asimetriškas lūpas, pigmentinių dėmių po akimis ir porą plaukelių, dygstančių iš apgamo ant smakro. Kai baigiau, virtuvėje pasigirdo klyksmas.

– Nu jau ne! Ką čia nupiešei? Čia ne aš! Tikrai jau, kamgi taip paišyti?!

Jurkuvėnas ėmė juoktis susidėjęs rankas ant pilvo.

– Kaip yra, taip ir nupiešė mergaitė!

– Pasibaigs tau karbonadai, – nukirto jį Elvyra. – Negalėjai nupiešti manęs gražios? Kaip jaunystėje?

Ji laikė portretą ištiestoje rankoje, lyg jis būtų įkaitusi ketaus keptuvė.

– Tikrai, vaikeli, moteris reikia paišyti gražiai, – savo išmintį pasiūlė močiutė.

– Tave irgi taip nupieštų, – atakuodama Jurkuvėną įsiterpė Antanina.

– O ką, aš nieko prieš. Jeigu gerai mane nupieši, duosiu penkis litus, – pasakė jis man.

– Ne! – sušuko Elvyra. – Pirmiausia ji perpieš mane.

– Ir mane! – iš kampo burbtelėjo Antanina.

– Gerai, – pasakiau ir padariau, ką gerai mokėjau – išraičiau dvi princeses su auskarais, mažomis nosytėmis ir karoliais.

– Akurat, – pasakė Elvyra. – Čia aš jaunystėje.

– Taip, – pritarė Antanina, – jau geriau. Tokį piešinį galima ir pasiimti. O karoliai kokie!

– Kitas reikalas, – reziumavo močiutė. – Gražu.

Su Jurkuvėnu elgiausi kitaip – laikiausi trupučio tikrovės, tik nupiešiau liesesnį veidą be papildomų odos darinių ir, be abejo, tankesniais antakiais.

– Grynas aš, – jis patenkintas ištiesė piešinį priešais save ir sužvejojo penkis litus.

– Nereikia, – ėmiau prieštarauti.

– Imk tiktai! – paragino močiutė, nutaisiusi rinkos ekonomikos ekspertės veidą. – Užsidirbai. Tikrai labai panašus.

Visi buvo patenkinti, aš praturtėjau, nors dar ilgai mąsčiau apie tokį keistą jų nenorą imti tikrųjų portretų. Paskui dar nupiešiau atvykėlį iš Lenkijos, bet jis sumokėjo zlotais ir pamaniau, kad iš jų nieko nepeši, todėl palikau virtuvės peleninėje su pavienėmis sagomis ir sąvaržėlėmis.

Be trumpos dailininkės karjeros, man nutiko dar vienas dalykas. Supratau, kad noriu būti tokia kaip tos moterys. Jos mokėjo elgtis su vyrais – maloniai, bet įsakmiai, juokaudamos, bet neleisdamos jiems dominuoti, flirtuojančios ir praktiškos tuo pat metu. Jos jų nebijojo, pernelyg negerbė ir visuomet mokėjo susitarti. Niekaip negalėjau suprasti – ar jos silpnos ir tu joms padėsi, ar jos gudreivos, kurios šypsosis ir sumals į faršą. Dar jos turėjo nesibaigiančią kantrybę, kurios reikalavo visi – malonūs vyrai neįkyriai, o didžiausi idiotai, girti, pikti ar šiaip nelaimingi – irzliai lyg vaikai. Galbūt tai buvo būtina gyvenimo strategija.

Pirmas tikras darbas, kurį turėjau atlikti, – gražiai užrašyti meniu. Tiksliau, perrašyti meniu, kurį jau buvo parašiusi kitos pamainos darbuotoja. Tai buvo įrėmintas lapas, kurio pirmas sakinys sakė „silkė su olejum“; turėjau išlupti lapą iš rėmo ir surašyti iš naujo. Taigi, meniu prasidėjo „lengvai“ – silkės užkandis, pora mišrainių ir „salotukai“ (pomidorų, agurkų ir pikantiškos). Vasaros vėliava – šaltibarščiai, tuomet mūsų patrankos – karbonadai, kotletai ir balandėliai. Lengvesni ginklai – blyneliai, koldūnai ir varškėčiai, ir pabaigoje – plakta grietinėlė ir želė. Tačiau kaip tą vasarą vis grojo Ice MC, taip ir mes turėjome savo hitą – tai buvo karšti sumuštiniai, kepami aliuminio krosnelėje „Akimirka“, iš riekės batono, sviesto, tarkuoto kumpio ir fermentinio sūrio, kuris per porą minučių išsilydydavo. Sumuštinius valgė visi, ir dažniausiai po du.

Kitas dalykas, kurį mokiausi daryti, buvo kava. Lankytojų tai nedžiugino. Buvau dosni, pripildydavau sklidinus žaliais žirneliais margintus puodelius ir kava, keliaudama ant stalų, liedavosi per kraštus ant tokių pat žirniuotų lėkštelių. Močiutė šnabždėjo pilti mažiau, bet aš negalėjau suprasti, ar gali būti kava gera, jei jos mažai. Užtai lengvai perpratau asortimentą – lentynose išdėliotus šokoladėlius, cigaretes, tirpios kavos pakelius, grietinėlės miltelius ir panašiai. Mėgau atnešti butelį konjako, kai po įtikinėjimo, derybų, atgailos ir beveik maldavimo močiutė nusileisdavo: „Vyriukai, mes čia tik sau turim, negalim licencijos gauti, tai aš jums ir parduoti negaliu.“ Ir iš kitos pusės: „Rankutes išbučiuosiu, Janyte, nu tik vieną (buteliuką, 50 gramų, čerkutę), labai jums būsim dėkingi, kam ta licencija, kiek pasakysit, tiek ir užmokėsim.“

Tada traukiu į šaldytuvus, trukteliu ilgą aliuminio rankeną, į mane ritasi balti šalčio ratai, čiumpu butelį, mėsos virtuvei ir indelį grietinės, o kai grįžtu į salę pilnu glėbiu ir atiduodu butelį lankytojams, pasigirsta: „Ot, maladiec, tikra draugė!“ Užtat kai ateinu į virtuvę: „Ne, vaikeli, ne sprandinė čia, kumpis. Dar suvaikščiok.“ Vėliau išmokau vienoje rankoje nešti tris butelius, skirti padirbtas etiketes nuo tikrų ir nesidrovėti jokios kompanijos, replikų ir vidurnakčio, kai salė, paskendusi dūmuose ir stiklo džingsėjime, ūžė po darbo valandų.

Pamenu jų portretus. Galerija išalkusių, norinčių išgerti, užklydusių netyčia arba nuolat besilankančių, stumiančių laiką, ramiai rūkančių, kartais skubančių. Jie netrukdė išmaniųjų telefonų, todėl sėdėdami prie staliukų tiesiog žvelgė pro grotuotus langus arba skaitė laikraščius.

Prokuroras turėjo didelį antsvorį. Šarmavičius turėjo motociklą. Aš turėjau savo favoritus – tai buvo jauna pramoginių šokių šokėjų pora, kuri kasdien treniravosi virš bufeto esančioje salėje. Jie priminė elfus, būtybes iš kito pasaulio, vaikščiojo išsitiesę, lengvi, tarsi laukdami juos nunešiančio vėjo. Jie valgydavo nedaug, dažniausiai užsisakydavo varškėčių ir arbatos ir pasakodavo apie savo keliones, konkursus ir viešbučius. Man darėsi drovu juos pamačius. Nežinojau, į kurį panaši labiau norėjau būti. Mergina buvo sportiška ir daili, o vaikinas kalbus. Aš net neabejojau, kad jie buvo tikra pora, atrodė neatskiriami. Visuomet norėjau nunešti jiems kažko daugiau, nei užsisakė, vengdama (ir tikėdamasi) jų mandagių padėkų.

Kai šokėjus rodydavo per televizorių, jų nebuvo įmanoma pažinti. Tokie blizgučiuose išvolioti persikai. Abu smarkiai išsidažę, veidai lyg jodu aplieti, hiperžvalūs ir džiaugsmingi. Man labiau patiko juos matyti „paprastus“ ir pavargusius bufete. Dėl to entuziazmo ir įsiteikiančio mielumo šokiai man kėlė šleikštulį, priverstinio melo pojūtį, pavyzdžiui, meluojant seneliams. Kai kas paklausdavo, ar nenorėčiau būti šokėja, aš tik paniekinamai purkštavau. Tačiau mane draskė simpatija jiems, jų žavingam tikslą turinčių žmonių atsiribojimui ir asketiškumui. Maniau, kad jie mato mane lyg visišką priešingybę sau – laukinę kerėplą. Tam tikra prasme aš net ir nesistengiau apsimesti kažkuo kitu – o gal tyčia ir buvau ta kerėpla, atnešanti maistą, pamirštanti įrankius, sušunkanti „oi“, bėgiojanti ir laiminga išgirdusi jų juoką ir kai jie sako močiutei „linksma jūsų anūkytė“.

Dar man patiko Šabaniauskas. Tai buvo pravardė, duota senukui, vardu Bronius. Jis buvo labai mielas ir inteligentiškas girtuoklis. Jo akys buvo beveik perregimos, plaukai ilgi ir žili, sušukuoti atgal. Lyg prisižiūrėjęs elegantiškų filmų, nuolat dėvėjo kostiumą. Žinojome, kad gyvena su motina, kad turėjo šeimą, bet prarado per gėrimą. Jis mus vadino paukštėmis, gražuolėmis, mielosiomis, kažkaip dar, barokiškai, keldamas mums šypsenas ir pasitenkinimą. Už šimtą gramų močiutei bučiuodavo ranką. Gėrė stiprią kavą ir niekad nevalgė. Turėjo dailiai sulankstytą nosinę ir šypsodavosi man kaip visi senukai vaikams. Mums buvo jo gaila.

O kirpėja Taniuša iš kirpyklos koridoriaus gale ateidavo ne tik pietauti, bet ir pasiguosti, kad vis negali savo kirpyklos privatizuoti, nors neva pertvarkant viešbutį į butus tokia galimybė atsiras. Ji lankėsi savivaldybėje, gaudė gandus, ieškojo pažinčių, bet nieko nepešė, nes prieš ją tariamoje eilėje būsto laukė ir „socialiniai“, ir mokytojai, ir, žinoma, savivaldybės tarnautojai, kurie, pasak moterų, visą viešbutį galiausiai ir pasidalino. Taniušai teko išsikraustyti su visomis šukomis ir plaukų laku, kurio kvapą galėjai užuosti vos įžengęs į koridorių.

Kartais mums nusišypsodavo laimė – atvykdavo grupė. Tai reiškė judesį, įkvėpimą, pelną. Grupė vertė suktis, jos nebuvo galima nuvilti, grupė reiškė staigmenas. Kažkas prašys nusifotografuoti su „bufetava“ ir jos skaitytuvais? Prašom! Kažkas užsimanys stikliuko? Tebūnie. Kažkas juokaus su močiute, mirktels man, pagirs meniu, paliks arbatpinigių, o gal sudaužys stiklinę – visko pasitaiko. Grupė turistų ar statybininkų mus džiugino. Laukdavome jų, nes tai buvo galimybė ne tik užsidirbti, bet ir nusipirkti iš jų rūbų, kosmetikos ir bižuterijos.

Kol kartą Antanina pakliuvo į tikrą nemalonumą.

Tai buvo lenkų senukų grupė, užpildžiusi mūsų salę klegesiu ir rūkalais. Nešiojau maistą, šypsojausi ir skubėjau. Paskui viskas pritilo, jie valgė, ir vienas mažutis diedukas pasikvietė

mane kažko parodyti lėkštėje. Supratau, kad klausia, kas tai. Karbonadas, pasakiau, pakartojau „karbonad“ ir apsisukau bėgti virtuvėn. Diedukas piktai sustabdė mane, pastukseno peiliu į lėkštę ir tada supratau, kad ne mėsa jam rūpi. Jis rodė į mažytį taškelį lėkštėje, beveik juodą, ir nesupratusi šios gastronominės mįslės nubėgau atsivesti „bufetavos“. Močiutė išklausė jo lyg gydytoja pakreipusi šonan galvą.

– *Być nie może?* – pasakė ji ir paėmė lėkštę.

Salėje pasidarė prakeiktai tylu, po mūsų kojomis gailiai sucypė grindys, o mums išėjus kilo šnaresys.

– Antanina, lenkas sako, kad čia tarakonas.

Padėjome kepsnį ant mūsų rašomojo stalo.

– Kaaaas? – Antanina kažką pjaustė ir nepadėdama peilio atsvyravo prie mūsų. Ji net išaugo iš nuostabos. – Koks dar tarakonas?

Visos žiūrėjome į lėkštę ir mažą taškelį ant jos krašto.

– Čia ne tarakonas, o svogūnas! – sušuko ji. – Gal sukepęs, bet svogūnas!

Man teko nešti lėkštę atgal. Močiutė paaiškino svogūno versiją. Diedukas klausėsi nepatikliai, o paskui atsisakė valgyti. Vėl grįžome į virtuvę.

– Jis sako, kad ten tikrai tarakonas, mažiukas, su kojytėmis, – pasakiau Antaninai.

Tuomet ji padėjo peilį, pasitaisė prijuostę ir žengė į salę.

Kaip dabar pamenu ją – sunki krūtinė, dėl kurios linko į priekį, garbanotas viršugalvis, ilga nosis ir oranžinės piktai suspaustos lūpos. Trys žingsniai ir ji išdygo priešais lenką su savo trumpu chalatu, iš po kurio matėsi sijonas ir liesos kojos pilkomis vyriškomis kojinėmis baltose šlepetėse. Ji sudėjo rankas po krūtine ir ėmė aiškintis dėl to svogūninio tarakono. Jos balsas tapo plonas ir... Nepamenu derybų eigos. Ar Antanina atsisakė tiesumo ir ėmėsi flirto, ar lenkas atlyžo, o gal ji visgi atsiprašė? Man rodos, ji iškepė jam kitą kepsnį su kitomis bulvėmis, gal šį kartą be svogūnų ir tarakonų. Mes ilgai tyrinėjome tą taškelį lenko lėkštėje, neįžiūrėdamos jokių kojyčių, Antanina suvalgė jo atsisakytą kepsnį, o kai grupė išvyko, iškepė po vieną ir mums. Tą vakarą skirstėmės liūdnos ir savimi nepatenkintos, nieko neišmanydamos apie klientų aptarnavimą, tinkamą komunikaciją ir panašius, dar nepopuliarius dalykus. Tiesa, virtuvėje po spinta pribėrėme nuodų tarakonams naikinti, ir tik po daugelio metų močiutė išsitarė, kad tie padarai mus puolė nuolat ir, velnias žino, galbūt galėjo pakliūti lėkštėn. Moterims, gaminančioms naminį maistą, tai buvo smūgis. Bandžiau juokauti, kad į meniu galėtume įtraukti kokį vabalų patiekalą, bet tai liko nesuprasta. Daugiau piktų diedukų nepasitaikė, vasara tęsėsi, bet jeigu sakyčiau, kad ramiai, tai nebūtų tiesa.

Kelias dienas po to Antanina buvo kandoka, paskui vėl viskas stojo į savo vėžes. Močiutės brolis gavo gero piratinio konjako, pramoginių šokių šokėjai grįžo iš konkurso su prizu, o aš jaučiausi tokia savarankiška ir puiki, kad nė nejutau prasidedančio paauglystės pragaro ir nežinojau, kad tokios vasaros, kai patenki į milžinų karalystę ir esi pasodinta į mažą sostuką tarp jų, nesulauksiu dar daug metų ir tapus suaugusiai dar ilgai visi atrodys tikresni suaugusieji nei aš. Tą vasarą triumfavau nykštukiniame soste.

Išskyrus manikiūrą. Supratau, kad nemėgstu manikiūro ir moterų lakuotais nagais. Dėl Pempienės.

Pempienė buvo bufeto savininkė. Dama, kurios aukštakulniai girdėjosi iš tolo. Dėvėjo šifonines sukneles, nešiojo trumpai kirptus, paveltus ir laku supurkštus plaukus. Apsiginklavusi auksiniais žiedais, raudonais nagais ir triukšmu, ji ateidavo į bufetą „kompanijos“. Mat buvo girtuoklė, gerdavo po pusę stiklinės ir vertė gerti kitus. Užkeldavo ant kėdės koją, kad susitvarkytų pėdkelnes, o išeidavo įsikibusi kam nors į parankę.

Kartą ji atėjo kaip tik tuo metu, kai viešbutyje pasirodė svečiai, prekiaujantys kailiniais. Žinoma, bufetas tais kailiniais susidomėjo ir mūsų virtuvė ūžė – Antanina matavosi juodus, močiutė – baltus juodais taškais. Abeji kailiniai atsidavė žvėrimi, nors buvo triušiniai, ir moterys keitėsi viena su kita.

– Šitie man maži, – Antanina nusivilko marguosius ir padavė močiutei. – Papai kaip levai, nesusisega per juos, – pasakė kaip visada, viską, kas buvo didelio, lygindama su liūtu. (Žiūrėkit, moterys, dariau namie sūrį, atnešiau paragauti. Didelis kaip levas!)

Tuomet močiutė konstatavo, kad jai bus geri margi, o Antaninai juodi. Bet, močiutės nusivylimui, margieji jai buvo per siauri apačioje.

– Pala, o gal mergaitei bus geri? – Antanina parodė į mane.

– Nenoriu, – sumosavau.

– Ko nenori? Tik pažiūrėkim, – ėmė spausti močiutė.

Kailiniai, žinoma, man tiko. Stovėjau su jais vidury virtuvės ir sužavėtos moterys ėjo ratu lyg maldininkai aplink statulą. Tuomet tarpduryje pasirodė Pempienė.

– Nu ką? – ji buvo įkaušusi.

– Žiūrim, kaip kailiniai tinka, – suklego moterys, traukdamos jai kėdę ir siūlydamos kavos.

– Aišku, tinka. Nupirk jai kailinius, Janyte. Tikra „kniaginia“, – ji užsimerkė ir kažką pavaizdavo ore cigarete.

Užteko jos žodžio, kailiniai atiteko man, ir nors smarkiai šėrėsi, šildė ne vieną žiemą. O Pempienė tol griuvo nuo kėdžių, plėšė pėdkelnes ir mosavo raudonais nagais, kol prarado verslą ir atgulė į kapą kartu su gramą dariusiu savo vyru, palikdama paauglį sūnų. Nuo to laiko sunkioji grožio artilerija man ėmė sietis su valdingu bejėgiškumu, kažkokiu vaizdiniu, kurį vejasi įkyraus draugiškumo vaiduoklės, pasmerktos kaukšėti koridoriais ir stūgauti iš liūdno aktyvumo, mojuodamos tuo raganų karnavalo manikiūru.

Vieną vakarą pasidarė labai karšta. Bufetas prisipildė žmonių ir dūmų. Iš pradžių užsuko tik šokėjų pora ir pavalgė, kaip visada, varškėtukų su arbata. Jiems išėjus manėme, kad daugiau niekas nebeateis, bet atėjo Šabaniauskas su pora senukų ir paprašė degtinės. Kol močiutė su juo plepėjo, išgirdau motociklą ir supratau, kad tai Šarmavičius, močiutės kraštietis, kaip ji vadino visus, kas turėjo bent kokį ryšį su jos miesteliu. Netrukus atėjo keli šeštojo policijos poskyrio darbuotojai, užsisakė kavos ir karštų sumuštinių sau ir savo kolegėms. Kai pro duris įėjo tyrėjas Ričardas su savo draugu armėnu, močiutė paliko mane už prekystalio ir nuėjo su jais pasikalbėti.

– Ričardai, vakar mums buvo labai baisu, – kaltai prisipažino lyg mokinukė.

– O kam dabar nebaisu, – nusijuokė Ričardas užsirūkydamas.

Armėnas palingavo, o močiutė ėmė pasakoti.

– Atėjo trise. Iš pradžių vienas užsisakė kavos, o kitas, kur buvo su panele, paprašė likerio. Negaliu, sakau, turim licenciją tik alui. Jis man atsakė – tu tik atnešk ir viskas, gerai? Aš išsigandau ir atnešiau. Nuėjau tvarkytis, bet girdėjau, ką jie kalba. Apie Gariūnus, kaip supratau. Tas su panele tą kitą ėmė kankinti, matyt, dėl prekiavimo. Sako – tu dabar žinai, kad tau viskas. Sumoki arba tau viskas. Daryk ką nori. Tas vargšas žmogus išraudo, net pajudėti bijojo. Jie ilgai sėdėjo, aš irgi nedrįsau pasakyti, kad jau užsidarom. Paskui tą vyrą paleido, o tas su panele dar kiek pasėdėjo. Ji, vargšė, visą laiką tylėjo. Išeidami numetė man 500 vagnorkių be grąžos. Tai kas čia per nesąmonė, Ričardai?

– Mafija, – atsakė jai tyrėjas nemirktelėjęs. – Brigada. Su jais labai daug vargo, – pridūrė paniuręs.

– Aš taip ir supratau. Gerai, kad nesiginčijau, – tarsi sau pasakė močiutė.

– Gerai, – sutiko policininkas.

– O ką man daryti dėl baudos? – po pauzės paklausė močiutė.

– Kokios baudos?

– Gavom gi. Kad neturim kasos aparato. Aš viską skaičiuoju skaitliukais. Kartais per dieną suprekiaujam tik už 40, gerai jeigu už šimtą. O bauda – trys tūkstančiai. Mokesčių inspekcija sako – mes griežti, nesumokėsit – ateisim į namus ir išnešim televizorių. Ką su jais daryti?

– Irgi nesiginčykit, Janina. Sumokėsite per kelis kartus. Kasos aparato reikia, juk tokia reforma.

– Taip, – močiutė pritarė, bet tebesėdėjo.

– Nieko negaliu padaryti. Policija ir inspekcija atskiros, niekaip jūsų neužstočiau.

– Tai aišku, aišku, – ji numojo ranka ir parodė man, kad padaryčiau dar kavos.

Tuomet nunešė jų tuščius puodelius į virtuvę ir grįžo pralinksmėjusi, nes pamatė Šarmavičių.

Pagarsinau muziką ir ėmiau lakstyti tarp virtuvės ir salės. Visi norėjo užkandžių ir gėrimų, todėl skubėjau nešioti butelius. Šaldytuvo duris, kad neužsitrenktų, kontroliavau keliu. Močiutei sušnibždėjau, kad jei toliau taip pilstysim, teks skambinti dėdei Antanui dėl papildymo. Ji nesuprato, kad tai tebuvo juokelis, ir su išgąsčiu atsakė, iš kurgi jis naktį to papildymo gaus. Antanina normavo salotas ir tarkavo sumuštinių įdarą. Netrukus viskas skendėjo trauktinės „Palanga“ garuose, šaukšteliai krito ant grindų, o aš pardavinėjau cigaretes pakeliais ir po vieną. (Antaninai buvau išvertusi jų pavadinimus: „Camel“ – „Kelmas“, „Pall Mall“ – „Palmė“, „Salem“ – „Salė“, bufeto, žinoma, o Kentas ir Bondas skambėjo lyg tiesiog pažįstamų vyrų vardai.) Vakarėliui trūko tik Pempienės, seniai nebuvo tiek žmonių. Kažkas bandė šokdinti močiutę, kažkas prašė kitos muzikos, bet mūsų radijas gaudė tik dvi stotis, o dar kažkas siūlė mus vaišinti šampanu. Antanina sušuko, kad nebūtų prieš, ir netrukus krito ant kėdės pavargusi, su kartėliu žiūrėdama į padėklą nešvarių indų, mano atneštų iš salės.

– Nu, Malvinute, mes šiandien kojas pakratysim, – pasakė.

– Ar ten dar daug žmonių? – paklausė Malvina, nesiliaudama plauti lėkštę po lėkštės.

– Pilna, – atsakiau.

– Reikės visus vyt, nes jie iki paryčių gali sėdėti, – Antanina pasilenkė pro tarpdurį pažiūrėti į salę.

– Kol po jų susitvarkysim, žiūrėk, ir trečia nakties ateis, – pritarė Malvina.

Ji buvo vyriausia, ir man buvo nuostabu, iš kur ši senutė turi jėgų visą dieną plauti indus.

Kada vakarėlis baigėsi, nepamenu. Pamenu, kad dangus buvo žvaigždėtas ir artimas, kai pėsčios ėjome namo. Vienoje sankryžoje atsiskyrė Malvina, kitoje – Antanina, o mudvi su močiute patraukėme palei ūžiantį greitkelį, kai kur šviečiant nemiegantiems daugiabučių langams.

– Kaip šiandien suprekiavome? – paklausiau močiutės.

– Puikiai, – atsakė ji ir pasiraususi rankinuke ištraukė mano mylimą kokosinį „Bounty“.

Kai leidomės nuo kalno į savo gatvę, uždainavau, žinodama, kad niekas manęs negirdi, tik automobiliai lekia pro šalį, o jiems nutilus čirpia žiogai. Dainavau pasisukus į šoną, lyg mane sektų kamera, kaip mačiau darant per MTV, ir manęs klausėsi įsivaizduojamas klausytojas, turbūt mokantis tiek pat anglų kalbos, kiek ir aš. Nakties vėjas šiaušė man plaukus. Močiutė ėjo šalia, kažką mąstė ir sau šypsojosi. Jeigu kas būtų paklausęs, ar yra pasaulyje laimingiausia mergina, būčiau atsakiusi, kad tai aš.

Tą vasarą pasaulis man atrodė savas. Žmonės, kurie tenorėjo pavalgyti ir išgerti, buvo saugiausia žmonijos dalis, kuriai galėjau priklausyti. Visi man šypsojosi, kaip šypsomasi senoms nuotraukoms ar žaidžiančiam pievoje šuniui. Džiaugiausi gyvenimu nė nenutuokdama, kad žmonės apsimeta turintys reikalą ne su vaiku, o rimta, gerai besimokančia mergina. Jeigu būtų galima išmainyti viską, ką žinai, į tai, kaip nori jaustis, sutikčiau būti tas niekis vėl. Niekis ten ir liktų – šiltame skersvėjyje, atvirose plaštakose, vis bandančiose pagauti šiltą vėjo srovę.

Vasara, žinoma, baigėsi. Baigėsi grindų girgždėjimas ir melsvi dūmų ornamentai ore, šaltis iš ūžiančių šaldytuvų, pievų vaizdas už grotuotų langų, šlapios Grišos nosies įspaudai mano marškinėliuose ir kepamų sumuštinių kvapas. Dar neatėjus rudeniui, šokėjai nustojo lankytis. Man net palengvėjo. Jie nebematys manęs, mano žalumo ir juokingo lindėjimo už prekystalio! Taupydami būsimiems čempionatams, jie įsirengė valgymo kampą savo repeticijų salėje ir nebepirko varškėčių. Ir mums beliko sekti jų karjerą per televiziją. Vėliau jie išsiskyrė, bet dar ilgai nešiojausi man paliktą įspūdį, vaizdinį jų kietos ir grakščios kasdienybės, lyg sudarytos iš rūko ir plieno. Močiutė pasakojo, kad šokėja įsimylėjo savo partnerį, jis jos – ne, ji savęs niekaip nenugalėjo ir galiausiai jie nebegalėjo šokti. Bufetas tapo jų pabaigos liudininku.

Dar vėliau nustojo gyvuoti statybos trestas, ir kai viešbutį privatizavo, bufeto moterims buvo pasiūlyta įsigyti senų pagalvių ir lėkščių. (Dar ir šiandien kažkur tebėra pora aliuminio desertinių su plastikinėmis kojelėmis.) Iš pradžių nustojo važiuoti rusai, po to – lenkai. Prekyba sumenko, ir bandydamos gelbėti leisgyvį bufetą moterys perklojo grindis ir perdažė rūkalų įsigėrusias sienas. Šis desperatiškas veiksmas nieko negelbėjo ir 1995 metais bufetą teko uždaryti. Tiesą sakant, iki uždarymo bufetas sulaukė įdomios viešnios. Viešbutyje apsistojo suomė ir kas rytą ateidavo pusryčių. Kadangi tokio dalyko kaip pusryčių meniu nebuvo, moterys jai tiesiog patiekdavo sūrio, duonos ir sviesto, ir dar aviečių uogienės, kurios močiutė atnešė iš namų. Suomė klausė, ar negalėtų išsivežti skaitytuvų, matyt, jie jai patiko.

Antanina iš bufeto išėjo pirmiausia, prieš tai įsigudrinusi kombinuoti. Nedeklaruodavo nupirktų prekių, ir netrukus jos pamaina galėjo girtis ne balandėliais, o nuolatiniu trūkumu. Atsisveikinus su ja, nebebuvo jokių žinių, vėliau kažkas pasakė, kad ji dar keletą metų dirbo kitoje valgykloje. Apie Malviną ir Elvyrą nebežinojome nieko. Po dvidešimties metų pasiekė žinia, kad Antanina mirė staiga, lygindama rūbus.

Kai manęs pasiimti atvyko mama, nepažinau jos. Pamaniau, kad į bufetą atėjo nauja lankytoja, ir toliau kažką veikiau už prekystalio. Cha cha! – sušuko mama, kai puoliau jai į glėbį. Mane suklaidino jos nukirpti plaukai. Nauja mamos šukuosena ir mano virtimas vėl vaiku laiko strėlę pasuko pirmyn, paskui atgal, nes mama pasikeitė, o aš turėjau atsikeisti. Vėl lankyti mokyklą, nieko nedžiuginti, nebenešioti šaltų gėrimų ir karštų sumuštinių. Žavesys ir triumfas vėl tebus filmų ir saulėlydžių fikcija, o aš vėl virsiu kaulėta moters užuomazga, ne linksma, visaverte „bufetava“.

Kai pirmą rugsėjo savaitę mums išdalino knygas, muzikos vadovėlyje atsiverčiau šiuolaikinių Lietuvos solistų skyrių ir iš nuostabos sušukau: „Šabaniauskas!“ Muzikos mokytoja nusišypsojo. „Teisingai, klausysimės jo dainų plokštelės, tikriausiai visi žinote „Anzelmutę“, kitas irgi…“ – ji kalbėjo, o aš norėjau sušukti: „Ne tas Šabaniauskas!“ Negalėjau patikėti, kad į mane žvelgė jis, rodos, galintis mirktelėti savo perregimomis akimis, pasakyti, kad esu angelas, ir dailiai padėti vieną delną ant kavos puodelio, o kitą ant degtinės stikliuko. Kiek vėliau močiutė pasakė nežinanti, kas dabar bus su Šabaniausko motina. O kas su ta motina? – paklausiau. Nagi jis ją paliko. Mirė anksčiau, kaip visuomet liūdniausio likimo atveju, kai senas apleidžia dar senesnį.

Jeigu rudenį man kas būtų siūlęs rinktis – štai tau vienas padėklas, kuriame viso gyvenimo begalybė, nežinomas meniu, pažadai ir paslaptys, o kitame – tik mėgstamas padažas ant pažįstamo kotleto, vėl vasara, bufetas, pilnas žmonių, ir, atrodo, dirbsime po vidurnakčio, aš puikiai žinojau, ką būčiau pasirinkusi. Bet pasirinkimo nebuvo. Tik dangus, lyg norėdamas paerzinti, dar dažnai rodė savo šėlsmą.

– GABRIELĖ KLIMAITĖ –

Atlėkė trys raibos gegelės

Šio straipsnio objektas – gegutės įvaizdis lietuvių tautosakoje remiantis tyrinėtojų įžvalgomis. Paukščių įvaizdis kiek labiau ištirtas lietuvių liaudies dainose, tačiau daugiau struktūriškai-semantiškai.

Šiek tiek tautosakiškai reikšmingų paukščių įvaizdis buvo analizuotas etnolingvistiškai – tai gana sumaniai atliko Birutė Jasiūnaitė monografijoje „Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje“. Pavyzdžiui, ji, pasitelkusi lyginamąją frazeologiją, aptiko įdomią velnio ir gegutės paralelę arba porą: „Nei velnias, nei gegutė; tik dilbt akim kaip velnias į gegutę; žiūri kaip velnias į gegužę.“[1] Tie pastebėjimai dar labiau sustiprino vis labiau įsitvirtinančią tyrinėtojų nuomonę, kad gegutė – su chtoniškuoju, požemių, mirties pasauliu susijęs paukštis.

Vida Olindaitė 1987 m. Estijos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros institute apsigynė daktaro disertaciją „Gamta lietuvių liaudies dainose“. Pagal šį mokslinį darbą 2005 m. parengė straipsnį „Gamtos traktuotė lietuvių liaudies dainose“ (*Tekstai ir kontekstai: kalbos judesys*, Kaunas: VU leidykla, 2005). Taip pat ši autorė yra paskelbusi straipsnį „Paukščiai lietuvių liaudies dainose“ (*Jaunųjų filologų darbai*, Vilnius, 1986, II, p. 84–90), deja, apsiribodama formaliąja struktūrine dainų tipų analize. Tyrinėtoja plačiau aptarė gegulės (mergelės) ir vanagėlio (bernelio) paralelinę semantinę porą.

Etnologė Daiva Šeškauskaitė, pagal apgintą disertaciją išleidusi knygą „Erotika tautosakoje“[2], taip pat užsiminė apie varijuojančią paukščių simboliką. Šiame leidinyje ji aptarė kai kurių paukščių ir jų grupių – karvelio-balandžio; anties; žąsų, gulbių, gandro, gervės; gegutės; varno; genio; vištos ir gaidžio – simboliką lietuvių folklore ir mitologijoje. Liaudies dainų atlikėja ir tyrinėtoja teigė, kad paukščiai turi įvairialypę simboliką: tie iš jų, kurie yra susiję su gyvenimo tarpsnių virsmais (gimimu, vedybomis, mirtimi), simbolizuoja žmogiškąją sielą. Jos manymu, kiekvienas paukštis tautosakoje turi savo vaidmenį. Antai karvelis ar balandis simbolizuoja vėlę. Antis prisideda prie pasaulio sukūrimo, moterimi virtusiai merginai padeda parsinešti vaiko sielą. Laukiniai paukščiai – žąsys, gulbės, gandrai, gervės – dalyvauja pirmajame moters ir vyro fiziniame susijungime arba lytiniame akte. Gandro prašoma parnešti vaiką. Varnas – velnio paukštis, kuris vaikinui padeda surasti jam skirtą merginą. Genys – protėvių paukštis, simbolizuojantis atgimimą ir suporuojantis du vienas kitam tinkamus žmones[3].

Archeomitologės Marijos Gimbutienės pastebėjimu, paukščiai lietuvių ir aisčių (baltų) tikėjimuose atlieka dvejopas funkcijas: vieni jų yra susiję su vaisingumo galiomis, kiti – su sielų persikūnijimu. Tad gulbė, gandras, gaidys siejami su gamtinėmis vaisingumo jėgomis, o gegutė, balandis, lakštingala, volungė, kregždė, sakalas ir pelėda – su sielų persikūnijimu[4].

Vienas iš svarbiausių paukščių lietuvių folklore, ypač dainuojamojoje tautosakoje, – gegutė (pateikėjų manymu, vasarai baigiantis virstanti sakalu arba vanagu). Manoma, kad ji, kaip ir deivė Laima, yra viena iš pagrindinių likimo lėmėjų, tarpininkė tarp gyvųjų ir vėlių (protėvių) pasaulių. Gegutė, kaip ir kranklys, sakalas, pelėda, lėlys, yra vienas pagrindinių paukščių-psichopompų. Akivaizdu, kad gegutė – likimo deivės Laimos paukštis.

Religijotyrininkas ir mitologas Gintaras Beresnevičius manė, kad „liaudies dainose su mirtimi dažniausiai siejama gegutė. Plačiai žinoma, kad gegutė galinti iškukuoti mirtį, nelaimę, likusius gyventi metus. Šis gegutės ryšys su mirties pasauliu tikriausiai nulemtas tikėjimo, kad gegutė – tai į paukštį pavirtusi mergina, plg.:

Aš regėjau
Aukštus kalnus
Ant tų kalnų
Du beržaičiu.
Ant tų beržų
Dvi gegutes
Bekukuojant. –
Mes ne gegės
Tėvo dukros (BLTS I 97).

Gegutė sakmėse dažnai rodosi kaip mergelė ar moteris, Dievo paversta paukščiu. Taip gegute paverčiama savo mirusio vyro verkusi ir piktžodžiavusi žmona (V. Krėvė-Mickevičius, 1930, 18–19, 27–28), net motina drauge su tėvu – tėvas tuomet paverčiamas duduku (ten pat, p. 21–22), mergelės, verkusios bernelių (ten pat, p. 22–23, EDS 41), žuvusių brolių gailinti sesuo (V. Krėvė-Mickevičius, 1930, 33; EDS 39–41; BLP II 13) nelaiminga mergina ar podukra (V. Krėvė-Mickevičius, 1930, 24–26; EDS 41), gegute tampa nelaiminga įsimylėjėlė (V. Krėvė-Mickevičius, 1930, 28–29) – bernelis tuomet virsta sakalu (ten pat) ar kukučiu (ten pat, 29–30).“[5]

Dalia Stalauskienė. Lino laiškelį iškukuos. 2019

Algirdo Juliaus Greimo nuomone, „Gegužės funkcijos, pasireiškiančios pirmu pavasariniu užkukavimu, yra tad dvejopos: iš vienos pusės, ji praneša chaoso pabaigą ir naujos tvarkos įvedimą, o iš kitos, ji iš naujo užfiksuoja daiktus ir žmones, sustingdydama žmonių veiksmus ir paversdama juos būsenomis. Panašiai kaip laimės, prisistačiusios vaikui gimstant, užfiksuoja šį įvykį, prikergdamos jame gyvenimą kaip pastovią būseną, taip ir Gegė savo pirmu užkukavimu – nelyginant kino operatorius staigiai sustabdydamas filmo sukimąsi – sušaldo žmonių veiklą, paversdama ją likimu: bedirbant kukavimo pagautas žmogus visą metą dirbs, gulintis žmogus visus metus bus tinginys, nevalgęs – badaus, o su pinigais užkukuotas bus turtingas.“ Šis semiotikas ir mitologas toliau pridūrė, jog „matėme, kad Laima rūpinasi žmogaus įžengimu į gyvenimą, o Gegutė – metų atsinaujinimu, jų pradžia. Bet ir baigiamasis veiksmas joms abiems charakteringas: tuo tarpu kai Laima sprendžia mirties klausimus ir nustatinėja jos laiką, Gegutė ne tik kad išpranašauja savo kukavimu vienos ar kitos būsenos pabaigą, jos kukavimas, atlikus jai savo pavasarines funkcijas, iš viso reiškia nelaimę arba tiesiog mirtį.“[6]

Tautosakininkė Lilija Kudirkienė, pasitelkdama lyginamąjį-istorinį metodą, straipsnyje „Tautosakinis gegutės įvaizdis“ teigė, kad „bene visos Europos tautos (baltai, slavai, germanai…) gegutėje įžvelgė pirmiausia pranašautoją“[7]. O Žemyna Trinkūnaitė straipsnyje „Gegutės įvaizdis dainuojamojoje tautosakoje“ pasitelkė struktūrinę-semantinę lietuvių liaudies dainų analizę, taip pat lingvistinės geografijos metodą ir padarė išvadą, kad gegutė pastebimiausia tik keliose etnografinėse srityse – Dzūkijoje ir šiaurės bei vidurio Aukštaitijoje[8]. Minėti L. Kudirkienės ir Ž. Trinkūnaitės straipsniai stokoja platesnio lyginamojo požiūrio, labiau apibendrinančių išvadų.

Gegutės įvaizdis ypač dažnas karinėse-istorinėse dainose (pavyzdžiui, K 320; K 360; K 368), taip pat jaunimo, meilės dainose (M 960–962), vestuvių dainose (pavyzdžiui, V 218; V 981; V 996)[9]. Viena įsimintinesnių, išsiskirianti vaizdingumu, įvaizdžio ikonografiškumu, „tapybiškumu“, ši karinė-istorinė daina (K 360):

Bernelis per tiltą jojo,
Nuo žirgo puolė,
Purvynėly gulėjo.
Ten išgulėjo tris savaitėles,
Niekas jo nemokė.
Atlėkė trys raibos gegelės
Vidur tamsios naktelės.
Viena nutūpė prie kojų,
Kita – prie galvos,
Trečioji – prie širdelės.
Marti prie kojų,
Sesuo prie galvos,
Močiutė prie širdelės.
Marti gedėjo tris savaitėles,
Sesuo – trejus metelius,
O motinėlė augintojėlė –
Kolei gyva galvelė.

Gegutė šioje dainoje simbolizuoja tris mirusio bernelio gedinčias moteris ir jų sielvarto lygius. Galima palyginti su garsiosios vestuvių – grįžtuvių – dainos / baladės „O aš viena dukrelė“ variantu (beje, ta baladė turi apie 1 500 variantų) V2857:

Bernelis vargo mergelę pasidabojo.
Išleido močiutė dukrelę labai toli.
Mergelė ilgus metus be močiutės.
Pasiverstų dukrelė gegute,
Nulėktų pas močiutę,
Įsitūptų į vyšnelę,
Kukuotų kaip gegutė.
Išgirdo močiutė,
Kėlė sūnelius,
Kad jie imtų šaudyklėlius ir nušautų gegutę.
Nešaukit, brolužėliai, gegutės,
Tai ne gegutė,
Tai jūsų sesutė.[10]

– ONA GAIDAMAVIČIŪTĖ –

[1] Birutė Jasiūnaitė, *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 323.
[2] Daiva Šeškauskaitė, *Erotika tautosakoje*, Sargeliai: Kruenta, 2011.
[3] https://www.lzinios.lt/lzinios/kultura-ir-pramogos/erotikos-uzuominos-lietuviu- tautosakoje/179694
[4] Marija Gimbutienė, *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 40.
[5] Gintaras Beresnevičius, *Dausos: pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*, Vilnius: Gimtinė / Taura, 1990, p. 57.
[6] Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
[7] Lilija Kudirkienė, „Tautosakinis gegutės įvaizdis“, *Tautosakos darbai*, 2004, t. 21 (28), p. 55–67.
[8] Žemyna Trinkūnaitė, „Gegutės įvaizdis dainuojamojoje tautosakoje“, *Tautosakos darbai*, 2002, t. 23, p. 108–116.
[9] *Lietuvių liaudies dainų katalogas*, t. I–VI.
[10] http://www.aruodai.lt/paieska/objektas.php?OId=3529

Akademinis vasaros seminaras
„Literatūros salos“

KVIEČIA DALYVAUTI
VAIŽGANTUI SKIRTO ANONIMINIO TEKSTO KONKURSE

TEKSTAS VAIŽGANTUI

Tekstus siųskite adresu
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius, užrašę
„Tekstas Vaižgantui“, arba
el. p. tekstas.vaizgantui@gmail.com
iki liepos 1 d.
Laimėtojai bus apdovanoti, o tekstai – publikuoti.

Jokių papildomų sąlygų! „Valio laisvoji dailė ir laisva kūryba!“

**Nepamirškite nurodyti kontaktų susisiekti laimėjimo atveju.

Ortodoksų Bažnyčios poezija (3): Akatistas ir akatistai

Akatistai, be jokios abejonės, yra tipinis Rytų slavų, Rusios šventųjų kulto tradicijos bruožas. Nors pagrindinė knyga, numatanti ortodoksų pamaldų tvarką, – Tipikonas – kalba tik apie vieno akatisto, Akatisto Apreiškimo šventei, naudojimą, Rytų Europoje žinomi šimtai akatistų Kristui, Dievo Motinai, įvairiausiems šventiesiems. Jie itin išpopuliarėjo sovietmečiu, nes jiems skaityti nereikia jokių specialių žinių, juos skaityti gali kiekvienas pasaulietis, net neidamas į bažnyčią, ir jie parašyti gerokai rusifikuota, lengvai suprantama kalba (o pamaldų tekstai parašyti bažnytine slavų kalba).

Pirmasis Akatistas

Griežtai tariant, graikų ortodoksų pasaulis žino tik vieną Akatistą – šv. Romanui Saldžiabalsiui tradicijos priskiriamą himną Apreiškimo šventei (gr. *Akathistos Ymnos*). Žodis *akathistos* reiškia „ne sėdint“, t. y. stovint, o visas giesmės pavadinimas lietuviškai skambėtų taip – „Himnas, kuris giedamas stovint“. Šiuo metu manoma, kad Akatistas galėjo būti pabaigtas vėliau, VII a., o priskiriamas jis šv. Romanui todėl, kad Akatisto pagrindas buvo jo sukurti kondakai Apreiškimo šventei.

„Originalus“ Akatistas turėjo 24 giesmes – 12 kondakų ir 12 troparų, kurie atitiko 24 graikų alfabeto raides. 13 kondakas, neturintis iko, giedamas tris kartus, tuomet malda užbaigiama 1 iku ir 1 kondaku. Su šiuo Akatistu susipažinti turi galimybę kiekvienas, nes į lietuvių kalbą jį yra išvertęs katalikų kun. Laimonas Nedveckas (2008 m. išleido Kauno arkivyskupija), neoficialiai cirkuliuoja ir kiti vertimai.

Akatisto ikai daug kartų kartoja angelo pasveikinimą *chaire*, kurį į lietuvių kalbą galima versti „sveika“ arba „džiaukis, džiūgauk“. L. Nedveckas pasirinko variantą „sveika“, matyt, dėl iš lotynų kalbos verstos maldos „Sveika, Marija“ (*Ave Maria*) įtakos:

Sveika, per kurią džiaugsmas suspindėjo!
Sveika, per kurią prakeikimas liovės!
Sveika, kuri iš nuopuolio šauki Adomą!

Ortodoksų tradicija nuėjo kitu interpretacijos keliu ir daugelyje kalbų angelo pasveikinimas verčiamas kaip kvietimas džiaugtis – bažn. slav. *raduisia*, angl. *rejoice*, pranc. *réjouis-toi*, lenk. *raduj się.* Lietuviškoje ortodoksų tradicijoje vartojamas pasveikinimas „džiūgauki“.

Šie „džiūgavimai“, taip ir vadinami graikų tradicijoje – *chairetismoi*, – turi gerai apgalvotą poetinę formą. Kaip rašo teologas Maksimas Kozlovas: „Akatisto ritminė struktūra sudėtinga. Cheretizmai ikuose sujungti į šešias poras, kiekvienoje poroje viena eilutė veidrodiškai atspindi kitą. Griežtos izosilabijos sąlygomis eilutės visada tarpusavyje surimuotos, kiekvienas žodis vienoje eilutėje yra surimuotas su kiekvienu žodžiu kitoje. Tik retais atvejais šio rimo nėra.“ Deja, kol kas šios poetinės savybės neatsispindi nei turimuose Akatisto vertimuose į lietuvių kalbą, nei vėlesniuose Akatisto formą imituojančiuose slavų kūriniuose, nors jie kartais sugalvodavo ir savų poetinių formų.

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad pirmajame kondake, pradedančiame Akatistą, Dievo Motina vadinama *Ypermache Strategе*, t. y. Nenugalimąja Karvede (bizantiškiems himnams įprasta apgiedoti ją kaip graikų kariuomenės vadovę). Šis kondakas, iki šiol graikams skambantis ne tik kaip bažnytinis himnas, bet ir kaip nepriklausomybės giesmė, yra neatskiriamas Akatisto formos akcentas. Jau Bizantijoje įvyko bandymų panaudoti šią formą kitiems himnams kurti (pavyzdžiui, akatistas Saldžiausiajam Jėzui, XIII a.), tačiau didysis „sprogimas“ įvyko Akatistui pasiekus Rusios kraštus.

Pirmieji slaviškieji akatistai buvo Bizantijos himnografų bandymai imituoti Apreiškimo Akatisto formą, ilgainiui neprigiję pačioje graikų tradicijoje. Nežinomo autoriaus akatistas Saldžiausiajam Jėzui į slavų kalbą išverstas jau XIV a., o XV a. slavų kraštuose plinta Konstantinopolio patriarchų Izidoriaus I Vuchiraso, Filotėjo Kokino rašyti akatistai arkangelui Mykolui, Jonui Krikštytojui ir kitiems šventiesiems bei šventėms. Jų antraštėse slavų vertėjai dar nedrąsiai vartojo žodį „akatistas“, kuris tik ilgainiui iš tikrinio tapo bendrinis: „Ikai, panašūs į Akatistą, kuriuos patriarchas Izidorius užrašė arkangelui Mykolui...“

Pirmieji slavų akatistai

1522 m. Vilniuje Pranciškus Skorina išleido pirmąjį pasauliečiams skirtą slavišką ortodoksų maldyną, „Mažąją keliautojo knygelę“, į kurią jau įtraukti įvairūs akatistai. Kai kurie iš jų, tikėtina, parašyti paties Pranciškaus (iki tol slavų autorių akatistai nėra žinomi). Kadangi sudarytojas ryžosi į kasdienės maldos knygelę įtraukti akatistus, galima spėti, kad jau tada jie plito asmeninėje maldos praktikoje.

Kitas svarbus įvykis akatistų raidai – XVII a. įvesta Kristaus kančios (Pasijų) pamaldų praktika. Pasija – tai keturis gavėnios penktadienius arba sekmadienius tarnaujama vakarinė, kurios apeigos sujungtos su akatisto Kristaus kančiai skaitymu. Nors Pasijų akatistas turi akatistams įprastą 24 kondakų ir ikų struktūrą ir prasideda kreipiniu į Kristų *Vzbrannyj Vojevodo* („Nenugalimasis Karvedy“), kvietimai džiaugtis pakeisti į Jėzaus vardą:

Jėzau, Dieve, Amžinoji Meile, Tu mumis, mirtingaisiais, rūpinaisi,
Jėzau, beribi Gailestingume, pas puolusius žmones nužengei,
Jėzau, kūną priėmei ir Savo mirtimi mirties galybę įveikei,
Jėzau, Savo dieviškaisiais slėpiniais mus Dievo dalininkais padarei.

(Akatistas Kristaus kančiai, 1 iko ištrauka)

Dėl akatisto temos (Kristaus kančia) ir jo formos, primenančios katalikišką litaniją, kai kurie antikatalikiškai nusiteikę ortodoksai šiandien piktinasi jo naudojimu, neva tai – katalikiška malda. Iš tiesų, Pasijos Rytų slavų kraštuose tarnaujamos jau beveik keturis šimtmečius ir yra daug senesnis katalikų kultūros paveiktas ortodoksų reliktas nei, sakykim, XVIII–XIX a. Rusijoje įvestas vakarietiškas daugiabalsis giedojimas ar suvakarietinta ikonografija. Be to, Pasijų autoriai – patys ortodoksai.

Pasijas sudarė ir į liturginę praktiką įvedė Kijevo metropolitas šv. Petras Mohyla, kuris savo darbais stengėsi atnaujinti Ortodoksų Bažnyčią per naujausių mokslo, meno ir kultūros atradimų diegimą į Bažnyčios gyvenimą. Jis įsteigė teologijos akademiją, išleido pirmąjį visos Ortodoksų Bažnyčios atstovų pripažintą katekizmą, polemizavo su katalikais ir protestantais naudodamasis jų teologine kalba. Jo santykį su Abiejų Tautų Respublikos kultūra būtų galima palyginti su tėvų kapadokiečių santykiu su pagoniška graikų kultūra – abu sąjūdžiai pripažino kitatikių mokslo laimėjimus, bet taikė juos savo tikėjimo tikslams. Akatistas Kristaus kančiai greičiausiai buvo ne katalikų kopijavimas, o atsakas populiariosioms katalikų praktikoms, traukusioms ortodoksų tikinčiuosius.

Šv. Petro Mohylos iniciatyva pirmą kartą kitas akatistas, ne Akatistas Apreiškimui, tapo Bažnyčios liturginio gyvenimo norma. Nors senuosiuose Tipikonuose, reguliuojančiuose pamaldų tvarką, ir nėra Pasijų (nes tada jų ir nebuvo), tai tampa Bažnyčios hierarchijos patvirtinta norma, tradicija, kartojama Rytų Europoje kasmet tuo pačiu liturginiu laiku. Tokia akatistų iš mažosios raidės naudojimo plėtra skatino naujų akatistų kūrimą, tai tęsiasi iki šių dienų.

Pasak akatistų tyrinėtojo Aleksejaus Popovo (1856–1909), iki 1901 m. Rusijos Ortodoksų Bažnyčios cenzūra spausdinti ir liturgiškai naudoti aprobavo 158 akatistus, 300 akatistų buvo uždrausti kaip neatitinkantys Bažnyčios mokymo. Kadangi akatistų rašymas tęsiasi ir šiandien, 2018 m. Bažnyčios Sinodas paskelbė reikalavimą derinti akatistų naudojimą su pačiu Sinodu arba bent su vietos vyskupu (jei akatistas skirtas vietos šventiesiems), išleido jų naudojimo gaires. Visgi internete galima rasti daugybę naujų, Bažnyčios nepatvirtintų akatistų tekstų, kurie dažnai yra abejotinos teologinės ir meninės vertės.

Akatistų struktūra ir forma

Kaip jau minėjome, akatistai šventiesiems savo struktūra imituoja Akatistą Apreiškimo šventei. Apreiškimo Akatisto 1 kondakas prasideda žodžiais „Tave, Karvede nenugalimoji“, lygiai taip pat slaviški akatistai šventiesiems prasidės žodžiais *Vzbrannoj Vojevode / Vzbrannyj Vojevodo*. Kondakai ir ikai dažniausiai mėgdžios „originalaus“ Akatisto dalių temas, pavyzdžiui, 9 ikas beveik visada kalbės apie tai, kaip geriausi oratoriai nesugebėtų pašlovinti šio šventojo žygdarbių, 13 kondakas visada prasidės raide O (prisimenant akrostichinę šv. Romano Akatisto struktūrą: jis prasideda raide A – angelas, o baigiasi – ω, omega, „o, labiausiai apgiedotoji motina!“) ir prašys apsaugoti tuos, kurie dabar gieda „aleliuja“.

Ikuose nuolat atsikartoja vis naujai skirtingų šventųjų kontekste nuskambantis angelo kreipinys į Švč. Mergelę Mariją – „džiūgauki“. Kitų akatistų kontekste vertimas į „sveika (-as)“ yra visiškai neįmanomas, nes įvyksta akivaizdi kolizija, gimsta beprasmiai sakiniai, pavyzdžiui: „Sveika, nes viešpataujančiųjų Viešpats ir valdovų Valdovas dovanojo tau Savo Karalystės palaimą!“ (vietoj: „Džiūgauki, nes viešpataujančiųjų Viešpats ir valdovų Valdovas dovanojo tau Savo Karalystės palaimą!“ – akatistas šv. Paraskevei), „Sveikas, nes tvirtai įtikėjai tuo, kas tau buvo apreikšta!“ (vietoj: „Džiūgauki, nes tvirtai įtikėjai tuo, kas tau buvo apreikšta!“ – akatistas šv. Juozapui) arba „Sveiki, kad buvote persekioti, niekinti ir nužudyti dėl teisumo, nes jūsų laukia gausus atlygis Danguje!“ (vietoj: „Džiaukitės, kad buvote persekioti, niekinti ir nužudyti dėl teisumo, nes jūsų laukia gausus atlygis Danguje!“ – akatistas šv. Vilniaus kankiniams). Iš tiesų, ir marijiniuose akatistuose dažnai daromos aliuzijos į tai, kad *chaire* reiškia ne tik pasisveikinimą, bet ir „džiūgauki / džiaukis“: „*Džiūgauki*, per Kurią *džiaugsmas* suspindėjo!“

Jau sakėme, kad akatistų gausoje atsiranda ir daugybė menką vertę turinčių kūrinių, kurie ne tik neatkartoja didingos Akatisto Apreiškimo šventei formos, bet ir vietoj poetinių vaizdinių klausytojui tiesiog pateikia pasakojimą apie šventojo ar ikonos istoriją:

Caras Petras, matydamas, kaip per šventąją Dievo Motinos ikoną Dievo malone vyksta stebuklai, padarė ją savo kariuomenes kelrode, kovos prieš švedus dieną – skydu ir globa. Dievo Motinos pagalba visiškai įveikęs savo priešus, tobulą kertinį akmenį naujai karaliaujančiam miestui padėjo – stebuklingąją ikoną. Pastatė ją miesto širdyje kaip pašventinimą, skydą ir apgynimą, todėl Skaisčiausiajai giedame:

[...]
Džiūgauki, miestų ir kaimų džiaugsme!
Džiūgauki, nenugalimoji krikščionių pagalba ir apgynime! [...]
Džiūgauki, rusų žemės pastiprinime!

(Akatistas Kazanės Švč. Dievo Gimdytojos ikonai)

Analizuojant šį kūrinį, kokių nors ritmo, rimo ar kitokio poetinio sumanymo įrodymų randame mažai – tik bendrąją Akatisto formą. Dėl to galima tik sveikinti Sinodo iniciatyvą kontroliuoti akatistų rašymą ir naudojimą. Kitaip teologiškai lėkšti akatistai, daug lengviau kalbiniu ir turinio požiūriu suprantami paprastai liaudžiai, galėtų lengvai išstumti visas kanonines maldos formas. Ne veltui neseniai dėl netinkamo akatistų naudojimo skatinimo Rusijoje iš kunigų luomo pašalintas vienas žymus dvasininkas.

Dera paminėti, kad Rytų slavų akatistų pabaigoje dažniausiai galima rasti ilgą maldą šventajam ir jo aukštinimo giesmę – *veličenije*. Tai autentiška šių kraštų kūryba, nes graikų tradicijoje „aukštinimu“ vadinamos tik kanonų giesmės Dievo Motinai. Atsirado ir specifinis šių kraštų trumpasis šventojo pagerbimo būdas – šlovinimas (rus. *slavlenije*), kai prie šventojo ikonos tiesiog pagiedamas troparas, kondakas, paskaitoma malda jam, o tada giedama aukštinimo giesmė. Visus šlovinti reikalingus tekstus paprastai galima rasti akatistų leidiniuose.

Apibendrinimas

Bet ar akatisto žanro nepakeis kitas bažnytinės poezijos žanras? Pirmajame tūkstantmetyje vieną tradiciją vis keitė kita, o akatistai traukia kūrėjų dėmesį jau penkis šimtus metų. Viena vertus, Vakaruose žmonės vis labiau pavargę nuo nebiblinių giesmių ir XX a. vyko aktyvus grįžimas prie Šventojo Rašto giedojimo – gal šis posūkis vyks ir Ortodoksų Bažnyčioje, poetų kūrybą keičiant biblinėmis giesmėmis. Kita vertus, negalima atmesti naujo žanro gimimo galimybės.

Archimandrito Kiprijono Kerno teigimu, naujųjų akatistų gausa žymi tam tikrą bažnytinio meno degradaciją. Visgi su tuo sutikti galima tik dalinai, nes tarp naujų akatistų esama ir poetinių bandymų. Pavyzdžiui, akatistas Švč. Dievo Gimdytojos ikonai „Visų liūdinčių paguoda“ nepasakoja ikonos istorijos, bet naudoja poetinius vaizdinius, o Sinodo dar neaprobuotame akatiste šv. Izaokui Optiniečiui autorius stengėsi sudėti akrostichą „gyriaus žodį nešu Izaokui“. Žinoma, tai nėra tokios poetinės aukštumos, kurios būtų vertos pasaulinės literatūros istorijos (kaip yra šv. Romano Saldžiabalsio, šv. Jono Damaskiečio ir kitų didžiųjų senovės poetų atveju), bet tai yra autentiški poetiniai bandymai, liudijantys gyvą kūrybinę tradiciją. Jei rašiklį paimtų įkvėpimo pagautas talentingas žmogus, šis žanras dar galėtų duoti nuostabių vaisių.

– GINTARAS SUNGAILA –

Laiškai niekam

Laiškas baimei

Aš bijau, bijau ir žinau, ko bijau: bijau, kad ant manęs nukris elektros laidas, bijau, kad Žemė nustos suktis ir mes visi išlėksim į kosmosą, bijau, kad man, einančiai gatve, ant galvos nukris vėžlys. Bijau mirties, bet kartu jos taip trokštu, geriau pagalvojus, bijau ne mirties, o nežinomybės, kas bus po mirties.

Turbūt, jei nusižudyčiau, inkarnuočiausi į kokią sraigę, kuriai lemta nušliaužti kelis metrus ir būti sutraiškytai praeivio bato. Labiausiai bijau, kad Žemė nustos suktis, tą man nuolat kartoja mano balsai. Kartais, kai einu gatve, jaučiuosi, lyg būčiau nesvarumo būsenos, tada dar labiau bijau. Balsai užknisa, bijau ir jų, bijau, kad kažkas atsitiks mano mamai, bijau, kad jei nenusideginsiu rankos, ant mano mamos nukris lėktuvas.

Baime, bijau tavęs pačios, nuo tavęs mane tiesiog purto. Dėl tavęs turiu gerti raminamuosius, ir taip kasdien. Balsai neduoda man ramybės. Kodėl aš jų bijau? Nes jie velniški, piktdžiugiški. Kaszin, jei Žemė nustotų suktis, ar ir mano namai išlėktų į kosmosą, o gal man geriau likti namuose, niekur neiti, gal čia aš būsiu saugi, bet baimė manęs nepaleidžia net ir juose.

Baime, ar tu esi balsų pasekmė, ar egzistuoji pati savaime? Atsakymo nežinau ir iš tavęs jo nesulaukiu. Žinau viena, balsai su tavimi šauniai bendrauja. Jūs susimokėte prieš mane, visi susimokė prieš mane. Bijau, kad mane seka, balsai man liepia slėpti telefoną po obelimi sode, nes būtent per telefoną mane ir seka. Kas mane seka? Nežinau, kažkokie galvažudžiai. Visur matau tarakonus, jų pilnas mano kambarys, bijau ir jų. Sakiau, aš ir namie nesu saugi, mane stebi. Mane stebi tie maži tarakonai, bėgiojantys grindimis.

Baime, išnyk, labai tavęs prašau. Bet tu negali, tu įsikūnijai į mane ir manęs nebepaleisi, kaip nebepaleidžia ir balsai. Taip, pasikartosiu, jūs – puikus tandemas. Aš geriu daug vaistų, daug nuo balsų, bet man jie nepadeda, kaip ir raminamieji nuo baimės.

Baime, tu vienintelė ir nepakartojama: juk pirmykščiai žmonės baimę jausdavo kaip instinktą, verčiantį juos gintis, bėgti nuo pavojaus, saugoti savo gyvybę, bet mano baimė kitokia, ji jaučiama nuolatos.

Laiškas vienatvei

Nežinau, kas man darosi, gal kalta apatija. Taip, tikrai, aš labai apatiška. Tik šitos keturios sienos, kuriomis apsistačiau, graužia ir dusina. Kodėl aš tokia, velnias žino. Jau seniai aš nebe tokia, kokia buvau anksčiau, gal prieš dešimtį metų, kai baigiau mokyklą. Anksčiau buvau socialus padaras, nevengiantis išgerti su draugų kompanija.

Dabar kažkas pasikeitė, aš vengiu žmogiško kontakto, pasineriu į tave, vienatve. Mano nematomi kitiems draugai ir šitos kambario sienos kamuoja ir kamuoja. Gal man taip ir reikia, gal velnias tikrai pagrobė mano sielą ir paliko tik skūrą ir kaulus vaikščioti šiame pasaulyje...

Savo buvimu aš pasiduodu tau, vienatve. Knygos, kurias skaitau, atsiduoda tavimi, žmonės ir bendravimas

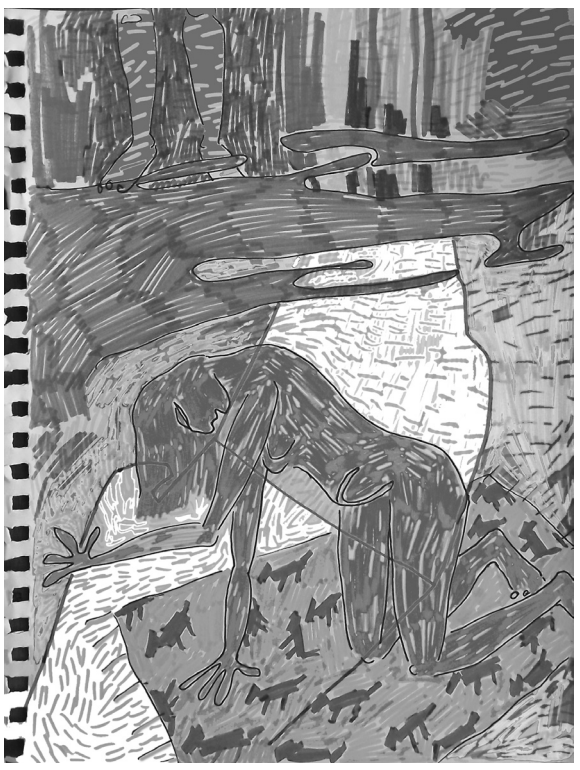

Jolitos Puleikytės piešinys

su jais atsiduoda tavimi, kvėpavimas atsiduoda tavimi, mirkčiojimas atsiduoda tavimi. Taip, bendrauti su žmonėmis man visiškai nesinori, užtenka ir kitiems nematomų draugų kompanijos. Tada aš dar labiau pasineriu į tave, vienatve.

Viskas atrodo kaip iliuzija, teatras, pasmerktas sudegti, o aš pati – kaip kokia marionetė, tampoma už virvelių, vaidinu monospektaklyje. Kas mane valdo? Matyt, velnias, tikrai ne kažkas gero. Ar aš apsėsta? Manau, kad taip. Šio pasaulio draugams nebeturiu laiko, per daug pasinėriau į tave, vienatve. Tu mane guodi ir baudi vienu metu. Nors tu, vienatve, ir esi velniškos kilmės, bet aš kaip mazochistė tave įsimylėjau. Man nebereikia jų, užtenka tavęs.

Laiškas liūdesiui

Šiandien sapnavau keistą sapną: psichiatras išrašė antidepresantų, kurie, pasirodo, buvo ne kas kita, o tik vitaminai regai taisyti. Gal tas sapnas buvo pranašiškas, nes vis dar tikiu, kad man skiriami ne vaistai, bet vitaminai, kad aš dalyvauju slaptame gydytojų tyrime ir jie man duoda placebą.

Visgi tenka save nuolat įtikinėti, kad man tikrai skiriami antidepresantai. Sertralinas, kurį vartoju, yra ne vitaminas, bet tikrų tikriausias antidepresantas. Kai nusiperku tuos „vaistus“, nuolat perskaitau pakuotės informacinį lapelį, kad dar kartą save įtikinčiau gerianti antidepresantus.

Būtent antidepresantais aš ginuosi nuo tavęs, liūdesy. Tu esi visą kūną apimantis slogus jausmas, kai atrodo, kad net fiziškai vidurius verčia, kad jie lipa man per gerklę. Su tokiu jausmu gyvenu, jei nebūna užėjusi baisi apatija.

Liūdžiu, kad numirė mano šuo, liūdžiu, kad numirė mano senelis, liūdžiu, nes balsai man sako, kokia niekam tikusi ir veltėdė aš esu. Tuomet norisi tik susigūžti į kamuoliuką ir nelipti iš lovos. Taip, liūdesy, tu mano apatijos vyresnysis brolis, neleidžiantis man normaliai funkcionuoti. Per parą miegu gal apie dvylika valandų (slopinamai veikia tas pats sertralinas ir dar skiriami antipsichotikai), ir tai man yra didžių didžiausias laimėjimas. Atsitraukiu nuo tavęs miegu, būtent miegas mane gina ir gelbėja.

Dar dienai neprasidėjus aš jau noriu, kad ji greičiau baigtųsi. Porą kartų net skambinau į „Jaunimo liniją“, nes tu, liūdesy, buvai visiškai mane pavergęs, norėjau perdozuoti vaistų. Balsai nuolat kartoja man, kokia aš visapusiška atmata, antidepresantai nepadeda, jie neapgina manęs, kaip neapgina ir antipsichotikai. Dauguma mano gulėjimų psichiatrijos ligoninėse vienaip ar kitaip yra susiję su savižudybe ir balsų įkalta baime bei liūdesiu.

Laiškas laikui

Neabejotinai tavęs nėra. Kartais jaučiuosi kaip didžiulė juodoji skylė, paneigianti visus laiko standartus. Taip, manyje laiko strėlė išsikreipia. Aš pulsuoju ir ryju visa aplink save. O, laike, tavęs tikrai nėra, tai išmokau jau pirmą kartą atsigulusi į ligoninę. Ten yra tik egzistavimas gulint lovoje, parūkymas, maistas, kavos metas. Taip, ten yra tik tam tikras cikliškumas, bet paties laiko nė kvapo.

Kas tave sugalvojo, laike? Žinoma, kad žmonija, negalinti gyventi be skaičių ir rodyklių magijos. Mano kambaryje nėra laikrodžio, o jei ir būtų, tai jis eitų atgalios. Taip, aš didžiulė juodoji skylė, paneigianti visą žmonijos konstruktą.

Ir tie visi laiškai, kuriuos rašiau, nekainavo man nė kiek laiko, nes tavęs, laike, nėra. Jie greičiau man sujaukė parūkymą, išmušė mane iš dienotvarkės, sujaukė mano asmeninį cikliškumą.

Ir kam tavęs reikia, laike: žmonės skaičiuoja nugyventus metus, bet, pakreipus viską materialistine linkme, išmušus paskutiniams jų laikrodžio dūžiams, jie neišnyksta, tik pakeičia savo formą. Persikelia į belaikę ir amžiną atomo formą.

Laike, tavo laikas senka, kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų. Šita juodoji skylė tave atima iš žmonijos. Kas bus, jei tu visiškai išnyksi iš kitų žmonių gyvenimo? Kils didžiulis sąmyšis. Nors ir dabar visa visata juda didžiulio sąmyšio link: visa griūva, virsta dulkėmis, žvaigždės gęsta, visata plečiasi. Kai nebeliks mūsų Saulės, nebeliks ir tavęs, laike, nes nebeliks ir žmonių, kurie tave sugalvojo.

Taigi, visa egzistuoja tik mūsų galvose, visi tie skaičiukai, matavimai, apibūdinimai. O aš? Aš tik juodoji skylė, priešprieša laikui, protestuojanti prieš jo būtį. Jau iškenčiau laiko be laiko buvimą psichiatrinėse. O dabar pakylėk mane iki devinto dangaus, nes aš juodoji skylė, atimanti viską, kas pamatuota.

– JUSTINA TRILUPAITYTĖ –

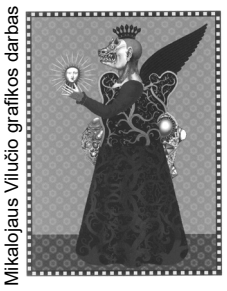

Mikalojaus Vilučio grafikos darbas

Mieli šatėniečiai!

Mūsų leidinį galima užsiprenumeruoti bet kuriame pašte ar „PayPost“ skyriuje; per Lietuvos pašto laiškininką; paskambinus informacijos tel. 8 700 55 400; internetinėje svetainėje *www.prenumeruok.lt.*
Prenumerata priimama iki kiekvieno mėnesio 26 d. Mėnesio prenumeratos kaina – 2,45 Eur. Mūsų indeksas 0109.
2019 metų prenumerata į užsienį kainuoja 70 Eur. Užsienyje gyvenantys skaitytojai gali užsisakyti redakcijoje (Maironio g. 10, 01124 Vilnius) arba pinigus pervesti į sąskaitą banke „Swedbank“ LT36 7300 0100 0000 7071.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademinė knyga“, „Eureka!“, „Keistoteka“ ir „Mint Vinetu“.

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė (*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Paveldas – Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Vadybininkas – Andrius Patiomkinas.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Spausdino UAB Valdo leidykla,
P. Cvirkos g. 4-2, 20131 Ukmergė.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“ (kodas 73000).
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760. 4 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1 447 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2019 m. suteikė 35 000 Eur paramą projektui „Šiaurės Atėnai“: vietoj influencerių“ (p. 2, 4, 6, 7, 10–16), 3 000 Eur projektui „Polis“ (p. 3), 12 000 Eur projektui „Kultūros eskizai“; Lietuvos kultūros taryba – 9 000 Eur paramą projektui „Vertimai: pasaulio literatūros versmės“, 4 000 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5“.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033